

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН І БІЗНЕСУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____ Л. М. Побоченко
«_____» _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 292 «МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Проблеми розвитку міжнародного туризму в світі під впливом пандемії COVID-19»

Виконавець: Чабан Олександра Русланівна, група
МЕВ-203М

(підпис виконавця)

Керівник: к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних
економічних відносин і бізнесу ФМВ НАУ
Побоченко Леся Миколаївна

(підпис керівника)

Нормоконтролер: Набок Інна Іванівна

(підпис нормоконтролера)

Київ - 2021

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Проблеми розвитку міжнародного туризму в світі під впливом пандемії COVID-19»: 115 сторінок, 7 таблиць, 15 рисунків, 121 літературне джерело.

Перелік ключових слів (словосполучень): МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ, ПАНДЕМІЯ COVID-19, ТУРИСТИЧНИЙ БІЗНЕС УКРАЇНИ, МІЖНАРОДНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ, СВІТОВИЙ ТУРИСТИЧНИЙ РИНОК, СВІТОВА ЕКОНОМІКА, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ.

Об'єкт дослідження: світовий і український ринок туризму.

Предмет дослідження: теоретичні і практичні аспекти проблеми розвитку міжнародного туризму в світі під впливом пандемії COVID-19.

Мета кваліфікаційної роботи: на основі аналізу впливу пандемії COVID-19 на міжнародний туризм в світі окреслити проблеми та пріоритетні напрямки його розвитку.

Методи дослідження: загальні методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція, класифікація), теоретичні методи (системний аналіз), економіко-статистичні, графічні та інші.

Отримані результати та їх новизна: в процесі дослідження було визначено проблеми та пріоритетні напрямки розвитку міжнародного туризму під впливом пандемії COVID-19; наслідки впливу пандемії на розвиток туризму; перспективи відновлення та подальшого розвитку світового туристичного ринку в умовах пандемії COVID-19.

Значущість виконаної роботи та висновки: подальше створення належних і достатніх умов для відновлення туристичної діяльності у світі та Україні, а саме створення правових, організаційно-адміністративних, економічних, політичних умов забезпечення туристичної привабливості.

Рекомендації щодо використання результатів: матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати для застосування при написанні звітів щодо проблем міжнародної туристичної діяльності під час COVID-19.

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародних економічних відносин і бізнесу

спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

Побоченко Л.М.

«__» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Чабан Олександри Русланівни

1. Тема роботи «Проблеми розвитку міжнародного туризму в світі під впливом пандемії COVID-19» затверджена наказом ректора від «15» вересня 2021 р. № 1868/ст.
2. Термін виконання роботи: з 04 жовтня 2021 року по 26 грудня 2021 року.
3. Вихідні дані до роботи: статистичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, матеріали й аналітичні звіти міжнародних компаній: Ernst&Young, KPMG, World Investment Report, BCG, щорічні звіти міжнародних організацій: Всесвітня туристична організація (ЮНВТО), Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Світового банку (СБ).
4. Зміст пояснювальної записки: теоретичні засади дослідження розвитку міжнародного туризму у світі, аналіз впливу пандемії COVID-19 на розвиток міжнародного туризму в світі, проблеми та пріоритетні напрямки розвитку міжнародного туризму в Україні під впливом пандемії COVID-19.
5. Перелік обов'язкового ілюстративного матеріалу: у роботі розміщено 7 таблиць, 15 рисунків.
6. Презентація основних результатів дипломної роботи в електронному вигляді. Розроблена презентація в Microsoft Office Power Point, складає 20 слайдів.

7. Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Вивчити літературні джерела з предмету дослідження та написати заяву про затвердження теми дипломної роботи	31.08.2021	виконано
2.	Затвердити план дослідження та отримати завдання до виконання дипломної роботи	11.10.2021	виконано
3.	Розкрити теоретичні засади розвитку міжнародного туризму у світі.	12.10.2021-24.10.2021	виконано
4.	Проаналізувати вплив COVID-19 на міжнародний туризм у світі.	25.11.2021-07.11.2021	виконано
5.	Визначити напрями розвитку та обґрунтувати проблеми міжнародного туризму в Україні в період пандемії.	08.11.2021-21.11.2021	виконано
6.	Написати реферат, вступ, висновки та оформити список використаних джерел і додатки	22.11.2021-05.12.2021	виконано
7.	Передати дипломну роботу для перевірки на плагіат	06.12.2021	виконано
8.	Оформити дипломну роботу	07.12.2021-16.12.2021	виконано
9.	Передати дипломну роботу рецензенту для рецензування (за 10 днів до захисту)	17.12.2021	виконано
10.	Попередній захист дипломної роботи	20.12.2021	виконано
11.	Передати дипломну роботу науковому керівникові для написання відгуку (за 7 днів до захисту)	21.12.2021	виконано

8. Дата видачі завдання: «11» жовтня 2021 р.

Керівник кваліфікаційної роботи _____
(підпис керівника)

Побоченко Л.М.
(П.І.Б)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис випускника)

Чабан О.Р.
(П.І.Б)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В СВІТІ.....	10
1.1. Поняття, сутність та види міжнародного туризму.....	10
1.2. Внесок міжнародного туризму в світову економіку.....	22
1.3. Світовий ринок туристичних послуг: масштаби, структура та динаміка.....	30
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В СВІТІ.....	46
2.1. Наслідки впливу пандемії COVID-19 на розвиток та ефективність міжнародного туристичного бізнесу в світі.....	46
2.2. Заходи та рекомендації щодо зниження наслідків пандемічної кризи, запроваджені у різних країнах.....	51
2.3. Перспективи відновлення та подальшого розвитку світового туристичного ринку в умовах пандемії COVID-19	61
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ ПАНДЕМІЇ COVID-19.....	73
3.1. Сучасний стан та тенденції розвитку туристичного бізнесу в Україні в умовах глобальної пандемії.....	73
3.2. Іноземний досвід регулювання міжнародної туристичної діяльності: адаптація в умовах України.....	84
3.3. Перспективи та стратегічні напрями підвищення ефективності реалізації міжнародного потенціалу туристичної галузі України в контексті пандемії COVID-19.....	92
ВИСНОВКИ.....	99
СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	103

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах глобальних трансформацій діяльність світового ринку характеризується інтенсивним розвитком усіх його складових. Одним із провідних, динамічно зростаючих, напрямів, що входять до його складу, є сфера послуг, значення якої у світовому масштабі неухильно зростає. Насамперед це пов'язано зі збільшенням впливу останньої на активний розвиток міжнародних зв'язків, поживаленням економічного стану країн та окремих регіонів, можливістю поповнення валютних надходжень країн світу. Визначальною складовою сфери послуг являється світовий ринок туристичних послуг.

Туризм є одним з ключових стратегічних економічних секторів, який робить вагомий внесок у ВВП і експорт країн і, таким чином, відіграє провідну роль в процесі відновлення в посткризовий період розвитку світової економіки. Для багатьох країн міжнародний туризм є найприбутковішою галуззю економіки, а доходи від нього – визначною складовою національних бюджетів.

Туристичний бізнес України протягом останнього десятиліття демонстрував стрімке і стабільне зростання, ця тенденція співпадала зі світовою динамікою розвитку туризму. Але у зв'язку з поширенням пандемії COVID-19 галузь туристичних послуг в усьому світі постраждала найбільше, зокрема через обмежувальні заходи щодо пересування громадян та заборону авіаперевезень тощо, тому на даному етапі необхідно розробляти напрямки виходу галузі з кризи.

Питанням розвитку міжнародного туризму в Україні та світі присвячені роботи Ю. Аванесова, А. Александрової, І. Балабанова, В. Бабарицької, В. Гуляєва, Г. Долматова, А. Дуровича, В. Євдокименка, Р. Заблоцької, М. Мальської, Л. Побоченко, В. Сеніна, В. Сапрунової, Т. Ткаченко, В. Федорченка, В.Худо, А. Чудновського, І. Школи та інших. Проблеми діяльності та розвитку світового туристичного ринку вивчали такі іноземні вчені, як Р. Бартон, П. Бернекер, А. Бул, Дж. Інгрем, Ф. Котлер, Л. Сміт, Г. Харріс, Дж. Холлоуей та інші. Не применшуючи досягнень зазначених науковців, потрібно зазначити, що недостатньо опрацьованою

залишається проблема розвитку міжнародного туризму в світі під впливом пандемії COVID-19 з урахуванням сучасних умов. Даний факт обумовлює актуальність теми дослідження.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження проблем розвитку міжнародного туризму в світі під впливом пандемії COVID-19.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити ряд **завдань**:

- з'ясувати поняття, сутність та види міжнародного туризму;
- окреслити внесок міжнародного туризму в світову економіку;
- проаналізувати світовий ринок туристичних послуг, його масштаби, структуру та динаміку;
- оцінити вплив пандемії COVID-19 на розвиток та ефективність міжнародного туристичного бізнесу в світі;
- дослідити заходи та рекомендації щодо зниження наслідків пандемічної кризи, запроваджені у різних країнах;
- виявити перспективи відновлення та подальшого розвитку світового туристичного ринку в умовах пандемії COVID-19;
- проаналізувати сучасний стан та тенденції розвитку туристичного бізнесу в Україні в умовах глобальної пандемії;
- вивчити іноземний досвід регулювання міжнародної туристичної діяльності для адаптації в умовах України;
- розглянути перспективи та сформулювати стратегічні напрями підвищення ефективності реалізації міжнародного потенціалу туристичної галузі України в контексті пандемії COVID-19.

Об'єкт дослідження є світовий туристичний ринок під впливом пандемії COVID-19.

Предмет дослідження є теоретичні і практичні аспекти проблем розвитку міжнародного туризму в світі під впливом пандемії COVID-19.

Методи дослідження. Методологічною базою дослідження стали наступні методи: абстрактно-логічний і аналітико-порівняльний методи для виявлення

сутності міжнародного туризму, вивчення його видів, окреслення внеску в світову економіку; графічні методи для різностороннього і наочного представлення інформації; статистичний підхід для аналізу показників світового і українського ринків туризму; системний підхід для комплексного дослідження всіх складових проблеми розвитку міжнародного туризму в світі і Україні; абстрагування для відсіювання неважливої інформації; формалізований підхід для незалежного розгляду проблематики з усіх сторін, зокрема ретельного аналізу сучасного стану та тенденцій розвитку туристичного бізнесу в Україні в умовах глобальної пандемії; індукція та дедукція для пошуку нових ідей у напрямку формулювання стратегічних напрямів підвищення ефективності реалізації міжнародного потенціалу туристичної галузі України в контексті пандемії COVID-19 та виявлення перспектив відновлення та подальшого розвитку світового туристичного ринку в умовах пандемії COVID-19; аналіз та синтез для формування висновків та рекомендацій.

Теоретичну основу роботи склали економічні дослідження вітчизняних та зарубіжних учених. При написанні роботи використовувались матеріали законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти щодо регулювання туристичного бізнесу в Україні та світі, статистичні матеріали Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, матеріали й аналітичні звіти міжнародних компаній: Ernst&Young, KPMG, World Investment Report, BCG, щорічні звіти міжнародних організацій: Всесвітня туристична організація (ЮНВТО), Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД), Світового банку (СБ).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки кваліфікаційного дослідження висвітлено у наукових публікаціях:

Chaban O. Problems of tourism business development in Ukraine COVID-19 Pandemic / O. Chaban // Polit. Challenges of science today. – 2021. – С. 158. - <http://fmv.nau.edu.ua/політ-2021/>.

Чабан О.Р. Проблеми розвитку туристичного бізнесу в світі під впливом пандемії COVID-19 // Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції / Факультет

міжнародних відносин; Національний авіаційний університет; за загальною редакцією Ю. О. Волошина – Київ: НАУ, 2021. – С. 327-331.

Горобець О. Г., Чабан О. Р. Пріоритети реформування ринку праці в умовах цифровізації світової економіки / О. Чабан, О. Горобець / Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі», 14 квітня 2021 р., НАУ, м. Київ. – С. 74-76.

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку бібліографічних посилань використаних джерел. В роботі розміщено 7 таблиць та 15 рисунків. Список бібліографічних посилань використаних джерел включає 121 найменування на тринадцяти сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В СВІТІ

1.1. Поняття, сутність та види міжнародного туризму

В умовах сьогодення туризм відіграє дуже важливу роль, адже крім того, що складає велику частку в питомій вазі світової економіки, має значення для розвитку культури і є складовою системи відпочинку кожної людини.

Туризм, будучи соціально-економічним й духовно-культурним явищем, який має довготривалу історію, й донині не одержав єдиного, універсального, повсюдно визнаного й всеосяжного визначення. Окрім того, й сама наука не має такої назви, яка б була загальноприйнятою в наукових й академічних колах України та за кордоном.

Поняття «туризм» (англ. – «tourism»), подібно до того як і раніше, тлумачиться різноманітними науковими школами, туристичними організаціями й окремими експертами по-різному. До того ж, туристська термінологія зазнає істотних трансформацій у зв'язку зі стрімким темпом розвитку туризму, секторів, видів і форм, технологій та інновацій останніх, виникнення та розповсюдження нових туристичних реалій.

До одного з найперших трактувань туризму, відноситься визначень туризму, яке було затверджене у 1954 році ООН: «активний відпочинок, що впливає на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток людини, пов'язаний з пересуванням за межами постійного проживання» [15, с. 8].

При всій зрозумілості та чіткості вищенаведеного трактування, доцільно зауважити, що обмеження поняття «туризм» тільки його рекреаційною складовою в дечому звужує справжній предмет дослідження.

В таблиці 1.1 представлені варіанти трактування терміну «туризм»:

Авторські визначення поняття «туризм»

Автор (джерело)	Визначення
А. Ю. Александрова [11, с. 59]	сукупність явищ й відносин, що з'являються у процесі переміщення й «перебування людей у місцях», які є відмінними від їх місця проживання, де вони проживають на постійній основі та роботи
Ю. К. Байназаров [29, с. 15]	сукупність відносин, які виступають результатом переміщення людей й перебування останніх поза межами місця їх проживання допоки перебування не трансформується в проживання на постійній основі і не пов'язане з одержанням прибутку
О.О. Бейдик [16, с. 6]	«форма масової подорожі та відпочинку» задля «ознайомлення з навколишнім середовищем», що характеризується освітньою, екологічною, а також іншими функціями»
М. Б. Біржаков [28, с. 32]	1) «особливий масовий рід подорожей», які мають чітко визначені цілями туризму, які проводяться власне туристами, іншими словами, «діяльність самого туриста», і 2) діяльність, яка пов'язана з організацією й «здійсненням (супроводу) таких подорожей, туристська діяльність»
Закон України «Про туризм» [65]	виїзд (чи подорож) на тимчасовий період осіб з постійного місця проживання з оздоровчою, пізнавальною, професійно-діловою, релігійною спортивною, а також іншою метою на термін від двадцяти чотирьох годин до 1 року без провадження будь-якої оплачуваної діяльності й із зобов'язанням полишити країну чи місце перебування в термін, який був визначений
М. І. Кабушкін [35, с. 12]	галузь економіки, в якій міститься діяльність туристичних організаторів, посередників й агентів
В. А. Квартальнов [34, с. 24]	переміщення людей з місця власного постійного проживання на тимчасовій основі в іншу країну чи місцевість у межах власної країни у вільний час задля одержання задоволення та відпочинку, гостьових, оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях, проте без заняття оплачуваною роботою у місці, яке відвідується
Н.Ф. Реймерс [39, с. 38]	будь-яка подорож, що метою має відпочинок й знайомство з «новими регіонами та об'єктами»
М. В. Тонкошкур [53, с. 227]	виїзд особи з місця постійного проживання на тимчасовій основі в пізнавальних, оздоровчих, професійно-ділових або інших цілях «без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування»

Примітка. Складено автором за даними [11, с. 59; 29, с. 15; 16, с. 6; 28, с. 32; 65; 35, с. 12; 34, с. 24; 39, с. 38; 53, с. 227].

На основі аналізу вище представлених трактувань, наведемо, найбільш повне системне та комплексне визначення туризму, яке було запропоновано М. І. Кабушкіним, який розглядає туризм не просто у вигляді поїздки або відпочинку, рекреації, а у вигляді сукупності відносин, а також єдності між явищами та

зв'язками, які супроводжують людину під час подорожей [35, с. 10].

Від часів появи перших наукових досліджень щодо туризму, які датуються 1920-30рр., виникла необхідність у закріпленні визначень туризму. Окрім того, формалізація термінів «туризм» і «турист» була необхідною для урядових установ й організацій індустрії туризму. Трактуювання туризму формулювались у відношенні до окремих галузей теорії й практики, наприклад: соціології, економіки, географії, культурології й культурної антропології.

Економістами туризм розглядався з точки зору внеску останнього в економічний розвиток дестинації, балансу платежів, попиту та пропозиції, фінансово-економічних показників, зайнятості тощо. Культурологами й соціологами туризм вивчався у відповідності до позиції моделей поведінки туристів (тобто, індивідів та груп), укладу, стилів життя, звичаїв й традицій. Щодо географів, то вони торкалися просторових аспектів туризму, направленості туристських потоків, а також їх розповсюдження на територіях, навантаження на ресурси й землекористування, змін фізичного середовища тощо.

У відповідності до широкого значення, визнається існування двох типів визначень туризму з власними раціональними сутностями й застосуванням: технічні й концептуальні (іншими слова, наукові).

За концептуальним визначенням будуються теоретичні межі туризму встановлення базових показників останнього, дають можливість здійснювати розмежування між туризмом, а також іншими суміжними із ним поняттями. Так, наприклад трактування, яке було запропоновано Джафаром Джафарі – дослідником з Америки, який притримується думки, що під туризмом доцільно розуміти вивчення людини, що знаходиться поза межами території, де вона проживає на постійній основі, індустрії, яка задовольняє її потреби, а також впливів, які як людина, так і індустрія «надають на соціокультурне, економічне та фізичне середовище» [118, р. 58].

Ще одним прикладом може слугувати визначення досліджуваного терміну за Елістер Метісоном та Джеффри Уоллом, в якому науковці об'єднують ідеї діяльності туристів, мобільності, а також їх забезпечення індустрією. На думку зазначених

науковців, під туризмом доцільно розуміти переміщення людей у дестинації на тимчасовій основі «за межами місць їхньої звичайної трудової зайнятості та проживання, діяльність якою вони займаються під час свого перебування у цих дестинаціях і об'єкти інфраструктури, створені» задля задоволення потреб останніх [119].

Технічні визначення покликані здійснити забезпечення стандартизованої інформації щодо туризму як для національних, так і для міжнародних статистичних й правових потреб. Нейл Лейпером – науковцем з Австралії, було виявлено, що в урядових й академічних колах, а також у туристичній галузі протягом періоду 1960-70рр., було закріплено три підходи до трактування та розуміння сутності туризму, а саме: «економічний», «технічний» та «холістичний» [92, р. 7]. Перші акцент робили на проявах туризму як бізнесу й промисловості; другі – фокусувались на концептуальних рисах туризму для юридичних, статистичних, а також галузевих цілей; треті розглядали туризм в загальному, комплексно й всесторонньо [119].

На сьогоднішній день в різноманітних довідкових, наукових, а також навчально-методичних джерелах можна як і раніше, встановити різноманітні трактування туризму, що дає можливість для багатьох дослідників наполягати на тому, що поняття «туризм» є найбільш розпливчастим, а також найбільш невизначеним з усіх термінів, які застосовуються у сфері подорожей й туризму.

При характеристиці дефініції «подорожі», науковцями відзначається розмаїття трактувань, які перекривають одне одного, у той же час зустрічаються тлумачення поняття, що розглядається у вузькому та широкому сенсі. Деякі фахівці вважають поняття «туризм» та «подорожі» тотожними, тоді як зрівнюють «перевезення» й «подорож», а до «туризму» включають усі види туристичної діяльності, які не мають зв'язку з транспортуванням. Ще інші експерти зазначають, що під дефініцією «туризм» розуміються подорожі задля відпочинку й розваг, так як образ туриста стійко асоціюється у останніх із бажанням одержати задоволення, а не з освітою, бізнесом або науковими дослідженнями як мотивами для здійснення подорожі. Зазначимо, що навіть неспеціалізовані тлумачні словники визначають поняття «туризм» наступним чином: «подорожі для задоволення; бізнес із забезпечення

турів та послуг для туристів» (Webster's New University Dictionary).

Деякі з експертів (особливо зарубіжні), задля того аби уникнути розбіжностей й наукових суперечок навколо дефініції «туризм», висловлюють пропозицію щодо застосування сукупного терміну «подорожі та туризм» (travel and tourism) без впровадження розмежувань між двома складовими компонентами останнього [120].

У той же час щодо індустрії, яка здійснює організацію й забезпечення послуги для туристів, було закріплено різноманітні назви як у різних країнах, так і на міжнародному рівні: «індустрія подорожей та туризму» (travel and tourism industry), «індустрія подорожей» (travel industry), «індустрія туризму» (tourism industry), «індустрія гостинності» (hospitality industry) (так, деякі з країни розглядають індустрію гостинності більш широко, у порівнянні з індустрією ресторанів та готелів) і, навіть, «індустрія відвідувань» (visitor industry), [101, p. 8.].

Варто зазначити, що терміни «подорожі» і «туризм», у відповідності до точок зору професіоналів туризму, не являються синонімічними. В загальному не викликає розбіжностей також й те, що людина, що провадить туристичну подорож, туристську поїздку, йменується «туристом» (tourist) чи «відвідувачем» (visitor) в загальному вигляді.

Офіційне визначення поняття «турист» на міжнародному рівні вперше було запропоновано у 1937 році Лігою Націй. Турист трактувався як людина, яка здійснює подорож на період, який складає двадцять чотири години та довше в країну, відмінну від тієї, де вона проживає на постійній основі. У визначення включались люди, що здійснюють подорожі задля відпочинку, оздоровлення, відвідування родичів, на ділові зустрічі, а також задля ведення бізнесу та людей, що відвідують країну на круїзному теплоході (навіть якщо період таких відвідин становить менше, ніж двадцять чотири годин) [84]. До головного недоліку представленого визначення відноситься те, що не взято до уваги пересування внутрішніх туристів (тобто, всередині країни проживання).

Базуючись на визначеннях туризму, які були рекомендованими міжнародними організаціями, в багатьох країнах, які приймають участь у туристських обмінах, розроблювались та застосовувались власні національні підходи й трактування.

Зокрема, у 1976 р. Інститутом туризму (що згодом став Британським туристським товариством) у Великій Британії було висловлена пропозиція застосовувати наступне визначення: «Туризм – це пересування людей на тимчасовій короткостроковій основі у дестинації, які знаходяться поза межами місць їх проживання та роботи на постійній основі, а також діяльність у період перебування у таких дестинаціях; до нього входить пересування з усіма цілями, а також овідвідування та екскурсії, терміном на один день [93].

Вищенаведене трактування туризму було видозмінено Міжнародною конференцією з відпочинку, рекреації, туризму, яка проходила Міжнародною асоціацією наукових експертів з туризму (AIEST), а також Британським туристським товариством (Кардіфф, 1981 р.) та було ухвалено в наступній редакції: «Туризм може бути визначений як конкретні види діяльності, самостійно обрані та реалізовані за межами свого середовища проживання. Туризм може включати або не включати ночівлі поза домом» [119]. До недоліком зазначеного підходу до тлумачення доцільно віднести відсутність розмежувань між туризмом й поїздками з екскурсійною метою.

На сьогоднішній день існують різноманітні класифікації туризму у відповідності до різних класифікаційних ознак, наприклад, у відповідності до типів, видів, форм тощо. Зазначимо, що види туризму визначаються з різних основоположних критеріїв. Зокрема, «Тезаурус з туристської та дозвільної діяльності» ЮНВТО містить орієнтовно двісті термінів, які відзеркалюють сутність видів міжнародного туризму [102].

До того ж, класифікації видів туризму можуть бути поділені на наступні:

- офіційні (закріплені у міжнародних нормативних правових актах, а також актах національного законодавства);
- неофіційні (їх ще йменують наукові, які розробляються для наукових й освітніх цілей).

Наукові класифікації видів туризму можуть бути проведені, базуючись на чинних законодавчих нормах щодо цілей туризму, поняття туристських ресурсів,

принципів організації й фінансування тощо [53, с. 230].

У відповідності до територіального принципу, туризм, перш за все, ділять на внутрішній й міжнародний.

У відповідності до підходу А. Ю. Александровою, **міжнародний туризм** доцільно розуміти як поїздки осіб, які подорожують із туристичними цілями поза межі країни, де вони проживають на постійній основі [12].

Д. П. Стригунова, зауважує, що **міжнародний туризм** – це «міжнародні туристичні подорожі, а також система різноманітних видів підприємницької діяльності», яка має зв'язок з організацією та провадженням туристичних подорожей [15].

А. В. Ключник пропонує пропонує під **міжнародним туризмом** розуміти «соціально-економічний процес», який має зв'язок із наданням туристичних послуг для осіб за межами країни їх проживання на постійній основі і направлено на задоволення фізичних, духовних, а також інших некомерційних потреб [11].

Перетин державного кордону для подорожуючих осіб пов'язаний з певними формальностями: оформленням закордонних паспортів і віз, проходженням митних процедур, валютним до медичним контролем. Ці правила запроваджуються державою з метою боротьби з незаконною міграцією, міжнародним тероризмом, торгівлею наркотиками, проституцією тощо та забезпечують встановлений порядок в'їзду до країни та виїзду з неї. Спеціальні служби перевіряють дотримання подорожуючими паспортно-візового режиму, вимог про вакцинацію (щеплення), правила та умови провезення через кордон речей, товарів, валютних засобів та проведення операцій з обміну валюти.

Спрощення (посилення) формальностей надає прямий вплив на міжнародні туристські потоки, полегшуючи (або, навпаки, ускладнюючи) пересування людей. Не сприяють зростанню туристських подорожей складна та затягнута процедура оформлення виїзних документів, порушення встановлених термінів їх розгляду або довільне відхилення, надмірно високий збір у сфері валютного контролю – запровадження жорстких обмежень на обмін валюти, від якого залежить рівень споживання товарів та послуг туристами. Митні декларації та огляди також можуть

виступати як стримуючий чинник і призвести до скорочення туристських поїздок.

Національні туристичні адміністрації та багато міжнародних організацій включили спрощення формальностей до переліку головних своїх завдань. Однією з перших до цієї проблеми звернулася Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), яка ще 1944 р. на конференції Чикаго запропонувала уніфікувати закордонні паспорти. Пізніше, у 50-90-ті роки, питання прикордонного, митного, медичного контролю знайшли відображення у найважливіших документах Ради митного співробітництва, Міжнародної морської організації, мирної організації охорони здоров'я, Міжнародної організації праці та ін.

Світова організація торгівлі (СОТ), надаючи особливого значення спрощенню туристичних формальностей, розробила і прийняла відповідний пакет рекомендацій у частині: паспортних, візових, валютних, митних та медичних формальностей [13].

Туристичні формальності, які мають зв'язок з перетином державних кордонів, виступають невід'ємною складовою туризму на міжнародному рівні й являються основною його особливістю. Що глибші відмінності фінансових систем країн, тим більше перешкод на шляху вільного пересування людей, тим значніше мовні бар'єри, що, хоч і належать до туристських формальностей, проте, розділяючи народи, провадять істотний вплив на розвиток туристських контактів, тим суттєвіша відмінність міжнародного від внутрішнього туризму. Ще одна особливість міжнародного туризму володіє економічним характером та розкривається через вплив, що здійснюється міжнародним туризмом на платіжний баланс країни. Оплачуючи товари та послуги, іноземні туристи, забезпечують надходження валюти до бюджету країни, що приймає, і зазначеним активізують платіжний баланс останньої. Саме через це приїзд іноземних туристів почав йменуватись активного туризму. При цьому, виїзд туристів, навпаки, має зв'язок із відпливом національної грошової одиниці із країни їх проживання на постійній основі. «Міжнародні платежі за туристськими операціями такого роду фіксуються на пасиві платіжного балансу країни – постачальника туристів», тоді як сам туризм йменується пасивним [46].

Виходячи з особливостей відображення фінансових результатів туристичної діяльності в платіжному балансі, розподіл на активний і пасивний, є притаманним

тільки для міжнародному туризму та не розповсюджується на внутрішній туризм. У відповідності до направленості туристичних потоків, міжнародний туризм поділяється на 2 види: в'їзний та виїзний туризм. Перша форма стосується туристів, що приїжджають до місця призначення з інших країн [25]. Для прикладу, коли до Німеччини приїжджає іноземний турист – це в'їзний туризм.

Інша форма стосується туристів, які подорожують із країни походження в іншу країну. Для прикладу, коли турист із Китаю летить до Франції, для Китаю такий туризм являється виїзним, тоді як для Франції, він – в'їзний.

Проведемо огляд базових засад класифікації й відповідні до останніх види міжнародного туризму. У відповідності до способу підготовки й організації подорожі різняться **організований (тобто плановий)**, а також **неорганізований туризм**. У відповідності до першого, передбачається участь туроператора (чи турагента) чи комп'ютерної системи (тобто, інфопосередника), оплати поїздки з комплексним обслуговуванням завчасно, тоді як інший вид означає, що туристи вирушають у подорож без участі будь-яких посередників, а послуги оплачують у процесі їх споживання на місці перебування [16].

Міжнародний туризм в залежності від кількості учасників поділяється на **індивідуальний** (до 5 осіб) й **груповий** (більше 5 осіб) [12]. Груповим туризмом на практиці йменують подорож групи, до складу якої входять дванадцять-чотирнадцять осіб, так як якраз такі групи отримують пільгові умови перевезення й розміщення.

Для наочності зобразимо деякі класифікаційні напрямки поділу туризму за видами на рис. 1.1.:

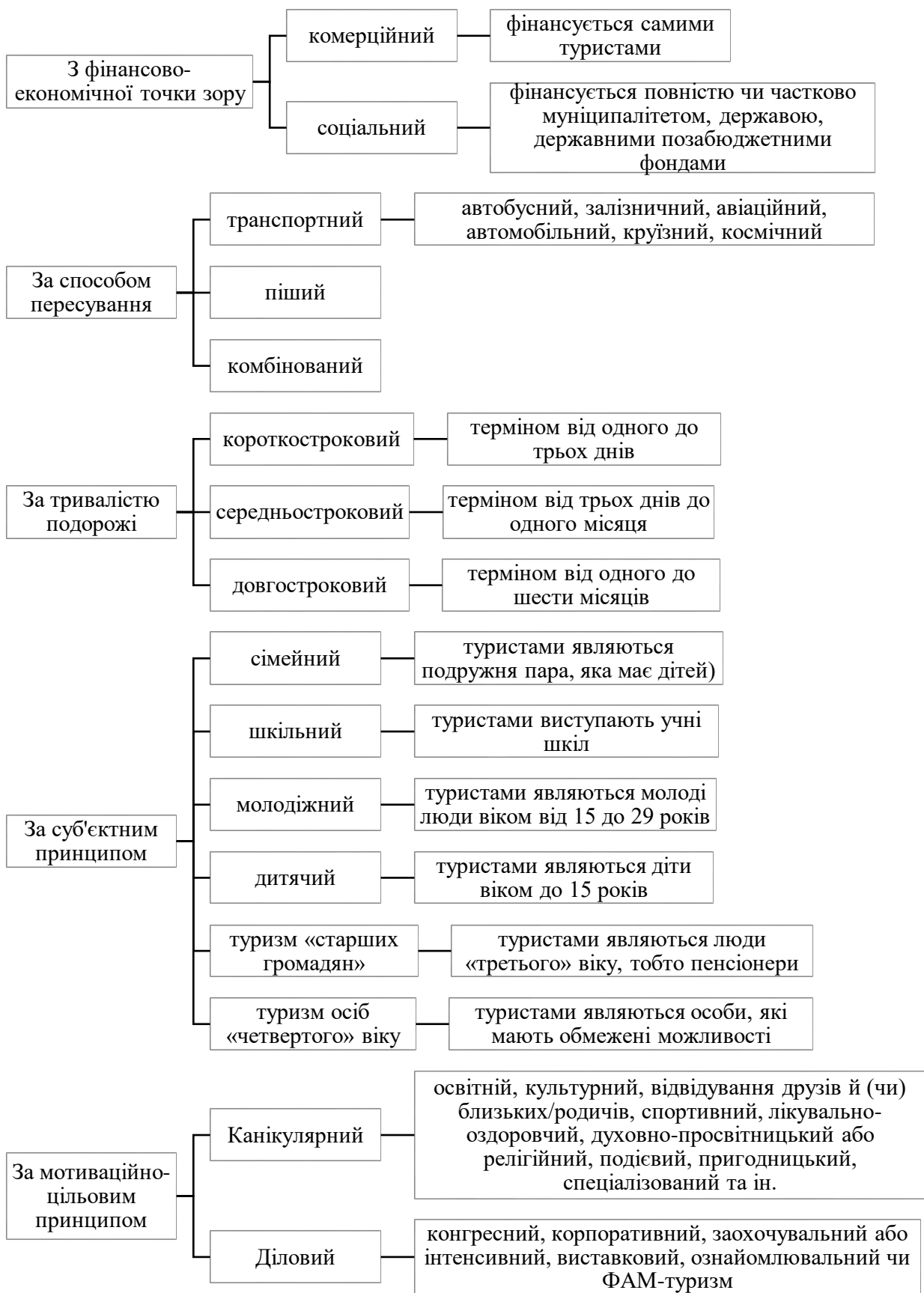

Рис. 1.1. Класифікація видів міжнародного туризму.

Примітка. Складено автором за даними [16; 19].

Розглянемо деякі наведені на рисунку 1.1 види туризму детальніше.

Культурний (ще його йменують культурно-просвітницький) туризм може бути віднесений до найзатребуванішого виду туризму. До основної мети такого туризму відноситься відвідування й знайомство з явищами, об'єктами, подіями культури народу чи країни (на кшталт, пам'ятки архітектури, археології, історії, музеї, художні галереї, театри тощо).

Метою освітнього туризму постає подорож задля навчання, яка має систематизовану програму. До найпопулярнішої форми відноситься **програма навчання за кордоном**.

Лікувально-оздоровчий туризм може бути розподілений на декілька форм, а саме: поїздка задля народження дитини в іншій країні; **медичний туризм** (під яким розуміється поїздка задля одержання спеціалізованого лікування); туризм, направлений на оздоровлення; туризм, направлений на відновлення й реабілітацію.

Спортивний туризм може переслідувати декілька цілей: відвідування різноманітних спортивних заходів чи участь в останніх, заняття спортом й фізичною культурою.

Духовно-просвітницький (його ще йменують релігійний) туризм належить до подорожей святими місцями, поїздкам у різноманітні релігійні центри.

До **пригодницького туризму** відноситься дослідження віддалених територій та місць [119]. Туристи під час згаданої подорожі ставлять перед собою різноманітні цілі: перевірка власних фізичних можливостей, навичок, наскільки вони є сильними духом. Доволі часто вони ризикують власний життям й здоров'ям.

Міжнародний туризм може бути класифікований у відповідності до різноманітних точок зору, на основі ряду принципів й критеріїв. Класифікацію видів туризму провадять не тільки експерти та наукові співробітники, але й міжнародні організації, для прикладу ЮНВТО. За нинішніх умов туристичною індустрією може бути запропоновано орієнтовно двісті різноманітних видів спеціалізованого відпочинку, що направлені на задоволення потреб туристів, а також на захист пам'яток культурної спадщини, довкілля.

Розглянемо спеціалізовані види туризму на рис. 1.2.:

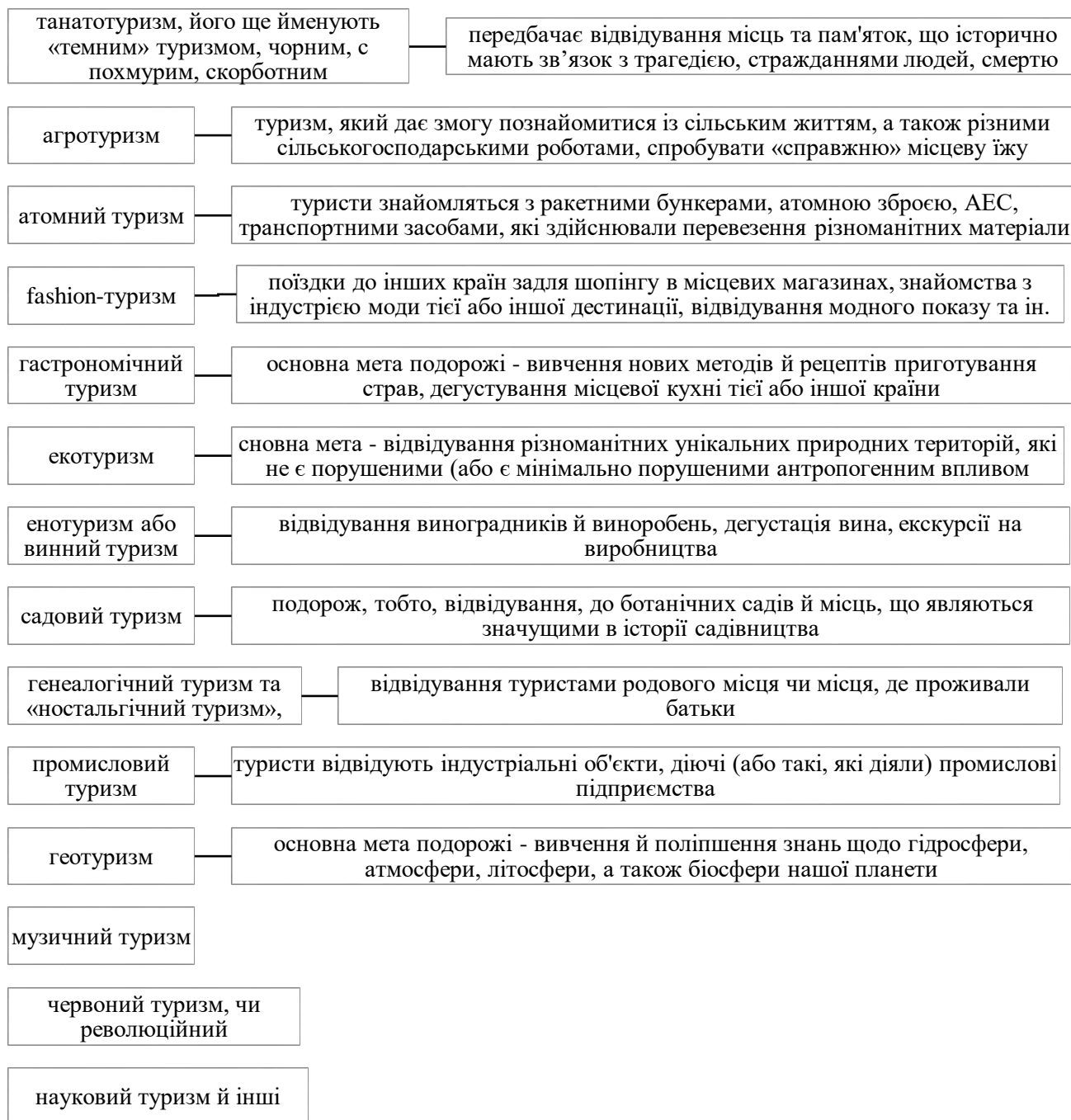

Рис. 1.2. Спеціалізовані види туризму.

Примітка. Складено автором за даними [35; 46].

Таким чином, на сьогоднішній день існує дуже багато поглядів на туризм як на галузь господарства, так і на міжгалузевий комплекс чи ринок, де туристичне підприємство з продукції різноманітних галузей утворює туристичний продукт.

Нині науковцями не сформовано єдиного однозначного тлумачення термінів «туризм» та «міжнародний туризм», які були б загальноприйнятими. Здійснивши аналіз наукової літератури, узагальнимо, що під поняттям «туризм» доцільно розуміти сукупність відносин, а також єдність явищ й зв'язків, які супроводжують людину під час подорожей.

Класифікація туризму полягає у групуванні останнього у відповідності до окремих однорідних ознак, що знаходяться в залежності від певних практичних цілей. До одного з видів туризму відноситься міжнародний туризм, під яким розуміються поїздки осіб, що подорожують із туристичними цілями поза межі країни, де вони проживають на постійні основі. У міжнародному туризмі виокремлюють 2 його форми, а саме – в'їзний й виїзний, що різняться у відповідності до напрямку туристичного потоку.

Міжнародний туризм характеризується рядом особливостей. До головної з них відноситься величезний вплив комплексу публічно-правових норм, що мають зв'язок з перетином державних кордонів туристами. Відвідування туристом іноземної держави є неможливим без дотримання багатьох туристичних формальностей, на кшталт: норм митного, валютного, прикордонного, а також іншого законодавства, яке встановлюються державою, що відправляє й приймає, чи групою держав.

1.2. Внесок міжнародного туризму в світову економіку

Туризм відноситься до істотної складової світової економіки, на яку припадає близько 7% від міжнародної торгівлі. Кожне 10 робоче місце у світі безпосередньо або опосередковано генерується туризмом. Той внесок, який здійснює міжнародний туризм на світову економіку може бути наочно продемонстрований на прикладі глобальної пандемії COVID-19, яка почалась в 2019 році. Така криза, спричинена пандемією, зруйнувала економіку туристичного сектора, окрім того, це стало безпрецедентними наслідками як для робочих місць, так і для підприємств.

Туризм відноситься до одного із секторів, які найбільше постраждали через заходи щодо стримування захворювання COVID-19, а з взяттям до уваги існуючих в нинішній час обмежень на подорожі й глобальної рецесії, яка нависає над нами, він ризикує стати одним з останніх у відповідності до швидкості відновлення. Спад в туристичній галузі спричинив світову економічну кризу.

Відповідно до показників звіту Всесвітньої ради з туризму і подорожей (WTTC), зробленому разом із Oxford Economics, частка туризму в глобальному ВВП у 2020 році зменшилась на 49,1% до 4,7 млрд. дол. США, в той час як у 2019 році даний показник становив 9,2 млрд. дол. США [75]. Інакше кажучи, внесок туризму у світовий ВВП за попередній рік зменшився вдвічі.

WTTC аналізувала як впливають туризм та подорожі на економіку й зайнятість для 185 країн та 25 географічних чи економічних регіонів планети.

В усьому світі в 2020 році в секторі туризму було втрачено близько 62 млн. робочих місць (зменшення на 18,5%), нині в індустрії їх число становить 272 млн. осіб. У звіті відзначається, що в найближчі часи також відбуватиметься втрата робочих місць. На міжнародний туризм до початку пандемії припадало кожне четверте нове робоче або 10,6% від загальної кількості робочих місць в світі [26].

В 2019 ВВП у секторі туризму та подорожей Сполучених Штатів Америки становив близько 1,9 трлн. дол. США. Проте аналіз WTTC показав, що в 2020 році внесок галузі у ВВП країни зменшився на 41%. Так як США являються наймогутнішою економікою в сфері туризму та подорожей у світі. Відновлення країни має ключову роль у поживленні даного сектора на глобальному рівні. Минулого року робочі місця в сфері туризму та подорожей у Сполучених Штатах зменшились на 33,2%, до того ж 5,4 млн. людей позбулись робочих місць [75].

Спад галузі у зв'язку з пандемією відчувається всюди для власників бізнесу, туроператорів та сімей, що залежать від процвітаючого сектора як джерела доходів для існування. Поновлення міжнародних поїздок спричинить більше можливостей задля працевлаштування й дасть змогу відбудувати економіку країни. За прогнозами дослідження, якщо влітку відновляться міжнародні поїздки та мобільність, то внесок туризму в світовий ВВП може різко збільшитись в 2021 році.

В 2019 році мандрівники впродовж поїздок витратили 1,7 трлн. дол. США, що складало близько 7% міжнародного експорту та 27,4% експорту послуг. В 2020 році витрати мандрівників на подорожі власними країнами зменшились на 45%, а витрати під час зарубіжних мандрівок – на понад 70% [26].

Але як саме впливала пандемія COVID-19 на внесок туризму в світову економіку.

Відповідно до показників за 2019 рік, на частку туризму припадало 7% обсягу світової торгівлі, даний сектор, у якому зайнятий кожен десятий житель у світі, шляхом складного виробничо-збутового ланцюжку взаємопов'язаних галузей забезпечує засобами для існування мільйони людей в розвинених країнах й країнах, що розвиваються [115].

Жодна країна не змогла уникнути вагомих втрат у власному туристичному секторі – починаючи з Італії, де частка туризму в національному ВВП складає 6%, до Палау, де туризм забезпечує понад 90% усього експорту. Дана пандемічна криза стала колосальним потрясінням для розвинених країн та зумовила те, що найбільш вразливі прошарки населення та країни, які розвиваються, у дійсності попали в умови надзвичайної ситуації. Неспокій породжують наслідки кризи для малих острівних країн, що розвиваються (МОКР), найменшою мірою розвинених держав (НРК) та більшості африканських країн. В Африці у 2019 році на частку даного сектора приходилось 10% усього експорту [38].

В 2019 році число міжнародних туристів склало 1,5 млрд. осіб, що на 4% більше в порівнянні з 2018 роком, а це максимальний показник за десятирічний період. Протягом цього періоду темпи зростання туризму були більш швидкими, ніж світової економіки в цілому. Ще 8,8 млрд. осіб припадало на внутрішній туризм. Даний сектор забезпечив експорт у розмірі 1,5 трлн. дол. США, й у ньому прямо чи опосередковано працював кожен десятий житель у світі [113].

Зупинився туризм в середині березня 2020 року. У міру того, як закривалися кордони, готелі переставали працювати та різко скоротилась кількість повітряних перевезень, за перші місяці року обсяг міжнародних туристів зменшився на 56%, а в травні – на 98%. Це зумовило втрату понад 320 млрд. дол. США у вигляді експорту,

що майже втричі переважає втрати за весь період глобальної економічної кризи 2009 року [38].

За прогнозними даними, подібний серйозний удар міг зумовити зменшення кількості міжнародних туристів на 850 мільйонів – 1,1 мільярда осіб і втрати від 910 млрд. дол. США до 1,2 трлн. дол. США у вигляді експортних надходжень від туризму, що поставить під загрозу безпосередньо в секторі туризму 100-120 мільйонів робочих місць [113]. Це дуже критичний показник, адже майже 80% усіх туристичних підприємств належать до мікро-, малих і середніх підприємств (ММСП).

Відповідно до прогнозів Міжнародного валютного фонду (МВФ), які зроблено в 2019 році, обсяг світової економіки в 2020 році повинен був різко зменшитися – на 4,9%, до того ж на 2021 рік прогноз був у бік покращення [89]. Хоча держави й міжнародні організації зробили багато заходів щоб пом'якшити соціально-економічні наслідки COVID-19 і допомагати у відновленні туризму, масштаби кризи вимагають додаткових зусиль і підтримки на постійній основі [38].

Беручи до уваги постачальницькі зв'язки туризму зі сферою товарів та послуг й потужного мультиплікаційного ефекту криза загрожує сталому розвитку як розвинених країн, так і країн, які розвиваються. Відповідно до оціночних даних, шокове потрясіння в сфері туризму може спричинити (згідно з найбільш оптимістичним сценарієм, який відображає чотиримісячний застій в сфері туризму) до скорочення загальносвітового ВВП на 1,17 трлн. дол. США, чи 1,5%, а відповідно до сценарію, який відображає восьмимісячний застій – на 2,22 трлн. дол. США, чи 2,8% ВВП. У зв'язку із взаємопов'язаністю в ланцюжку поставок негативний вплив COVID-19 на економіку може проявитися у триразовій втраті надходжень від туризму. Кількість безробітних в певних країнах може зрости більш як на 20 процентних пунктів [106].

Розвиток туризму сприяє інвестиціям й відкритості для товарної торгівлі, так як туризм й пов'язані із ним сектори вимагають широкого спектру товарів і послуг, значну кількість яких держави із невеликою економікою не мають змоги виробляти. Тільки в МОКР дані щодо оголошених прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у нові

проекти за 2015-2019 роки відображають, що на проекти в галузі туризму, подорожей й готельного бізнесу припадало більш ніж половина всіх нових інвестицій, порівнюючи із 16% за попередній п'ятирічний період.

Прогнозується, що криза COVID-19 спричинить різкого скорочення обсягу ПІІ в 2020 й 2021 роках. Згідно з очікуваннями, в 2020 році глобальні потоки ПІІ сильно скоротяться у порівнянні із 1,54 трлн. дол. США у 2019 році та зменшення складатиме аж до 40 відсотків. Прогнозується скорочення потоків ПІІ у 2021 року ще на 5–10%. Відповідно до останніх даних Доповіді зі світових інвестицій, яка має відношення до ПІІ в нові підприємства, проекти в галузі туризму, подорожей і готельного бізнесу, безпосередньо порушені режимом ізоляції, відносяться до найбільш серйозно постраждалих, і це передусім стосується готельних підприємств і сектору громадського харчування (94%) [108].

Частка туризму у ВВП країн Групи двадцяти (G-20) складає 3%, на нього припадає 6% від усього обсягу експорту й 6% зайнятості в країнах G-20. В період перших п'яти місяців 2020 року країни G-20 позбулись 55% міжнародного туристичного потоку [113]. МОКР та НРК постраждали ще серйозніше у зв'язку з часткою туризму в їх економіці з погляду як ВВП, так і експорту, і більш того внаслідок їхньої залежності від сектора в плані зайнятості і рівня їхньої підготовленості. За останні роки туризм для НРС перетворився на швидкозростаючий експортний сектор, на який припадає 7% експорту товарів та послуг (10% у НРК, що не експортують нафту), [38].

Починаючи з 2000 по 2019 кількість міжнародних туристів, які прямують до НРС, збільшилась на 9,7%, а в усьому світі – на 4,8%. Хоча роль туризму в розвитку в різних країнах не є однаковою, даний сектор відіграв важливу роль у тому, що Мальдіви, Кабо-Верде і Самоа були виключені зі списку НРК. До того є туризм являється динамічним сектором для Африки, де туристичний експорт у 2019 році склав 10% від усього експорту у порівнянні з 5% в середині 80-х років.

У малих острівних країнах, що розвиваються роль туризму в економіці ще більш вагома. На даний сектор припадає близько 30% від усього обсягу експорту в більшості МОСРН, а в деяких із них – до 80% [111]. COVID-19 являється ще одним

нагадуванням щодо того, як МОКР вразливі до глобальних потрясінь [113], (рис. 1.3.):

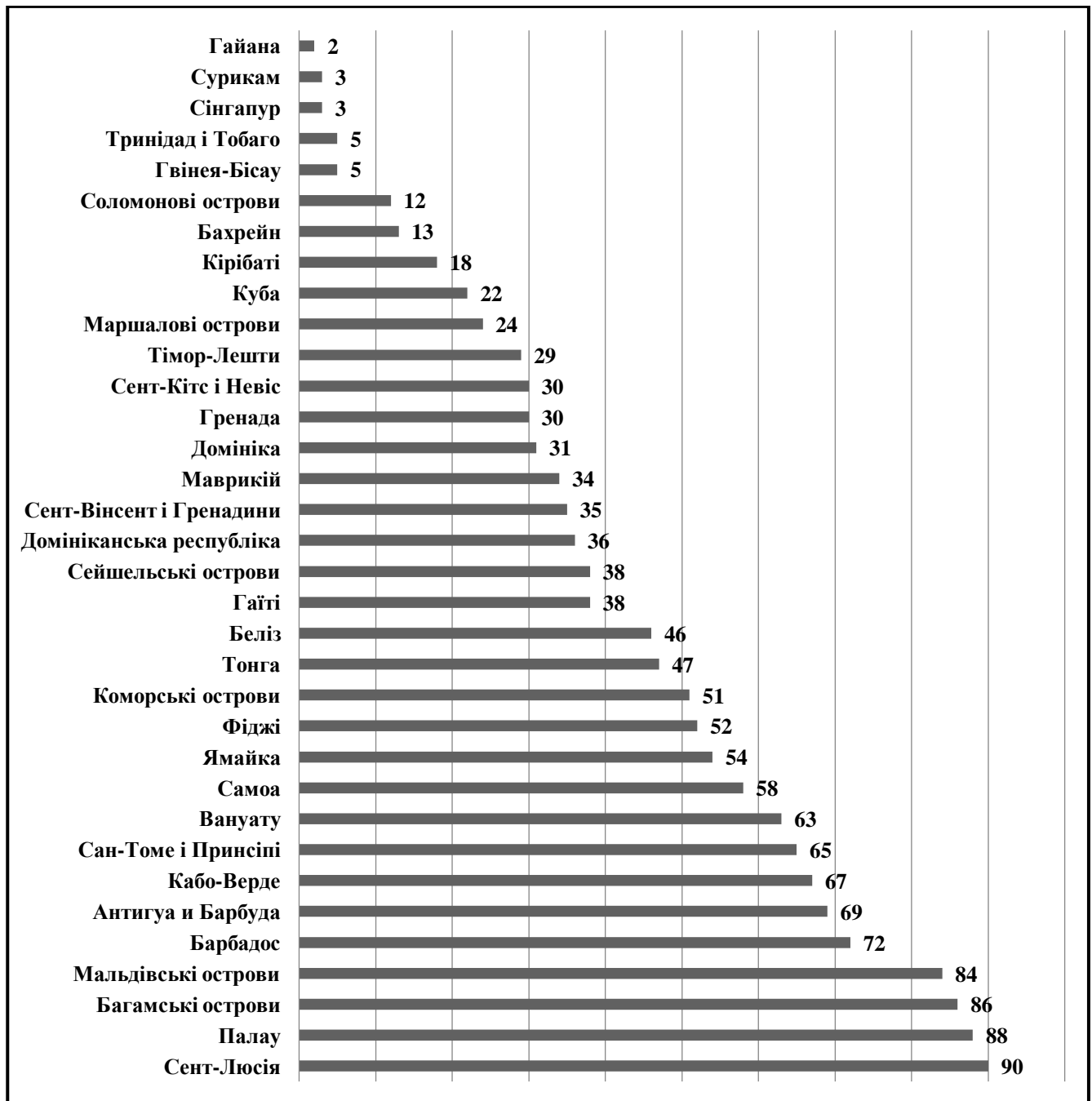

Рис. 1.3. Частка доходів від міжнародного туризму в експорті малих острівних країн, що розвиваються (МОКР), (%).

Примітка. Побудовано автором за даними World Tourism Barometer (UNWTO).

Окрім загрози громадській охороні здоров'я, важкі соціальні й економічні наслідки COVID-19 несуть загрозу в довгостроковій перспективі засобам для існування і благополуччя мільйонів людей [85]. Це особливо має відношення до

засобів для існування, що залежать від туризму. На кожне робоче місце безпосередньо пов'язане із туризмом утворюється ще близько півтора опосередкованих (чи індукованих) робочих місць. Тільки трудомісткі готельна галузь й галузь громадського харчування забезпечують зайнятість в усьому світі 144 млн. осіб. Сюди належать понад 44 мільйони самозайнятих працівників і 7 мільйонів роботодавців [86].

Більша частина туристичних підприємств (майже 80%) – це ММСП, на яких зайнято менше ніж 50 осіб. Близько 30% від загальної чисельності робочої сили зайнято на підприємствах з 2–9 співробітниками. ММСП значною мірою схильні до економічних потрясінь, викликаних кризою, особливо в країнах і країнах з перехідною економікою, де економіка знаходиться у більш нестабільному стані, а державна підтримка соціального захисту і фінансових пакетів недостатня. У готельному підсекторі та підсекторі громадського харчування 51 млн. фірм працюють у надзвичайно складному діловому середовищі, що істотно впливає на зайнятість.

Вплив туризму на світову економіку дуже вагомий. На португальському острові Мадейра 45% економічно активних громадян були чи безробітними, чи в середині липня 2020 року відправлені в неоплачувану відпустку. В Угорщині протягом березня та квітня 2020 року в секторі комерційного розміщення і громадського харчування було втрачено 41500 робочих місць, що становить трохи менше 23% від загальної кількості втрачених робочих місць [38]. На Ямайці, де зв'язки між туризмом й іншими секторами дуже тісні, понад 300 тисяч людей позбулися роботи через введення заходів ізоляції, сюди входить і закриття аеропортів, у країнах Карибського басейну [113].

Уряди загалом доволі швидко вживають міри для пом'якшення наслідків для даного сектора, і наразі вже існують гарні приклади пакетів заходів підтримки. На кшталт, Еквадор і Сейшельські Острови відклали терміни проплати спеціальних податків у секторі туризму, в свою чергу Південна Африка, Кенія, Литва, Китай, Польща, Іспанія і Португалія надали кошти підприємствам, що постраждали від пандемії, у вигляді спеціальних фондів моделі гарантійного фонду на оплату

субсидій, дорожніх витрат чи спільного фінансування видатків на скасовані чи відстрочені заходи. У Швейцарії Товариство готельного кредитування надає існуючим клієнтам відстрочку амортизації на термін до одного року, до того ж фінансує інвестиції клієнтів, що фінансували їх за рахунок грошового потоку в період цих двох років, а грузинські банки проголосили щодо реструктуризації боргу для всіх фізичних осіб, особливо для туристичних фірм.

Для більшості країн світу саме міжнародний туризм сьогодні стає пріоритетною сферою економіки, який сприяє всебічному сталому економічному розвитку, соціальному залученню, збільшенню зайнятості й подоланню бідності, розвитку міжкультурних комунікацій, охороні навколишнього середовища, ефективному застосуванню ресурсів, миру і безпеки як ключових складових суспільної взаємодії світового масштабу.

У 2019 внесок туризму у світову економіку становив 10,4% або 9,2 трлн. дол. США. У 2020 році сектор втратив майже 4,5 трлн. дол. США, а його внесок у світовий ВВП скоротився на 49%. При цьому загальне уповільнення світової економіки склало 3,7%. До пандемії на міжнародний туризм, включно з його прямим і непрямим впливом, припадало кожне четверте нове робоче місце в світі і 10,6% усіх робочих місць (334 млн).

Таким чином, можна зробити висновок, що внесок міжнародного туризму у світову економіку дуже серйозний. На кожне робоче місце прямо пов'язане із туризмом формується ще близько півтора опосередкованих (чи індукованих) робочих місць. Розвиток туризму сприяє відкритості й інвестиціям для товарної торгівлі. Проблеми в галузі туризму спричиняють погіршення стану світової економіки. Пандемія COVID-19 мала вагомий вплив на туризм як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Проте негативний вплив на людей більш помітно проявляється в останніх, насамперед в найменш розвинених країнах і малих острівних країнах, що розвиваються.

1.3. Світовий ринок туристичних послуг: масштаби, структура та динаміка

У світовій економіці туристична індустрія відіграє дуже важливу роль і стабільно розвивається. Але під впливом пандемії COVID-19 в масштабах, структурі та динаміці світового туризму відбулись суттєві зміни.

Відлік сучасної фази розвитку міжнародного туристського ринку доцільно починати з 1950-х рр., коли каталізаторами бурхливого зростання останніх виступили чинники, які мають зв'язок з повоєнним відновленням економіки й соціальної сфери, як збільшення чисельності населення розвинених економік, зростання рівня реальних доходів, а також тривалості відпусток. Формування туристичної інфраструктури супроводжувалося диференціацією між попитом та диверсифікацією пропозиції. Зазначене проявлялось як у розширенні асортименту туристичних послуг, так і у проникненні туристичних компаній у інші сегменти сфери послуг (таймшер, оренда та ін.), [32, с. 80].

Протягом 1950-2005 років скорочення міжнародних туристичних прибутків відбувалося лише у 1982 р. – через спад світової економіки та у 2001 та 2003 роках – через активізацію міжнародного тероризму. Світова криза, яка була протягом 2008-2009 років спричинила четверте й останнє аж до 2020 року зменшення туристичних прибутків. Проте, тоді поновлення відбулося доволі швидко – за туристичними прибутками й доходами від туризму світовий ринок вийшов на такий рівень, який був до кризи вже у 2010 році. Наступного року було пройдено межу в розмірі у 1 трлн дол. США від загальносвітового експорту туристських послуг, тоді як ще через рік одного мільярда осіб досягди туристичні прибуття.

Окрім того, мають місце певні регіональні відмінності наслідків зазначеної кризи для галузі туризму. Зокрема, прослідковується зв'язок між кризою суверенного боргу, який спостерігався у багатьох країнах Євросоюзу протягом 2008–2010 років, а також спадом на туристичному ринку. Наприклад, Греція у процесі розпалу кризи мала бюджетний дефіцит на рівні 13% ВВП, а також розмір державного боргу понад 300 млрд євро. Однієї з реакцій на кризу було багато

страйків, які здійснили вплив і на туризм, в тому числі, – стали частими затримки й скасування рейсів, закриття готелів й барів, відмови від бронювання та ін. [50, с. 77].

Зменшення цін на грецькі турпакети й збільшення потоку українських, російських, а також білоруських туристів не переломили стан кризи. Так спад на ринку Греції виявився одним із найбільш сильних у Європі.

Протягом кризи 2008-2009 років окремі країни й регіони змогли оперативніше, у порівнянні з іншими адаптуватися до новітніх умов, змінюючи моделі власного розвитку чи використовуючи кон'юнктуру, яка склалася. Для прикладу, у Чехії багато турфірм, які мали страх перед хвилями банкрутств, почали переорієнтовувати власну діяльність на інші види, наприклад, на продаж квитків й різноманітних онлайн-сервісів. Як Таїланд, так і інші країни Південно-Східної Азії протягом нетривалого періоду виступили альтернативою Туреччині, що зазнала спаду не лише у зв'язку з економічною кризою, а й як результат відсутності стабільної політичної ситуації й репутаційних скандалів у багатьох курортах Туреччини [16].

Кількість міжнародних туристичних прибуттів у 2019 році досягла близько 1,5 мільярда. Такі дані наводить Всесвітня туристична організація UNWTO, зазначаючи, що 2019-й рік став для світового туризму вже десятим поспіль роком з позитивною динамікою. Однак зростання кількості міжнародних прибуттів за минулий 2020 рік сповільнилося, таку ж статистику ми можемо спостерігати і з теперішнім 2021 роком [113], (див. Рис.1.4.).

За даними Всесвітньої туристичної організації ООН (ЮНВТО) міжнародний туризм скоротився за перші 10 місяців 2020 року більш ніж на 70%, до рівня 1990 року [113].

Скорочення міжнародного туризму в 2020 році на 71,9% пов'язане з обмеженнями на поїздки, побоюваннями споживачів і глобальною боротьбою за стримування коронавірусу. Все це призвело до того, що цей рік став найгіршим в історії туризму.

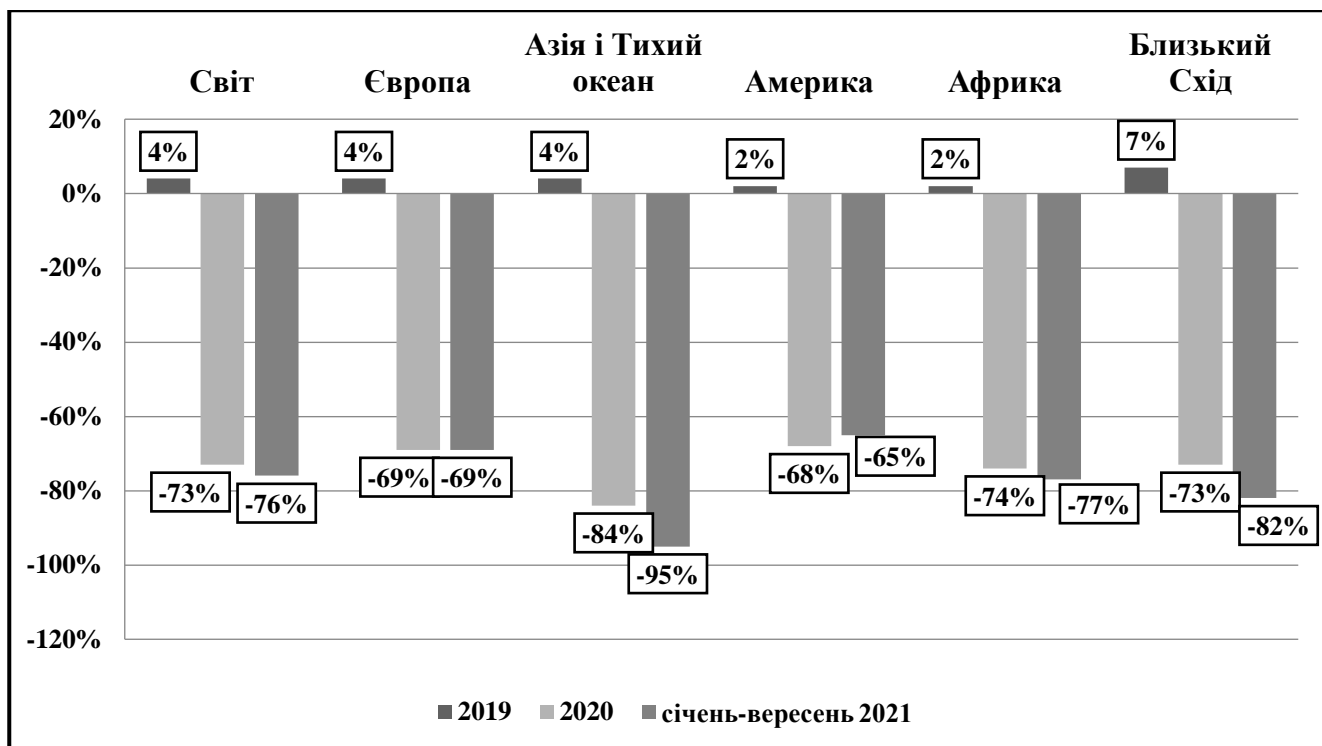

Рис. 1.4. Щорічні абсолютні прирости (падіння) кількості іноземних туристів у світі в період 2019-2021рр., (млн. осіб).

Примітка. Побудовано автором за даними World Tourism Barometer (UNWTO).

За даними Всесвітньої ради з туризму та подорожей, у 2018 році туристична галузь забезпечила 319 мільйонів робочих місць, при цьому обсяг коштів в зазначеній індустрії складав 8,8 трильйонів доларів. Протягом 2015-2019 років туристичні послуги на постійній основі займали орієнтовно 24% від загальної суми експорту послуг, в абсолютному значенні одержано в діапазоні 1,2–1,4 трлн дол. США. З-поміж останніх 5 % приходить на розвинені країни, 40% – на країни, які розвиваються, а також 2% – на країни з перехідною економікою [44, с. 123].

За даними світового туристичного Барометру ЮНВТО, в число світових лідерів за туристичними прибуттями входить десять держав: Франція, Іспанія, США, Китай, Італія, Туреччина, Мексика, Таїланд, Німеччина та Велика Британія [113]. Що стосується 2020 року, число міжнародних туристичних прибутків знизилося на 71,9% 2020 року в порівнянні з аналогічним періодом минулого року, вірус обмежив туристів (табл. 1.2):

Таблиця 1.2

10 країн-лідерів за міжнародними туристичними прибуттями
в 2018 році до пандемії COVID-19, в 2019 та 2020 роках під час пандемії

Місце	Країна	Прибуття, (млн. осіб) 2018рік	Прибуття, (млн. осіб) 2019рік	Прибуття, (%) 2020рік
1	Франція	89,4	90,2	*
2	Іспанія	82,8	83,5	-76,1
3	США	79,2	79,3	-72,0
4	Китай	62,9	65,7	-84,1
5	Італія	61,6	64,5	-57,3
6	Туреччина	45,8	51,2	-72,3
7	Мексика	41,3	45	-46,5
8	Таїланд	38,2	39,8	-79,4
9	Німеччина	38,9	39,6	-63,0
10	Великобританія	38,7	39,4	-60,5

Примітка. Складено автором за даними Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО).

За даними Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), у зв'язку з пандемією COVID-19 туристичний потік на світовому рівні у 2020 році скоротився на 1 млрд осіб у порівнянні з 2019 роком, що може бути порівняно з 74% падінням. Зазначимо, що після світової фінансової кризи у 2009 році глобальний туристичний ринок відчув спад тільки на 4%.

Через вплив кризи в галузі охорони здоров'я глобальні надходження від міжнародного туризму знизилися приблизно на 63% у 2020 році порівняно з попереднім роком, і склали близько 538 мільярдів доларів США (рис. 1.5), [91]. У 2019 році доходи від в'їзного туризму в усьому світі досягли піку приблизно 1,47 трильйона доларів США.

Всесвітня туристична організація у середині грудня 2020 року опублікувала звіт, у відповідності до якого протягом перших десяти місяців кількість міжнародних турів знизилась на 72% та відкотилася до того рівня, який був у 1990 році [70]. Низький рівень довіри клієнтів, обмеження на поїздки, а також глобальна боротьба зі стримування COVID-19 спричинили те, що 2020 рік – виступив найгіршим роком за всю історію туризму.

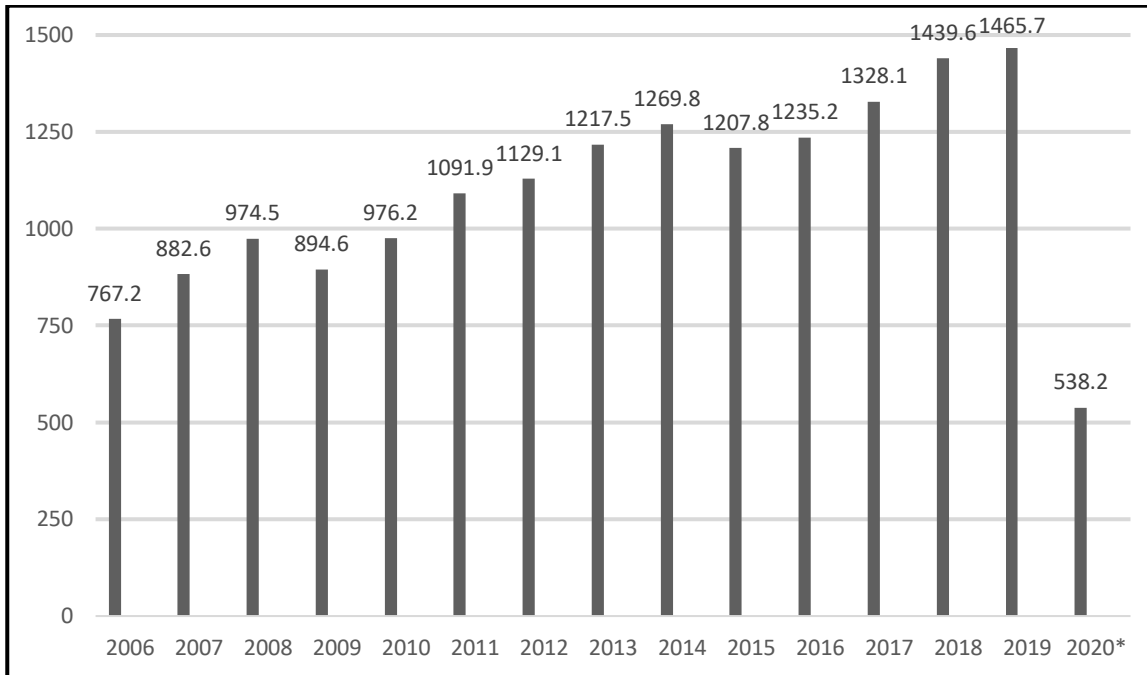

Рис. 1.5. Динаміка надходжень від туристичної діяльності у світі в період 2006-2020 рр., (млрд. дол. США).

Примітка. Побудовано автором за даними Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО).

Протягом періоду з січня до жовтня 2020 року, кількість іноземних туристів зменшилась на 900 млн. у порівнянні з тим же періодом 2019 року. Під цим розуміється втрата на рівні 935 млрд дол. США доходів від міжнародного туризму, що більш ніж у 10 разів перевищує збиток 2009 року в період економічної кризи на світовому рівні. Згадане різке падіння доходів у сфері туризму у зв'язку з пандемію може спричинити економічні втрати на рівні 2 трлн дол світового ВВП.

Розглянемо структуру світового ринку туристичних послуг на рисунку 1.6 [113].

В Азійсько-Тихоокеанському регіоні, де був найвищий рівень туристичних обмежень, протягом перших 10 місяців 2020 року кількість поїздок зменшилась на 82%. При цьому, на Близькому Сході був зафіксований спад на рівні 73%, тоді як у Африці був зафіксований спад на рівні на 69%. Міжнародні поїздки в Європу та США зменшились на 68%.

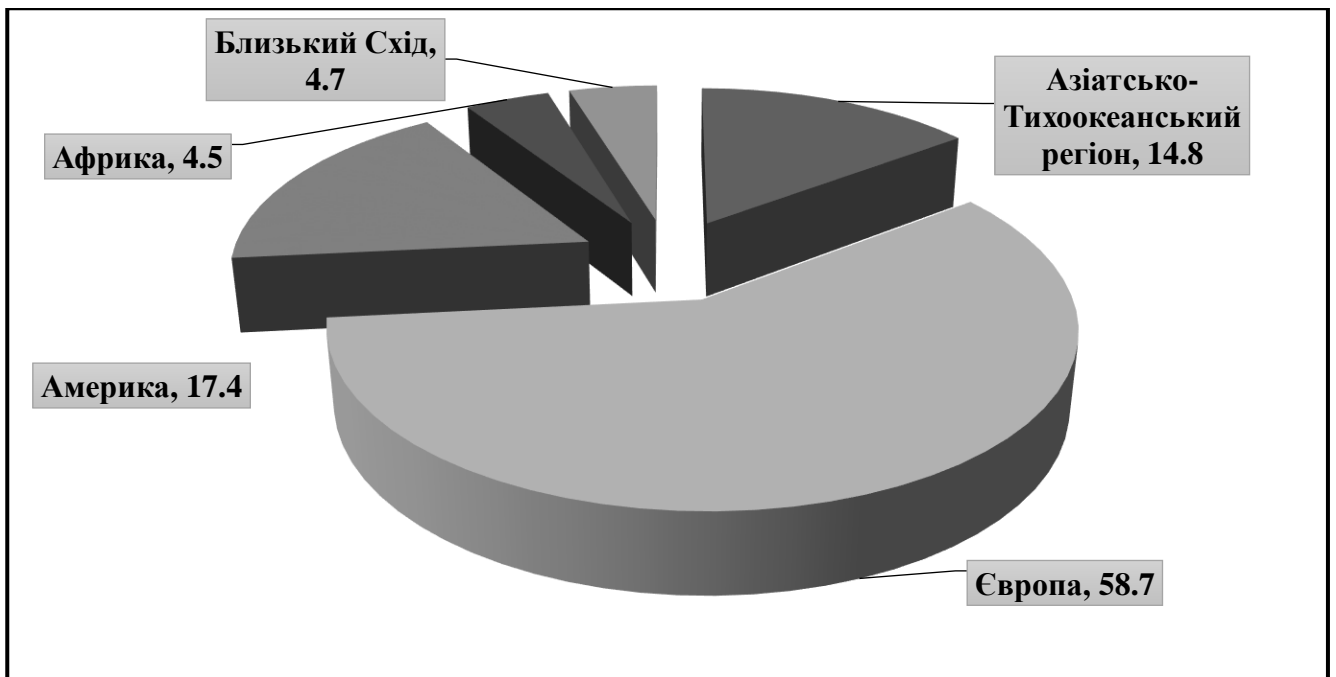

Рис. 1.6. Регіональний розподіл міжнародних туристичних потоків в 2020 році, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними ЮНВТО (Всесвітньої туристичної організації).

Не дивлячись на те, що друга хвиля пандемії в Європі спричинила повторне впровадження обмежень, зазначений регіон все ще залишається найбільш сприятливим для туризму, так як за більшості випадків поїздки все ж таки є дозволеними (91% станом на 1 листопада 2020 року), в більшості серед держав, які являються членами Шенгенської угоди. Подібно до того як було раніше, дані щодо витрат на міжнародний туризм демонструють доволі слабкий попит на поїздки закордон. Проте, на деяких великих ринках, до яких, зокрема, належать Німеччина, США та Франція, спостерігається відновлення, яке відбувається поступово. До того ж, на певних ринках, в тому числі Росії й Китаю, продовжує підвищуватись попит на внутрішній туризм. Існує таке припущення та очікування, що в найближчому майбутньому вакцинація поступово підвищить довіру споживачів до туроператорів.

Агентство Bloomberg під кінець грудня 2020 року представило власний прогноз щодо розвитку туристичного ринку у період 2021 року. У відповідності до слів оглядачів, традиційні види відпочинку й подорожей будуть зберігатись, хоч і випробують на собі моду на технології й екологічність. Деякі з курортів

розпочинають залучати клієнтів високотехнологічними розвагами.

Зокрема, популярний гавайський готель Four Seasons Resort Oahu запропонував послугу спа у віртуальній реальності, так на двадцять-вісімдесят хвилин VR-гарнітура «переносить» гостей готелю в океанські бухти, глибокий космос чи сади дзен, тоді як електроніка виробляє подібні звуки, та й, навіть, запахи, імітуючи вітер та температуру повітря. II-система здійснює оцінку даних щодо дихання й частоту серцевих скорочень відвідувача, задля того аби гарантувати гостеві відпочинок та розслаблення.

До ще одного тренду, що починає набирати популярності, відноситься відпочинок за підпискою. Для прикладу, Inspirato на 2020 рік Pass пропонував оформити членську передплату на «нескінченну річну подорож» за 2,5 тис. дол на місяць. Така підписка надає безлімітний доступ до готелів, яхт, а також всього спектру розважальних заходів закладів мережі. Ще одним цікавим прикладом є те, що власники Las Ventanas al Paraiso у Лос-Кабосі (розташована у Мексиці) пропонують забронювати віллу з підпискою. При оформленні останньої, відпустка у гостя починається ще до того як він відправляється до аеропорту: так, дворецькі зустрінуть клієнта біля вхідних дверей, відвезуть його до пункту відправлення, а також запропонують персоналізоване частування. Не можна не згадати готель BlackBerry Mountain, який також пропонує відпочинок за підпискою, до якого входять курс гончарної майстерності, обіди, сеанси лазіння по деревах, заняття йогою, веслування на човні, а також вечеря з 7 страв з багатою колекцією вин [103].

Під кінець 2019 року, туроператор Natural Habitats почав пропонувати маршрути, які б здійснювали мінімальним вплив на довкілля, а також вкладати кошти для захисту природи. Так, під керівництвом фахівців Всесвітнього фонду дикої природи мандрівники зможуть побачити міграцію китів, тропічні ліси Амазонії чи ж білих ведмедів в Арктиці. У відповідності до даних Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), у 2019 році було здійснено 1,5 млрд міжнародних туристичних поїздок. Окрім того Всесвітня туристична організації (UNWTO) зазначає, що кількість міжнародних туристичних поїздок зросла на 4%.

Франція, подібно до того як раніше, лишається лідером туризму на світовому

рівні. Так, у 2019 році країна прийняла 90,2 млн. відвідувачів, що на 800 тис. більше, у порівнянні з минулим роком.

Окрім того, було названо туристичні напрямки які були найшвидше зростаючими у 2019 році. У цьому ж році М'янма виступила лідером, де приріст туристів у 2019 році у порівнянні з 2018 роком склав 40,2%. У цій країні в 2011 році з новою силою спалахнув конфлікт між корінними араканцями-буддистами й етнічними бенгальцями-мусульманами Рохінджа, які як вважаються місцеві жителі являються нелегальними мігрантами з Бангладеш. Фахівцями відзначається, що ситуація нормалізувалася у 2019 році, що сприяло підвищенню туристичного потоку до М'янми.

До найвідвідуваніших країн світу у відповідності до підсумків 2019 року відносяться [70], (рис. 1.7.):

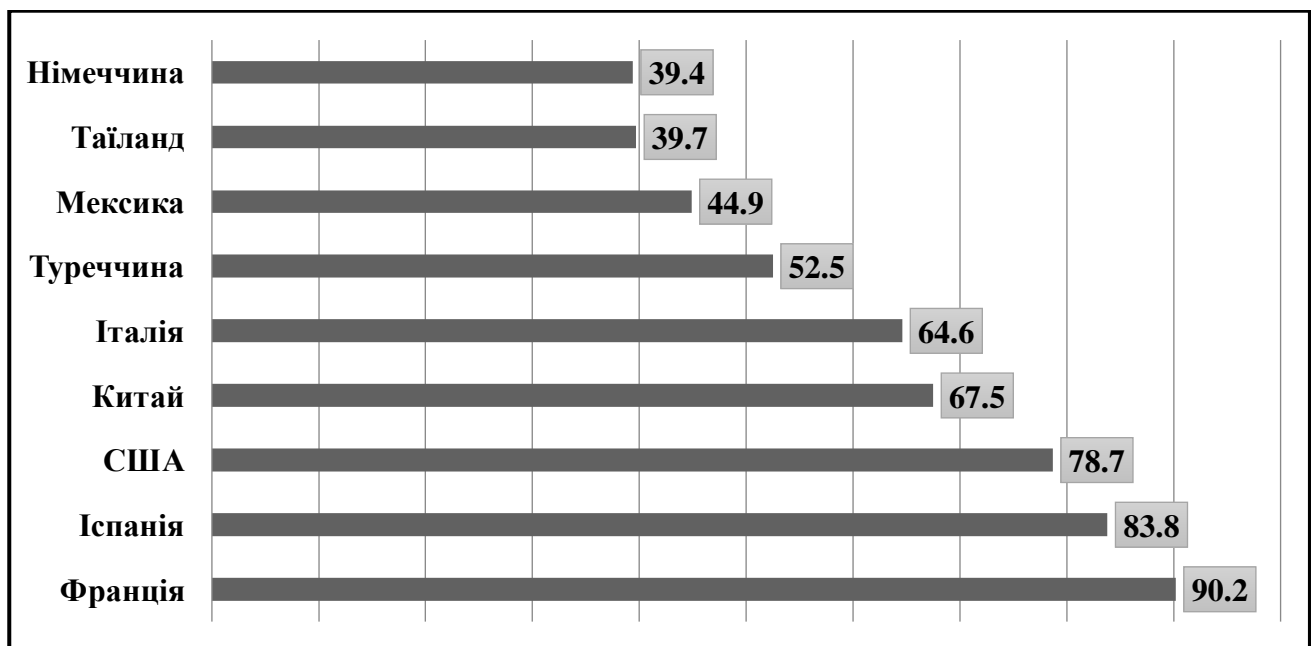

Рис. 1.7. Кількість туристів за країнами світу в 2019 році, (млн. осіб).

Примітка. Побудовано автором за даними ЮНВТО (Всесвітньої туристичної організації).

Найліпші туристичні напрямки світу у відповідності до підсумків 2019 року представлено в табл. 1.3:

Зростання обсягів туристського потоку у 2019 році за країнами, %

Країна	Відсоток приросту за рік
М'янма	+40,2%
Пуерто-Ріко	+31,2%
Іран	+27,9%
Узбекистан	+27,3%
Чорногорія	+21,4%
Єгипет	+21,1%
В'єтнам	+16,2%
Філіппіни	+15,1%
Мальдіви	+14,9%
Багамські острови	+14,6%
Катар	+14,5%
Вірменія	+14,4%
Південна Корея	+14,4%
Туреччина	+14,0%
Боснія та Герцеговина	+13,7%
Туніс	+13,6%
Лаос	+11,5%
Азербайджан	+11,4%
Ізраїль	+10,5%
Литва	+10,1%

Примітка. Складено автором за даними ЮНВТО (Всесвітньої туристичної організації).

У кінці літа 2019 року платіжною системою Mastercard було представлено щорічний рейтинг. У відповідності до нього визначається, жителі яких країн подорожують світом найбільше. Strategy Partners – консалтинговою компанією було представлено підсумки дослідження конкурентоспроможності країн у сфері подорожей й туризму на міжнародному рівні The Travel and Tourism Competitiveness Report 2019, проведеного WEF разом зі Strategy Partners, а також Євразійським інститутом конкурентоспроможності [103].

У 2019 році, порівняно з попереднім, склад топ-10 країн рейтингу не змінився. Так, традиційно до першої трійки увійшли Франція, Іспанія й Німеччина, що набрали по 5,4 бали кожна. Потім йдуть США (5,3), Японія (5,3), Великобританія (5,2). Австралія, Італія та Канада одержали по 5,1 балу рейтингу. «Десятку найкращих» завершує Швейцарія, що за 2019 рік набрала 5,0 балів. Доцільно зауважити, що Великобританія цього року опустилася з 5 на 6 позицію у зв'язку

погіршення бізнес-атмосфери й меншою увагою до своїх природних й культурних ресурсів.

Зауважується, що в загальному конкурентоспроможність країн у галузі подорожей й туризму (Т&Т) продовжує підвищуватись по всьому світі. Так, у 2019 році зазначений вид індустрії підвищився на 10% світового ВВП й орієнтовно стільки ж міжнародного ринку праці. Фахівці висловлюють очікування, що в наступному десятилітті зазначений показник може збільшитись удвічі завдяки зростанню кількості представників середнього класу, в особливості в Азії [103].

Що стосується Європи, то найбільше зростання в поточному рейтингу продемонструвала Сербія, яка відразу піднялась на дванадцять пунктів у загальному рейтингу (перемістившись з дев'яносто п'ятого на вісімдесят третє місце). Найбільший рівень зростання з-поміж країн пострадянського простору показала Російська Федерація, що вперше за 2 роки зайняла перше місце. До того ж, Естонія, що до цього займала тридцять сьому позицію, станом на 2019 рік знизилась на сорок шосте місце. Латвія зайняла п'ятдесят шостий рядок рейтингу, Грузія - сімдесятий, Азербайджан – сімдесят перший, Казахстан – вісімдесят перший, Україна – вісімдесят восьмий, Молдова – сто третій, Таджикистан – сто сьомий, Киргизія – сто п'ятнадцятий тощо [38].

Рейтинг Mastercard здійснює ранжування двохсот міст світу, здійснюючи аналіз загальнодоступних даних щодо кількості мандрівників, які приїхали з-за кордону, та обсяги коштів, які були витрачені ними.

Що стосується місця європейського туризму на міжнародному ринку, то, у відповідності до критерію «туристські прибуття», у 2019 р. частка останнього становила 51%, у відповідності до експорту туристських послуг (доходів від туризму) – 39%. У Європі наявна доволі розвинена туристична інфраструктура (тематичні парки, колективні засоби розміщення (КЗР), кафе й ресторани тощо), а також істотна кількість рекреаційних зон, які є сприятливими для розвитку різноманітних видів туризму (гірськолижного, пляжного, екскурсійного тощо)). До того ж, у Європі найвищий рівень концентрація міжнародних туристичних маршрутів, колосальні інвестиції в маркетинг, інфраструктуру й рекламу, розвинені

зв'язки на міжрегіональному рівні. Існують країни (на кшталт, Чехія або Чорногорія), де туристичний сектор складає до половини від усіх експортних надходжень. Тобто, сучасна Європа складає собою найбільший туристичний ринок, що займає, у відповідності до абсолютних показників, лідируючі позиції з-поміж інших макрорегіонів. З огляду на зазначене, вважаємо за доцільне здійснити аналіз даного регіону детальніше.

Більше 75% (тобто найбільшу частину європейського ринку) припадає на країни Євросоюзу, до найбільших туристичними центрів якого відносяться Франція, Італія, Іспанія й Німеччина. Всі зазначені країни входять до рейтингу топ-10 світових лідерів з туристичних прибутків й доходів від туризму. У відповідності до даних бази даних Кноета, прямий внесок туристичної галузі у 2018 р. у ВВП Євросоюзу складав 87% [116]. Трійка з країн-лідерів, які входять до ЄС, у відповідності до цього показника (внесок у ВВП країни) виглядає наступним чином: Греція (8,48%), Австрія (7,71%), Португалія (7,1%). У той же час, європейські країни ра не можуть становити конкуренцію для світових лідерів щодо цього індикатору, до яких належать Макао (50,28%), Мальдіви (32,49%), Сейшели (27,22%). Зазначена ситуація являється цілком природною, так європейська економіка є диверсифікованою; концентрація тільки на туризмі позначала б відмову від інших видів економічної діяльності у галузі виробництва й у секторі послуг, що за нинішній умов – є неможливим.

Оцінювання розвитку європейського туризму можна здійснювати не тільки у відповідності до прибуття, туристичних витрат й надходжень, але й також у відповідності до комплексних показників. До одного з них, як відомо, відноситься індекс конкурентоспроможності сфери туризму, який розраховується кожного року (Travel & Tourism Competitiveness Index – ТТСІ). Рівень конкурентоспроможності конкретної країни оцінюється за 7-бальною шкалою за дев'яносто індивідуальними показниками. Показники агрегуються до 14 груп, у кожній з яких є різна вага. Далі визначаються 4 субіндекси, усереднення яких дає можливість визначити зведений ТТСІ. Підсумки оцінювання конкурентоспроможності, які були одержані у 2019 р., у 2019 р. фахівцями Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) вкотре показали

істотну роль європейського туризму. До топ-10 країн, що одержали найвищі оцінки, відносяться шість європейських держав, при чому 3 з них (а саме – Іспанія, Франція і Німеччина) посіли найвищі рядки у рейтингу [103].

Доцільно зауважити, що ці результати було одержано до пандемії COVID-19, але вже тоді фахівці звернули увагу на ряд негативних тенденцій, які несуть ризик для сталого розвитку туризму, у тому числі й європейського. Зокрема, у звіті ВЕФ наведено підтвердження впливу ефекту овертуризму (з англ. – «overtourism», тоюто надмірний туризм), який, з 2015 р. починає виступати предметом пильної уваги зарубіжних науковців [92; 93; 95]. Зазначеним терміном описується перевантаження туристичних центрів або регіонів у зв'язку з надлишком відвідувачів, що спричиняє погіршення якості життя місцевих жителів, та негативне сприйняття таких поїздок самими туристами.

Найбільш яскраво явище «овертуризму» прослідковується на фоні зростання економіки індустрії туризму – репутація останнього як акумулятор гігантських доходів разом із мультиплікативним ефектом змушує уряди країн Європи стимулювати туристичну активність. Проте, зазначене посилює навантаження на інфраструктуру й спричиняє невдоволення місцевих жителів, що все більш часто вимагають впровадження обмежувальних заходів. Для прикладу, у 2018 р. у Барселоні відбувалися протести городян на туристичних пляжах, а також з'являлися антитуристські графіті. Особливий рівень занепокоєння у місцевих жителів викликає перехід парку Гуеля однієї з основних пам'яток міста – з громадського простору до зони, яка практично повністю зайнята тільки туристами (відвідуваність парку кожного року перевищує 9 млн. осіб) [100].

Опитування демонструють, що 60% мешканців виступають за стримування туристичних потоків; вони вважають, що Барселона досягла чи, навіть, перевищила власні можливості для подальшого розвитку туризму. У той же час, розвиток європейського туристичного ринку протягом періоду з 2000 р. до 2020 р. йшов у позитивному ключі (за винятком короткочасного спаду у зв'язку зі економічною кризою на світовому рівні), що підтверджує тезу щодо невисокої, проте стійкої динаміку збільшення зазначеного сектора [29].

Якщо взяти низку індикаторів у вигляді критерію зростання ринку, за якими веде спостереження Євростат кожного місяці, а також проаналізувати їх протягом 2 десятирічних періодів, які розділені кризами 2009 р. та 2020 р., то зазначена динаміка справді характеризуватиметься відносним рівнем стабільності.

У табл. 1.4 представлено результати розрахунків щодо 4 європейських країн - Іспанії, Італії, Німеччини й Франції у розрізі 4 показників:

Таблиця 1.4

Середньорічні прирости індикаторів європейського туризму

Показник	Середньорічний приріст, %							
	1999–2008 рр.				2010–2019 рр.			
	Іспанія	Італія	Німеччина	Фінляндія	Іспанія	Італія	Німеччина	Фінляндія
Число туристичних ночівель	+3,77	+2,71	+4,31	+4,84	+3,75	+3,21	+4,58	+3,89
Число туристичних прибуттів	+4,82	+3,00	+4,11	+3,75	+5,06	+4,45	+4,33	+3,68
Завантаження готелів та аналогічних колективних засобів розміщення	-1,41	-0,20	+1,14	+0,69	+2,20	+2,86	+2,46	-4,08
Індекс обороту туристичних послуг *	+2,46	дані відсут.	-1,10	+4,15	+2,29	дані відсут.	+2,93	+4,12

Примітка. Розраховано автором за даними бази Eurostat.

* За даним індикатором другий період розглядався як період 2010-2017 рр. через припинення Євростатом спостереження у 2018 р.

Розрахунки проводились найбільш простим способом: дані кожного за 2 першими абсолютними показниками (прибуття й ночівля) шляхом підсумовування переводилися у річні дані (тобто, так виходив накопичений результат), а далі, на цій основі здійснювався розрахунок середньорічного темпу за кожний десятирічний період. Для відносних показників (а саме – завантаження та індексу) за допомогою середньої геометричної спочатку були розраховані середні значення останніх за кожен рік, а потім так само, як за попереднього випадку, визначався середній темп

зростання.

Так, з даних табл. 1.3 видно, що у відповідності до показників прибуттів й ночівель всі країни продемонстрували стійке збільшення у діапазоні 2–5% / рік. Що ж до завантаження готелів й обороту туристських послуг очевидно є різнонаправлена динаміка зазначених показників в залежності від країни й від періоду, який розглядається. Зазначений факт може бути пояснено підвищеним рівнем волатильності зазначених індикаторів, пер за все відвідуваністю готелів, що може бути і не мати зв'язку з кризою. Для прикладу, під час кризи у 2008-2010 рр. Фінляндія не зазнала різкого спаду кількості іноземних туристів готелів. Фінляндія зуміла протистояти також і шоку відмови від поїздок російськими туристами на тимчасовій основі у 2014-2015 роках. Проте, різкий спад завантаження фінських готелів спостерігався більшу частину 2019 р. – воно зменшилось до 23% при рівні 35-45%, який є звичайним для Фінляндії. Під кінець року спостерігалось поновлення, проте воно не змогло здійснити вплив на загальну тенденцію.

Варто зауважити, що сучасними тенденціями розвитку міжнародної туристичної діяльності виступають формування глобального ринку туристичних послуг, загострення конкуренції й інтенсифікація процесів транснаціоналізації, формування стратегічних альянсів та глобальних союзів; лібералізація національних туристичних ринків, розширення доступу країн, які розвиваються, до туристичних відносин на міжнародному рівні.

Таким чином, у відповідності даних Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), у 2019 році було здійснено 1,5 млрд міжнародних туристичних поїздок, що перевищує минулий рік на 4%. Згідно інформації Всесвітньої туристичної організації при ООН, у зв'язку з пандемію COVID-19 світовий туристичний потік скоротився на 1 млрд осіб у 2020 році у порівнянні з попереднім роком. Як і раніше, лідером світового туризму, лишається Франція.

Щодо стосується місця європейського туризму на міжнародному ринку, то, у відповідності до критерію «туристські прибуття», частка останнього у 2019 р. складала 51%, у відповідності до експорту туристських послуг (доходів від туризму) – 39%. Більше 75% (тобто найбільшу частину європейського ринку) припадає на

країни Євросоюзу, до найбільших туристичними центрів якого відносяться Франція, Італія, Іспанія й Німеччина.

Висновки до розділу 1

Проаналізувавши наукову літературу щодо поняття, сутності та видів міжнародного туризму, приходимо до висновку, що під поняттям «туризм» доцільно розуміти сукупність відносин, а також єдність явищ й зв'язків, які супроводжують людину під час подорожей. Класифікація туризму полягає у групуванні останнього у відповідності до окремих однорідних ознак, що знаходяться в залежності від певних практичних цілей. До одного з видів туризму відноситься міжнародний туризм, під яким розуміються поїздки осіб, що подорожують із туристичними цілями поза межі країни, де вони проживають на постійні основи. У міжнародному туризмі виокремлюють 2 його форми, а саме – в'їзний й виїзний, що різняться у відповідності до напрямку туристичного потоку.

Міжнародний туризм характеризується рядом особливостей. До головної з них відноситься величезний вплив комплексу публічно-правових норм, що мають зв'язок з перетином державних кордонів туристами. Відвідування туристом іноземної держави є неможливим без дотримання багатьох туристичних формальностей, на кшталт: норм митного, валютного, прикордонного, а також іншого законодавства, яке встановлюються державою, що відправляє й приймає, чи групою держав.

Внесок міжнародного туризму в світову економіку являється дуже істотним. На кожне з робочих місць, яке безпосередньо має зв'язок з туризмом формується ще майже 1,5 опосередкованих (чи індукованих) робочих місць. Розвиток туризму сприяє інвестиціям й відкритості для товарної торгівлі. Проблеми, наявні в галузі туризму, спричиняють погіршення стану економіки на світовому рівні.

Пандемія залишила істотний слід на туризмі як і в розвинених країнах, так і в країнах, які розвиваються. Проте, негативний вплив на людей найбільш помітно демонструється в останніх, в особливості в найменш розвинутих країнах й малих

острівних країнах, які розвиваються.

У відповідності даних Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), у 2019 році було здійснено 1,5 млрд міжнародних туристичних поїздок, що перевищує минулий рік на 4%. Згідно інформації Всесвітньої туристичної організації при ООН, у зв'язку з пандемією COVID-19 світовий туристичний потік скоротився на 1 млрд осіб у 2020 році у порівнянні з попереднім роком. Як і раніше, лідером світового туризму, лишається Франція.

Що стосується місця європейського туризму на міжнародному ринку, то, у відповідності до критерію «туристські прибуття», частка останнього у 2019 р. складала 51%, у відповідності до експорту туристських послуг (доходів від туризму) – 39%. Більше 75% (тобто найбільшу частину європейського ринку) припадає на країни Євросоюзу, до найбільших туристичними центрів якого відносяться Франція, Італія, Іспанія й Німеччина.

Нині туристична галузь починає поступово відновлюватись, адаптуватись до нових умов діяльності (якими виступають карантинні обмеження), тому очевидним є те, що в перспективі її очікує нова хвиля зростання.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В СВІТІ

2.1. Наслідки впливу пандемії COVID-19 на розвиток та ефективність міжнародного туристичного бізнесу в світі

Пандемія COVID-19 значно вплинула на розвиток та ефективність міжнародного туристичного бізнесу в світі, зокрема на зайнятість населення, спричинивши суттєве скорочення кількості робочих місць.

Коротко ще раз наголосимо на цій важливій проблемі. Окрім того, що значна кількість працівників залишились без роботи, особливо постраждали жінки та молодь.

Жінки, на частку яких припадає 54% робочої сили, зайнятої в секторі туризму [87], молодь і працівники мігранти, які мають обмежений доступ або не мають доступу до системи соціального захисту, належать до найбільш вразливих груп у плані впливу COVID-19 на туризм. Вони також більш часто виявляються суб'єктами неформальної чи випадкової зайнятості. Нові дані про наслідки COVID-19 показують, що в галузі економіки та виробництва жінки постраждають значно більше, ніж чоловіки.

У всьому світі жінки менше заробляють та відкладають менше заощаджень, а також займаються менш безпечною роботою. Таким чином, через те, що жінки мають гірший доступ до системи соціального захисту та несуть відповідальність за більшість неповних домогосподарств, їхня здатність витримувати економічні потрясіння більш обмежена, ніж у чоловіків.

Жінки становлять більшу частину робочої сили в низькооплачуваній частині сектору туризму. Ці проблеми посилюються високою поширеністю неформального характеру праці в цьому секторі, частково через його сезонність у поєднанні зі слабким регулюванням, правозастосуванням та організацією праці [38].

Викликає стурбованість вплив кризи у туристському секторі на молодь. В окремих країнах, що входять до Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) на частку молодих людей (15–24 років) припадає майже 21% зайнятих у сфері туризму, тоді як їхня частка в економіці загалом становить 9% [98].

На момент початку кризи загалом 178 мільйонів молодих працівників — більш ніж 40% працевлаштованих молодих людей у всьому світі — працювали у сильно постраждалих секторах, включаючи туризм. У неформальному секторі було зайнято майже 77% (328 мільйонів) молодих працівників порівняно з приблизно 60% дорослих працівників (віком 25 років і старше) [87].

За оцінками МОП, майже 1,6 мільярда з 2 мільярдів осіб, зайнятих у неформальному секторі, значною мірою страждають від заходів ізоляції та/або від того, що працюють у найбільш постраждалих секторах, включаючи туризм. Відсутність адекватних умов для гідної праці, у тому числі надто довгий робочий день, низька заробітна плата, відсутність соціального захисту та дискримінація за ознакою статі найбільш помітно виявляються в неформальному секторі.

Самозайняті працівники та малі підприємства, на яких зайнята більшість працівників у неформальному секторі, становлять 60% підсектора готельного господарства та підсектора громадського харчування [87]. В силу цього пакети заходів стимулювання та заходів щодо надання допомоги повинні забезпечувати особам, зайнятим у неформальному секторі, зокрема працюючим жінкам, право на отримання допомоги та заходів підтримки.

Ще однією суттєвою проблемою є те, що карантинні обмеження порушили налагоджену систему транспортного сполучення між країнами. Пов'язаність, що забезпечується повітряним, наземним та морським транспортом, становить основу туризму. До кризи приблизно 58% із 1,5 мільярда туристів, які щорічно перетинали кордони, подорожували повітряним транспортом, а наземним транспортом користувалися 39% подорожуючих [112].

Завдяки повітряному сполученню у секторі туризму було створено майже 37 мільйонів робочих місць та забезпечено надходження близько 897 млрд дол. США на рік у світовий ВВП [38]. Однак пандемія призвела до безпрецедентних обмежень

на переміщення людей і товарів світом, через що багато країн і регіонів опинилися в ізоляції.

В результаті пандемії авіаційна промисловість зіткнулася з найглибшою кризою у своїй історії. За останніми оцінками ІКАО, 2020 року авіакомпанії втратили від 324 до 387 млрд дол. США своїх валових операційних доходів. Враховуючи, що близько 90% всього авіаційного парку вимушено знаходиться на землі, а попит у другому кварталі 2020 року був практично рівний нулю, це вже перевищує масштаби кризи, що спостерігалася через спалах важкого гострого респіраторного синдрому (ТОРС) у 2003 році та подій. вересня 2001 року [88].

Як і в секторі туризму, наслідки для авіації залежать від тривалості та масштабів спалаху та заходів щодо стримування поширення вірусу, рівня довіри споживачів та економічних умов, причому довгострокові наслідки ще не цілком очевидні.

Вплив COVID-19 на морські перевезення пасажирів також був колосальним, особливо через те, що деякі країни радили не подорожувати на кораблях, а великі круїзні компанії призупинили свою роботу. Круїзне судноплавство є однією з ключових галузей туризму і здійснює значний внесок в економіку країн, куди прямують туристи, особливо в МОКР.

За даними Міжнародної асоціації круїзних ліній (МАКЛ), круїзний туризм, що обслуговує 28,5 мільйона пасажирів, приніс у 2018 році близько 150 млрд дол. США у загальний обсяг виробництва товарів та послуг у рамках усієї світової економіки та забезпечив понад 1 мільйон робочих місць. Поряд із наслідками для робочих місць, станом на початок серпня близько 5000 моряків все ще перебували на борту круїзних суден в очікуванні репатріації, що затяглася внаслідок закриття портів, а також недостатньої координації та підтримки між країнами [87].

Крім іншого, туристський сектор здійснює серйозний вплив на клімат та довкілля, оскільки потребує великої витрати енергії та палива та створює навантаження на системи земельних ресурсів. Зростання туризму останніми роками поставило під загрозу досягнення цільових показників, встановлених у Паризькій угоді. За оцінками, викиди парникових газів, пов'язані з транспортним

обслуговуванням туризму, становлять 5% усіх антропогенних викидів [38].

Поряд з тим, що сектор туризму істотно впливає на екологічну стійкість і сприяє глобальним викидам парникових газів, він також є важливим джерелом фінансових надходжень, які йдуть на цілі збереження біорізноманіття. У доповіді з питань «зеленої» економіки [107] особливо наголошується на величезному потенціалі сектора туризму у справі збереження біорізноманіття.

Сім відсотків світового туризму посідає туризм, пов'язаний із дикою природою, причому цей сегмент щорічно збільшується приблизно на 3%. Загалом 14 країн Африки отримують прибуток у розмірі близько 142 млн дол. США у вигляді зборів за доступ на природні території, що охороняються.

COVID-19 та обумовлене ним закриття природних територій, що охороняються, справили руйнівний вплив на дику природу та громади, що забезпечують її охорону. У деяких парках і зонах, що охороняються, останнім часом вже спостерігається зростання кількості випадків браконьєрства та розграбування, що частково пояснюється зменшенням присутності туристів і співробітників. Наприклад, у кенійському заповіднику «Мара-Набіско» доходи від туризму, які забезпечували заробітну плату 40 егерів, перестали надходити, а закриття місцевих підприємств, пов'язаних з туризмом, призвело до того, що роботу та засоби для існування втратили понад 600 сімей масаї [112].

За даними організації «Консервейшн інтернешнл», криза призвела до зростання споживання в Африці м'яса диких тварин та посилення вирубки лісів в Азії, Африці та Латинській Америці. Управління дикої природи Уганди повідомило про збільшення в два рази кількості випадків браконьєрства у період з лютого по травень 2020 року порівняно з 2019 роком, а за інформацією Товариства охорони дикої природи, у Камбоджі на початку квітня після обвалу туристського попиту було вбито заради м'яса три гігантські ібіси, а цей вид знаходиться на межі зникнення [108].

Якщо природоохоронна діяльність не буде відновлена, нинішня криза в галузі біорізноманіття може ще більше посилитися. Наслідки для морських та сухопутних ресурсів держав особливо актуальні для МОКР, НРК та африканських країн. Саме

дика природа найбільше приваблює тих, хто подорожує в Африці: щорічно понад 80% тих, хто прибуває на континент, приїжджають, щоб спостерігати дику природу або взяти участь у заходах, пов'язаних з природою. Охоронювані території та інші природоохоронні зони є важливим джерелом дикої природи та інших ресурсів біологічного розмаїття і формують «ядро» природного туризму континенту.

На Сейшельських островах, де туризм забезпечує близько 40% всього експорту, природоохоронні неурядові організації стикаються з величезними втратами доходів та ризиком закриття своїх організацій. У Кенії 70% бюджету Кенійської служби дикої природи фінансується завдяки туризму. Без цього фінансування робота у національних парках опиниться під загрозою. У Зімбабве оперативний бюджет аналогічної служби Зімпаркс (Zimparks) повністю формується за рахунок надходжень від туризму. Міжнародний союз охорони природи (МСОП) підкреслює, що зменшення доходів від туризму і скорочення оперативних бюджетів парків становлять особливі проблеми для приватних територій, що охороняються, і громадських природоохоронних зон [107].

Наслідки COVID-19 для туризму створюють додаткове навантаження на питання збереження культурної спадщини та додаткового впливу на культурно-соціальну структуру громад, особливо корінних народів та етнічних груп. Наприклад, закриття ринків ремісничих виробів, продукції та інших товарів особливо позначилося на доходах жінок-представниць корінних народів. Було припинено або відкладено багато звичних заходів, що стосуються нематеріальної культурної спадщини, такі як традиційні фестивалі та збори, що мало серйозні наслідки для соціального та культурного життя людей у всьому світі. Особливо сильно постраждали ті, хто займається виконавським мистецтвом та традиційними ремеслами, у тому числі представники місцевого та корінного населення, які переважно працюють у неформальному секторі.

Об'єкти всесвітньої культурної спадщини та музеї також сильно залежать від доходів, які приносять туризм, з точки зору проведення вкрай важливої роботи з моніторингу, консервації та археологічної діяльності. Скорочення кількості відвідувачів безпосередньо позначилося на відповідних оперативних бюджетах.

90% країн в умовах пандемії закрили свої об'єкти всесвітньої спадщини, що мало величезні соціально-економічні наслідки для громад, що залежать від доходів сектору туризму.

Так само в період кризи закрилися і 90% музеїв, а 13%, можливо, вже ніколи не відкриються знову. Мережа європейських музейних організацій оцінює втрати доходів музеїв, розташованих у туристичних регіонах Європи, на рівні 75–80%. У міру того як об'єкти всесвітньої спадщини та культурні установи поступово відновлюють свою роботу відповідно до нових протоколів охорони здоров'я та безпеки, багато хто з них відчуває значний спад у кількості відвідувачів. Це може мати довгострокові управлінські наслідки до тих пір, поки кількість відвідувачів не збільшиться достатньою мірою. До кризи, зумовленої COVID-19, загальносвітовий дохід культурної та творчої галузей становив 2250 млрд дол. США на рік, а експорт – понад 250 млрд дол. США [81].

Отже, пандемія COVID-19 окрім значних негативних економічних наслідків, як на рівні країн, так і на світовому, спричинила суттєві проблеми у сфері екології та культури, які потребують застосування негайних заходів.

2.2. Заходи та рекомендації щодо зниження наслідків пандемічної кризи, запроваджені у різних країнах

У країнах вживаються масштабні комплексні заходи щодо підтримки туристичної галузі як пріоритетної для збереження зайнятості та розвитку економіки. Наприклад, WTTC пропонує наступні рекомендації щодо відновлення ринку туризму:

- прийняття глобальних галузевих протоколів з охорони праці та техніки безпеки;
- впровадження експрес-тестування для стримування поширення коронавірусу серед працівників індустрії гостинності;
- продовження державної підтримки туристичного сектора щодо податкових

пільг, стимулювання зростання ліквідності;

- реалізація заходів щодо захисту працівників та ін. [96].

На офіційному сайті UNWTO проводиться моніторинг заходів, які вживаються країнами або організаціями для згладжування наслідків кризи, спричиненої коронавірусом, та відновлення ринку туризму та подорожей. За даними на 10 червня 2020 р., 18% таких заходів відносяться до заходів фіскальної політики, 18% – до заходів монетарної політики, 14% – пов'язані з працею та зайнятістю [80] (рис. 2.1).

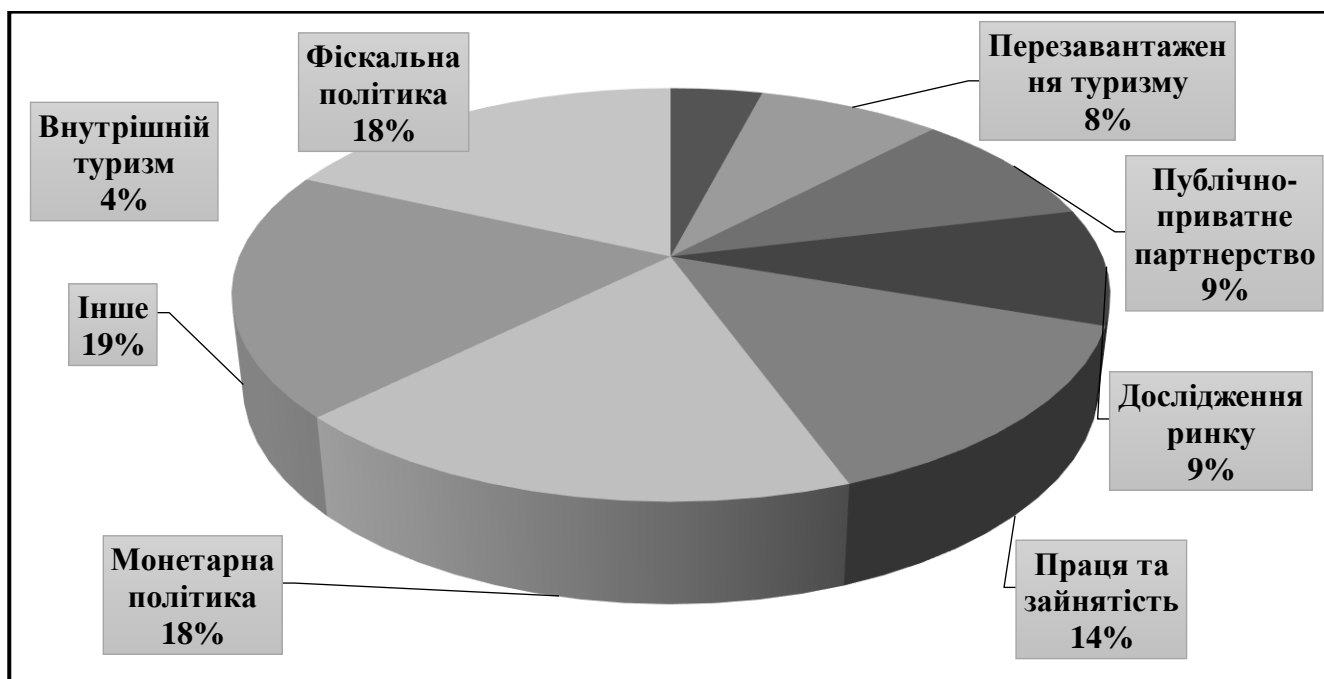

Рис. 2.1. Заходи, що вживаються країнами для зниження наслідків кризи, спричиненої коронавірусом та відновлення туризму і подорожей, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними COVID-19: Measures to Support Travel.

Детальний огляд заходів підтримки, які вживаються в деяких країнах світу для стабілізації туристичної галузі, представлений Агентством стратегічних ініціатив (АСІ). Як найкращі світові практики з підтримки туризму за умов пандемії вони виділяють наступні [51].

Фінансова допомога суб'єктам малого та середнього підприємництва (МСП) (субсидії, гранти та безвідсоткові кредити для підтримки ліквідності компаній). Наприклад, у Південній Кореї туристичні компанії – представники МСП можуть

отримати пільгове беззаставне фінансування на загальну суму 8,1 млн дол. США за зниженою процентною ставкою (1%). Субсидування зарплат працівників. Наприклад, у Великій Британії уряд використовує заходи підтримки туристичних дестинацій – кожна з них замість цього має зберегти персонал, працюючий із клієнтами, і підтримати зв'язок туристичних організацій із нею. Майже 1,5 млн. євро було виділено на фінансування організацій, зайнятих маркетингом туристичних напрямків. Представники туристичного бізнесу можуть звертатися за підтримкою покриття витрат на утримання не більше двох співробітників з виплатою до 2,8 тис. євро на одного працівника на місяць, а також витрат роботодавця зі страхування та пенсійних внесків протягом трьох місяців.

Податкові канікули, пільги та відстрочення. Наприклад, у Німеччині туристичним компаніям було дозволено відстрочити податкові платежі до кінця 2020 р. Скасування відрахувань на соціальне забезпечення із зарплат працівників. У США до 1 січня 2021 р. було відкладено виплати з податків на соціальне забезпечення для роботодавців та самозайнятих.

Комунікаційні та маркетингові кампанії для формування відкладеного попиту та просування дестинацій. Наприклад, у Південній Кореї уряд випускає купони знижок, які можна використовувати для компенсації витрат на туризм.

Створення цифрових платформ-навігаторів, що консолідують інформацію про туристичну галузь та заходи підтримки для допомоги компаніям у частині ухвалення відповідних управлінських рішень. У Німеччині Федеральний держцентр передового досвіду в галузі туризму запустив платформу моніторингу впливу коронавірусу на галузь.

Навчання компаній туристичної галузі практикам створення нових продуктів, просуванню, цифровим технологіям. У Колумбії для туристичних компаній запуснено тренінги з антикризового управління, чати для моніторингу ситуації у туризмі, платформа відповідей на питання представників бізнесу.

Використання інфраструктури туристичного сектора у боротьбі з коронавірусом. У США, Франції, Великобританії, Португалії, Колумбії засоби колективного розміщення надаються для розміщення медиків, співробітників

допоміжних служб, що борються з пандемією, та ін.

Рекомендації UNWTO щодо вибору національних стратегій підтримки галузі туризму включають схеми управління кризовою ситуацією та мінімізацією негативних наслідків; модельні правила розробки стимулюючих заходів щодо виведення індустрії з кризи та її підготовки до майбутнього перезапуску.

У докладах ООН визначається, що сьогодні повинні докладатися своєчасні, масштабні та узгоджені політичні зусилля та створюватись механізми, що дозволяють нівелювати вплив пандемії COVID-19 на туристичний сектор. Короткострокові, середньострокові та довгострокові заходи повинні розроблятися на основі механізму реагування Міжнародної організації праці (МОП) на пандемію COVID-19, який, передбачає вирішення чотирьох взаємозалежних завдань (рис. 2.2.):

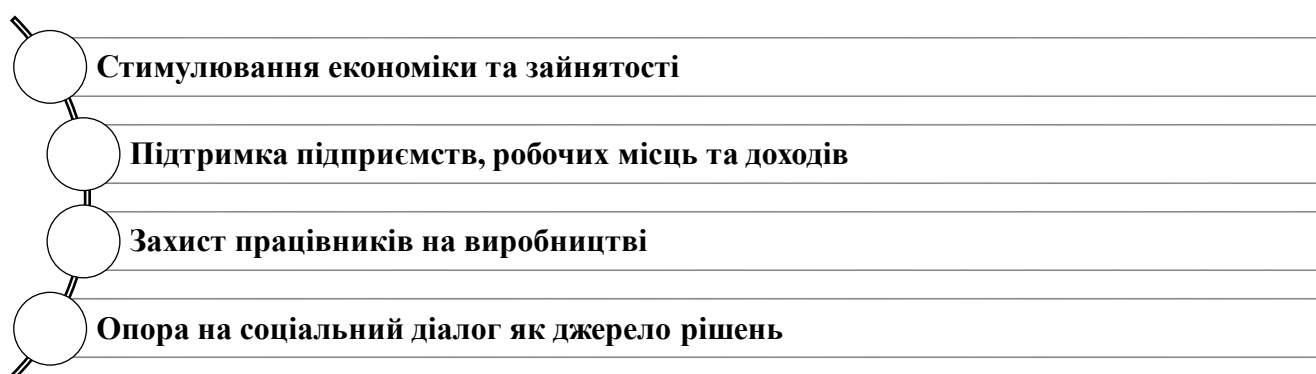

Рис. 2.2. Основні завдання у боротьбі з пандемією коронавірусу в секторі туризму.

Примітка. Побудовано автором за даними Організації Об'єднаних націй (ООН).

Розглянемо кожний зазначений напрям у боротьбі з пандемією детальніше.

Стимулювання економіки та зайнятості. До заходів бюджетного стимулювання відносяться нові кредитні механізми, у тому числі галузеві (наприклад, в Португалії, на Ямайці, в Іспанії та Південній Африці), до багатьох з яких можуть звернутися будь-які ММСП, які потребують потреби. Широко використовується підхід, пов'язаний з коригуванням умов запозичення за існуючими

кредитними лініями, щоб вони стали доступнішими для ММСП завдяки гарантіям та зниженню або фіксуванню процентних ставок. Адресний пакет стимулів для індустрії туризму в Австралії включає пошук альтернативних експортних ринків і систем поставок для туристичних підприємств, у тому числі заходи з розвитку внутрішнього туризму [104].

Крім цих заходів, у таких країнах, як Португалія, Барбадос, Сінгапур та Чилі, організовані безкоштовні або субсидовані онлайн-курси підготовки та підвищення кваліфікації працівників туристичної галузі під час самоізоляції. У Чилі за допомогою програми SIGO підприємцям у сфері туризму надається технічна допомога в організації процесів ведення бізнесу та цифрового управління; вона адаптується для вирішення конкретних проблем в умовах надзвичайної ситуації та посткризового відновлення [76].

У низці країн вживаються заходи, які сприяють розвитку внутрішнього туризму і заохочують клієнтів переносити тури, які їм довелось би скасувати. У Малайзії на початку березня 2020 уряд запровадив пільги з прибуткового податку щодо витрат на туризм. У Франції було змінено умови анулювання турів, щоб компанії могли видавати ваучери на нові дати. У Руанді туристам надається дворічний пільговий період відстрочення бронювання без стягнення додаткової плати.

У Бразилії Міністерство з питань туризму відкрило цільову туристичну кредитну лінію для ММСП, доступну у 17 фінансових установах, зареєстрованих у Загальному фонді туризму – Fungetur.

Канада заснувала Програму кредитування бізнесу, що дозволяє Банку розвитку бізнесу Канади та Агентству розвитку експорту Канади надавати адресну підтримку ММСП у таких сильно постраждалих секторах, як туризм.

Уряд Єгипту оголосив про пакет стимулів у сумі 50 млрд єгипетських фунтів, призначених для індустрії туризму. Метою є підтримка роботи готелів під час кризи.

Державний ощадний банк Таїланду спонсоруватиме пільгові кредити для туроператорів. П'яти мільйонам місцевих жителів будуть запропоновані тури з метою розвитку внутрішнього туризму. Уряд також відкрив програми професійної

підготовки самозайнятих працівників.

В ОАЕ управління розвитку туризму емірату РасАль-Хайма створило спеціальний пакет фінансових стимулів для недержавних туристичних підприємств, включаючи готелі категорії до чотирьох зірок, туристичні центри та поля для гольфу [104].

Підтримка підприємств, робочих місць та доходів. У багатьох країнах проводиться політика підтримки туристичних підприємств, робочих місць та доходів шляхом призупинення або субсидування податків, зборів та внесків до системи соціального забезпечення. У низці країн підприємствам надаються додаткові стимули до утримання працівників, які зумовлюють отримання фінансової допомоги за збереження робочих місць.

На Ямайці в рамках програми підтримки працівників підприємств та грошових виплат (BEST Cash) малі підприємства у цільових галузях, таких як туризм, двічі на місяць отримують від держави грошові виплати на кожне збережене робоче місце. Додаткова програма передбачає такі самі виплати особам, які втратили роботу в період з 10 березня до 30 червня 2020 року; це означає, що підтримка надається туристичній галузі і з метою збереження робочих місць, і на допомогу особам, які втратили роботу [106].

Заходи підтримки доходів населення включають тимчасові дотації до заробітної плати та пом'якшення податкових та боргових зобов'язань. У багатьох країнах, таких як Італія та Багамські Острови, виплати допомоги по безробіттю були розширені на самозайнятих, тимчасово зайнятих, зайнятих на неповний день та сезонних працівників [76]. Як правило, ці заходи вживаються безвідносно до конкретних галузей, проте зважаючи на переважання нестандартних форм зайнятості в секторі туризму, ними користуються багато працівників туристичних підприємств. Деякі заходи, такі як Income Support Bonus у Чилі та Bono Independiente у Перу [51], адресуються працівникам неформальної економіки, у тому числі багатьом із тих, хто зайнятий у сфері туризму.

В Канаді в рамках програми роботи за сумісництвом дотації до заробітної плати виплачуються працівникам, які погоджуються скоротити час роботи в умовах

кризи. Дотації надаються дрібним роботодавцям на три місяці.

У контрольованих державою туристичних центрах Єгипту тимчасово скасовано орендні платежі для підприємств, зайнятих у сфері туризму та громадського харчування.

Міністерство праці Франції вживає заходів для підтримки туристичних ММСП. Воно наголосило на важливості збереження їхніх штатів та оголосило про реформи щодо часткового безробіття.

Уряд Італії дозволив підприємствам у сфері туризму та готельного бізнесу відстрочити березневі платежі до системи соціального забезпечення та обов'язкового страхування, а також ПДВ. Сезонні працівники у туристичному секторі, які були змушені піти з роботи, отримали у березні 2020 року компенсацію у розмірі 600 євро.

У Таїланді особи, які втратили роботу через пандемію та пов'язані з нею заходи, отримують дотації до заробітної плати. Міністерство туризму поверне підприємствам, зареєстрованим у департаменті туризму, депозити на суму 1,4 млрд. батів. Кожна компанія отримає 50–70% суми депозиту.

В ОАЕ комунальні платежі були тимчасово скасовані, а готелі та готельні апартаменти отримали шестимісячне відстрочення платежів за воду та електроенергію. Крім того, на шість місяців продовжено всі туристичні ліцензії та скасовано збори [104].

Захист працівників туристичних підприємств. Більшість заходів, що реалізуються в цій галузі, таких як оплачувана відпустка через хворобу, не носить галузевого характеру; Мета полягає в тому, щоб ними можна було охопити максимальну кількість працівників. Завдяки їм працівники туристичної галузі отримують таку ж підтримку, як і решта працівників. До дієвих заходів відносяться оплачувана відпустка, що субсидується, для працівників, підприємства яких повинні бути закриті, та допомога в прибиранні та дезінфекції місць роботи до їх відкриття.

Республіка Корея визначає туризм як «особливо значущий сектор з метою підтримки зайнятості», що дає туристичним компаніям право на підтримку, щоб вони могли надавати працівникам відпустку з оплатою до 90% терміном до шести

місяців. У Сінгапурі Рада з туризму допоможе покрити витрати на прибирання та дезінфекцію готелів, в яких розміщувалися особи з підозрою та підтвердженим діагнозом на коронавірус. У багатьох країнах працівникам, які відчувають нездужання або поміщеним на карантин, надається оплачувана відпустка через хворобу. У Португалії працівникам, що перебувають на карантині, та особам, які доглядають своїх дітей або онуків на карантині, виплачується 100% заробітної плати. В Іспанії працівникам дозволяється змінювати і скорочувати робочий час аж до 100%, якщо їм необхідно забезпечити догляд [105].

Уряд Бразилії вжив заходів щодо пропорційного скорочення заробітної плати та тривалості робочого часу, а також відстрочив платежі до системи соціального забезпечення на період дії надзвичайного стану. Неформальні працівники та безробітні мікропідприємці, які відповідають критеріям Єдиного реєстру соціальних програм Федерального уряду (Cadastro Unico), отримують право на екстрену допомогу у розмірі 200 бразильських реалів на місяць протягом трьох місяців.

У Єгипті уряд розширив програму грошових виплат, що діє, ще на 100 000 сімей. Програма призначена для неформальних працівників, у тому числі багатьох із тих, хто працює у секторі туризму. Міністр старовини і туризму оголосив, що для працівників туристичної галузі буде відкрито гарячу лінію, за допомогою якої вони можуть подавати скарги на несправедливе звільнення.

Щодо Італії, то відповідно до декрету Cura Italia, уряд розширив сферу охоплення фонду допомоги Cassa Integrazione на всі галузі економіки. Воно виплачуватиме працівникам 80% заробітної плати. Крім того, у березні та квітні батьківська відпустка була продовжена до 15 днів, а особи, які доглядають утриманців-інвалідів, отримали право на 12 днів оплачуваної відпустки на місяць [76].

Соціальний діалог як джерело рішень. На основі тристороннього соціального діалогу в країнах формується креативна політика, спрямована на пом'якшення наслідків кризи. В умовах масштабного негативного впливу на економіку в соціальному діалозі беруть участь представники всіх галузей, що сильно постраждали, включаючи туризм. Незважаючи на те, що самі механізми соціального

діалогу не належать до конкретної галузі, організації роботодавців та працівників у сфері туризму беруть участь в обговоренні заходів, які стосуються саме цього сектору.

Ямайка, Руанда, Індонезія та М'янма сприяють розвитку соціального діалогу у пошуку вирішення проблем на місцевому, регіональному та національному рівнях, що веде до формування всебічної політики підтримки постраждалих секторів, включаючи туризм. У Чилі при тристоронній раді Consejo Superior Laboral створено робочу антикризову групу з проблем зайнятості. Її члени проводять регулярні зустрічі з комітетами Commission de Usuarios del Seguro de Cesantía та ChileValora з метою координації антикризових дій з державними установами та громадянським суспільством, підготовки прогнозів у сфері зайнятості та аналізу ефекту політики державної підтримки. Тристоронні партнери Сінгапуру за допомогою Національної ради із заробітної плати розробили нове керівництво зі своєчасними рекомендаціями з питань підтримки підприємств та збереження робочих місць [104].

У Південній Африці інститут соціального діалогу – Національна рада економічного розвитку та праці (NEDLAC) – провів обговорення проекту національного положення про лиха, а роботодавці та працівники заявили про конкретні проблеми галузі з вимогою виконати спільні зобов'язання. Вони домовилися співпрацювати у вирішенні таких питань, як позмінна, віддалена та інші форми роботи. В Іспанії соціальні партнери розробили два початкові пакети економічних заходів для захисту сімей, найманих та самозайнятих працівників та підприємств, а також створили спеціальні веб-сторінки з інформацією, рекомендаціями та методологіями, що стосуються COVID-19. Щотижня організовуються зустрічі між представниками уряду та соціальних партнерів для обговорення необхідних заходів [105].

7 квітня 2020 року в Аргентині у ході тристороннього соціального діалогу Unión Industrial Argentina, La Camara Argentina de Comercio y Servicios та Confederación General de Trabajo обговорили поступове скасування карантинних заходів та правил соціального дистанціювання. Профспілковий рух Movimiento Sindical de Argentina надав усі свої медичні установи та готелі державним органам

для антикризового реагування медиків. Уряд створив робочу групу у складі представників Міністерства туризму та спорту, Міністерства охорони здоров'я та палат приватного сектору.

В Бразилії надзвичайні заходи, що вживаються, незмінно передбачають проведення соціального діалогу та колективних переговорів, а також індивідуальних переговорів між роботодавцем і працівником. Уряд заснував програму боротьби з безробіттям, покликану не допустити масових звільнень під час пандемії та заохочувати переговори у трудовій сфері з метою скорочення витрат на найм робочої сили та збереження трудових відносин.

24 березня 2020 року Рада із соціального діалогу Кабо-Верде – Conselho de Concertação Social — скликала позачергове засідання з проблеми COVID-19, щоб домовитися про заходи, націлені на пом'якшення впливу пандемії на зайнятість, доходи населення та діяльність підприємств. Участь у зустрічі взяли представники всіх галузей, включаючи туризм, які погодили адресні заходи економічного стимулювання індустрії туризму [106].

Європейська комісія погодила спільну відповідь ЄС та вжила заходів щодо підтримки ключових секторів, включаючи туризм, спрямовані на пом'якшення соціально-економічних наслідків пандемії. До них належить комплекс економічних заходів реагування на спалах коронавірусної інфекції, який включає інвестиційну ініціативу реагування на вірус у розмірі 37 млрд євро, покликану забезпечити ліквідність для малих і середніх підприємств та сектору охорони здоров'я.

Робоча група з туризму Європейського парламенту закликала розробити «план дій щодо порятунку туризму з конкретними заходами на короткострокову та середньострокову перспективу» [104]. Крім того, більшість держав-членів ЄС приймають пакети економічної допомоги у сфері транспорту та туризму. Крім дотацій до заробітної плати, позичок та гарантій для працівників вони включають мораторій на сплату податків та продовження термінів перерахування внесків до системи соціального забезпечення. У ряді країн було ренаціоналізовано компанії, особливо ті, що постраждали від пандемії коронавірусу.

Наприклад, Італія викупила весь пакет акцій авіакомпанії Alitalia, Сполучене

Королівство частково націоналізувало залізниці країни, Франція змінила умови скасування заброньованих турів, а Швеція надала авіакомпаніям кредитні гарантії.

13 травня 2020 року ЄС випустив керівництво з питання про те, як можна безпечно відновити подорожі та перезавантажити туризм Європі у 2020 році та в подальшому. Це керівництво включає загальну стратегію відновлення сектора, загальний підхід ЄС до скасування внутрішніх прикордонних обмежень та конкретні рамки, рекомендації та критерії для безпечного відновлення поїздок та туристичних послуг, включаючи протоколи у галузі охорони здоров'я [51].

Для туристичного бізнесу важливі заходи включають велику гнучкість щодо нормативного регулювання державної допомоги, щоб держави-члени могли підтримувати такі заходи, як схеми гарантій щодо ваучерів. Вони є ключовими факторами як для мандрівників, так і для туристичного бізнесу, оскільки сприяють перенесенню термінів подорожей, а не остаточному скасуванню бронювань, а також стимулюють місцеві пропозиції у сфері туризму. Крім того, програма SURE забезпечує фінансову підтримку короткострокових та сезонних схем роботи, що дозволяє компаніям зберігати робочі місця.

ЄС також підтвердив свою відданість сприянню стійкому розвитку туризму відповідно до Європейської зеленої угоди та зобов'язався скликати конференцію з питань туризму за участю установ ЄС, зацікавлених сторін галузі, представників регіонів та міст для спільного розроблення «Європейського порядку денного з питань туризму до 2050 року».

2.3. Перспективи відновлення та подальшого розвитку світового туристичного ринку в умовах пандемії COVID-19

На даному етапі розвитку ринку світового туризму необхідне його відновлення, тому розглянемо перспективні напрямки на цьому шляху.

Різні джерела по різному прогнозують перспективи відновлення та подальшого розвитку світового туристичного ринку в умовах пандемії COVID-19. Розглянемо зазначене питання з погляду результатів представлених міжнародними

дослідницькими компаніями Bloomberg та Euromonitor International і на основі аналізу звітів та оглядів ООН.

Наприкінці грудня 2020 року агентство Bloomberg представило свій прогноз щодо розвитку туристичного ринку у 2021 році. За словами оглядачів, традиційні види відпочинку та подорожей збережуться, хоч і випробують на собі моду на екологічність та технології.

Деякі курорти починають залучати клієнтів високотехнологічними розвагами. Так, розкішний гавайський готель Four Seasons Resort Oahu запропонував послугу спа у віртуальній реальності – на 20-80 хвилин VR-гарнітура «переносить» гостей у глибокий космос, океанські бухти або сади дзен, в той час як електроніка виробляє схожі звуки і навіть запахи, імітуючи вітер та температуру повітря. II-система оцінює дані про дихання та частоту серцевих скорочень відвідувача, щоб гарантувати його відпочинок та розслаблення.

Ще один тренд, що набирає популярності, – відпочинок за підпискою. Готель Inspirato Pass пропонував оформити на 2020 рік членську передплату на «нескінченну річну подорож» за 2,5 тис. дол на місяць. Вона дає безлімітний доступ до готелів, яхт та всього спектру розважальних заходів закладів мережі.

Власники Las Ventanas al Paraiso у Лос-Кабосі (Мексика) пропонують забронювати віллу з підпискою. Оформивши її, відпустка у клієнта починається ще до відправлення в аеропорт: дворецькі зустрінуть мандрівника біля вхідних дверей, відвезуть до пункту відправлення і запропонують персоналізоване частування.

Готель Blackberry Mountain також пропонує відпочинок за підпискою, до якого включені обіди, курс гончарної майстерності, заняття йогою, сеанси лазіння по деревах, веслування на човні та вечеря з семи страв з колекцією вин [103].

Туроператор Natural Habitats наприкінці 2019 року почав пропонувати маршрути з мінімальним впливом на довкілля, а також вкладати кошти на захист природи. Під керівництвом експертів Всесвітнього фонду дикої природи мандрівники можуть переглянути міграцію китів, тропічні ліси Амазонії або білих ведмедів в Арктиці.

Міжнародна дослідницька компанія Euromonitor International представила

доповідь, присвячену тенденціям на світовому туристичному ринку після пандемії COVID-19 [105]. Аналітики вважають, що основними драйверами відновлення стануть заможні туристи, туристи з сім'ями та представники покоління міленіалів з країн, що розвиваються. У свою чергу, найповільніше туристична активність буде відновлюватися серед мешканців розвинених країн, а також серед представників покоління Z.

У рамках підготовки доповіді Euromonitor International опитала приблизно 1 тис. осіб у 40 країнах світу. Дослідники зазначають, що у 2020 році ринок міжнародного туризму впав на 75%, а повне його відновлення може зайняти не менше ніж п'ять років. Пандемія призвела до масового закриття кордонів та зміщення попиту на внутрішній туризм, причому найактивніше за внутрішніми напрямками стали переміщатися представники покоління «міленіум». У Європі внутрішні поїздки цього року здійснили 78% опитаних міленіалів, а закордонні – 45%.

В Азійсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) та на Близькому Сході різниця в показниках ще помітніша – в АТР 80% опитаних міленіалів здійснили поїздки всередині своїх країн, і лише 41% виїжджали за кордон, на Близькому Сході – 82% та 44% відповідно. Найменше розрив між внутрішнім та зарубіжним туризмом виявився у Північній Америці – 61% та 39% відповідно [105].

Говорячи про молодше порівняно з міленіалами покоління – покоління Z, експерти Euromonitor International зазначають, що вони більше постраждали від пандемії, оскільки в їхньому розпорядженні поки немає достатніх доходів, до того ж ця молодь віддає перевагу «неформальнішим і/або менш стабільним у плані доходів робочим місцям». При цьому 71% опитаних представників покоління Z і міленіалів з країн, що розвиваються, мають намір збільшити свої витрати на туризм вже в 2021 році, їх однолітки в розвинених країнах обережніші – 63% [73].

Ще одним драйвером відновлення світового ринку туризму, на думку Euromonitor International, стануть заможні мандрівники та туристи із сім'ями. За даними опитування, для людей, чий річний заробіток становить не менше 100 тис. дол., найкращим видом поїздки є поїздка з партнером або чоловіком/дружиною, тоді

як мандрувати поодиноці такі люди не дуже хочуть. Також однією з категорій споживачів, які мають намір збільшити свої витрати на міжнародний туризм у 2021 році, стали сімейні люди – вони збираються відновити поїздки зі своїм чоловіком/дружиною та дітьми [105].

Крім того, новим трендом постковідного туристичного ринку Euromonitor International вважає зростання цифровізації.

Поки люди сиділи в локдаунах, багато хто витрачав кошти на віртуальні подорожі, а після зняття обмежень стали самостійно бронювати тури за допомогою мобільних додатків.

Китай став лідером у цифровізації ринку туризму – у 2021 році 56% опитаних китайців бронювали поїздки за допомогою смартфонів, друге та третє місце за популярністю мобільних цифрових технологій у туризмі – серед опитаних у В'єтнамі та Саудівській Аравії. У свою чергу, туристи з розвинених країн поки не поспішають користуватися мобільними технологіями – серед опитаних у Німеччині, Бельгії та Великій Британії таких виявилось менше 20% [105].

Експерти Euromonitor International зазначають, що мобільні цифрові сервіси, наприклад TripAdvisor, можуть залучити до своїх послуг набагато більше клієнтів, якщо зроблять ставку на розвиток персоналізованих пропозицій, штучного інтелекту та аналізу Big data. У цьому випадку нові сервіси можуть набути великої популярності не тільки в країнах, що розвиваються, але і в розвинених, особливо серед представників молодших поколінь.

Криза, що почалась на світовому туристичному ринку після початку пандемії COVID-19 виявила необхідність переосмислення структури економіки туризму на користь підвищення конкурентоспроможності та зміцнення потенціалу протидії. З цією метою сектор міг би:

- прийняти нові більш сприятливі політичні рамки для створення надійного та стабільного ділового середовища;
- підтримати розвиток інфраструктури туризму та системи якісних послуг, які дозволяють розвивати інші суміжні галузі та полегшують процес

інвестування для місцевих ММСП;

- забезпечити альтернативні джерела доходу для залежних від туризму громад з метою зміцнення їхнього потенціалу протидії кризам;

- інвестувати кошти в освіту та професійне навчання, у тому числі жінок, у всіх галузях з метою сприяння створенню більш гідних робочих місць та підвищенню життєстійкості, наприклад, розвитку мовних навичок;

- створити всеосяжну модель – продуктивні зв'язки між сектором туризму та іншими галузями економіки, особливо транспортним та торговим секторами, за допомогою різних товарів та послуг;

- диверсифікувати ринки, розширювати асортимент продукції та вирішувати питання, пов'язані із сезонністю, а також сприяти забезпеченню цілорічного попиту;

- зміцнити взаємозв'язок між покращенням транспортної зв'язаності і туризмом та посилити життєздатну та стійку транспортну інфраструктуру як фактор, що дозволяє спрямувати розвиток сектору туризму шляхом досягнення більшої стабільності та інклюзивності;

- підвищити інтерес відвідувачів, забезпечуючи здобуття ними нового досвіду, у тому числі пов'язаного з вивченням об'єктів культурної спадщини та форм культурного самовираження, а також творчих галузей;

- сприяти розвитку внутрішнього та регіонального туризму, де це можливо;

- переорієнтувати професійні вміння та навички з метою диверсифікації за рамки туризму та забезпечити «розумне поєднання секторів» у тих місцях, де туризм став єдиним видом економічної діяльності;

- підвищити загальну конкурентоспроможність ММСП та прискорити процес формалізації сектора;

- створити для сектору туризму системи раннього попередження на базі оцінок ризиків компаній та туристичних напрямків.

Сьогоднішня криза також вимагає міцнішої основи для вимірювання наслідків

для туризму в повному обсязі та розробки політики, що базується на наукових даних. За допомогою туризму можна було б удосконалити системи збору даних, науково обґрунтовані підходи та механізми оцінки, засновані на чітких показниках та цілях, включаючи Ініціативу з оцінки стійкого туризму ООН, процес прийняття якої продовжується і яка спрямована на вимірювання трьох аспектів стійкості туризму – економічного, соціально-культурного та екологічного, а також Міжнародну мережу обсерваторій сталого туризму ЮНВТО.

Надання підтримки країнам, що розвиваються, в питаннях, що стосуються їх статистичного потенціалу, і більш активне впровадження цифрових та інших нових технологій і інструментів для цілей моніторингу та звітності виключно важливі для сталого планування та регулювання туризму.

Розглянемо основні перспективні напрямки на шляху відновлення та подальшого розвитку світового туристичного ринку в умовах продовження пандемії COVID-19:

- просування інновацій та цифровізації екосистеми туризму;
- сприяння забезпеченню стійкості та інклюзивного «зеленого» зростання;
- зміцнення координації та партнерських зв'язків з метою перетворення туризму та досягнення цілей у сфері сталого розвитку.

Відновлення туристичних напрямків та компаній буде повністю залежати від їхньої здатності використовувати переваги технологій для кращого розуміння та моніторингу потреб мандрівників та тенденцій, створювати та просувати на ринок нові пропозиції, використовувати цифрові платформи для підвищення конкурентоспроможності та гнучкості ММСП в плані охоплення клієнтів, забезпечувати більш гідні робочі місця та впроваджувати ефективні протоколи охорони здоров'я. Штучний інтелект та великі дані (Big Data) можуть допомогти керувати потоками та захищати спільноти та ресурси.

У пакетах заходів для відновлення можна було б зробити особливий акцент на максимальне використання технологій, просування цифровізації ММСП, сприяння мережевим процесам з метою вироблення інноваційних рішень, а також

інвестування у розвиток цифрових навичок, особливо у працівників, включаючи жінок та молодь, тимчасово не зайнятих та тих, хто шукає роботу.

Наприклад, у Нідерландах новостворені компанії та компанії, що розширюють свою діяльність, можуть подати заявку на отримання кредиту «Corona-Overbruggingslening» (проміжна позика у зв'язку з коронавірусом) у розмірі від 50 тис. до 2 млн євро. 20 травня 2021 року уряд оголосив про виділення другої частини кредиту у розмірі 150 млн євро, яка сприятиме підвищенню ліквідності інноваційних компаній (ново створених та тих, що розширюють свою діяльність), [38].

Інші країни схвалили створення спеціальних фондів для підтримки компаній-початківців, таких як створений в Португалії фонд «Mezzanine» для фінансування новостворених компаній в умовах пандемії COVID-19 (сюди входять компанії-початківці в туристському секторі), який забезпечує компаніям (що вже отримали інвестування) ліквідність через боргові інструменти, що конвертуються в акціонерний капітал.

Ще одним перспективним напрямком на шляху відновлення та подальшого розвитку світового туристичного ринку в умовах пандемії COVID-19 може стати сприяння забезпеченню стійкості та інклюзивного «зеленого» зростання.

Вироблення інноваційних підходів у сфері туризму та формування екосистем підприємництва можуть сприяти цифровій трансформації. Інновації можна зосередити на впровадженні цифрових моделей управління сектором та створенні нових робочих місць, а також нових стійких продуктів та вражень, які пов'язують туристів із природою та творчими сферами, розширюють можливості громад та сприяють здійсненню безпечних подорожей за допомогою технологій.

Цифрові технології, зокрема безпілотні літальні апарати або дистанційні та супутникові технології, також можна задіяти на підтримку заходів екологічного планування та контролю, захисту природних ресурсів, від яких залежить туризм.

Крім того, криза прискорила процес цифровізації та висунула на перший план питання про наслідки «цифрового розриву» для окремих груп суспільства, включаючи жінок. Працівникам сфери туризму, особливо жінкам та молоді, дуже

важливо працювати позаштатно та навчатися цифровій грамоті, щоб мати ширші можливості для використання цифрових інструментів та онлайн-ресурсів з метою раціоналізації своєї діяльності та забезпечення гнучкості при підготовці до роботи в майбутньому.

Нинішня криза надає безпрецедентну можливість змінити відносини між сектором туризму та природою і тим самим зробити більш вагомий внесок у досягнення цілей у сфері сталого розвитку та Паризької угоди про зміну клімату. Більш активний розвиток сталого регіонального туризму приносить значні вигоди – від зниження вразливості залежних від туризму регіонів від економічних загроз до більш сталого використання ресурсів, створення «зелених» робочих місць та покращення транспортної зв'язаності.

Туризм повинен ставати стійким, ресурсозберігаючим і вуглецево-нейтральним сектором. В цьому напрямку докладаються великі зусилля, включаючи погодження з Програмою сталого туризму Мережі «Одна планета» [94].

Заходи боротьби зі зміною клімату та інвестиції в низьковуглецеву інфраструктуру та НДДКР здатні забезпечити масштабне економічне зростання та створити мільйони нових робочих місць: тільки на базі відновлюваних джерел енергії до 2050 року можуть бути створені 42 мільйони робочих місць [90].

Моделі «зеленої» економіки для туристичного сектору економіки вказують на те, що найбільший потенціал у плані підвищення ефективності використання ресурсів закладено в галузі викидів CO₂, де прогнозується покращення на 52% порівняно зі сценаріями звичайної виробничо-господарської діяльності, а за нею йдуть споживання енергії (44%), споживання води (18%) та чисте видалення відходів (17%). Така трансформація відповідала б мінливому споживчому попиту.

Згідно з прогнозами, протягом наступних двох десятиліть активно розвиватимуться гірський, природний, культурно-історичний та пригодницький туризм. Шведська туристська асоціація повідомила, що інтерес до пішохідних прогулянок і гірського туризму збільшився на 300% [99].

За оцінками, витрати на екотуризм у всьому світі зростатимуть швидше за середні темпи зростання по галузі в цілому [83]. Однак, якщо розвиток цього

напряму туризму не буде належним чином плануватися та регулюватися, це може посилити навантаження на вразливі аспекти навколишнього середовища та об'єкти спадщини.

Туризм міг би також сприяти виробленню відповідальнішої поведінки під час подорожей, як це пропагує Світовий комітет з етики туризму [112].

Пакети заходів економічного відновлення, інвестиції та плани відновлення (особливо для ММСП), у тому числі через багатосторонні банки розвитку та фінансові установи, можуть здійснити позитивний вплив на розвиток туризму, забезпечуючи підтримку стійкої туристичної інфраструктури та її модернізацію з метою забезпечення вуглецевої нейтральності та стійкості на довгострокову перспективу.

Пакети фінансової підтримки для відновлення після COVID-19 можна було б інвестувати у зелену економіку. Інвестиції в території, що охороняються, наприклад, можуть сприяти створенню робочих місць і забезпеченню місцевого населення засобами для існування. Такі заходи дозволяють усунути майбутні економічні ризики, сприяючи вирішенню проблем, пов'язаних із зміною клімату та втратою біологічної різноманітності; забезпечуючи надання природних екосистемних послуг, включаючи чисту воду, запилення сільськогосподарських культур, боротьбу зі шкідниками тощо, а також знижуючи ризик виникнення нових зоонозних захворювань, здатних перерости в пандемії. Можливості сектора туризму щодо переходу на «зелені» інвестиції пов'язані також із відновлюваними джерелами енергії, «розумними» будівлями та циклічною економікою [109].

Інноваційний підхід та лідерство в галузі стійких інвестицій та фінансів дозволяють туристичному сектору найкращим чином використовувати свої успіхи та зміцнювати стратегічне становище щодо фінансових установ. Останні будуть більш схильні підтримувати трансформаційні заходи щодо підвищення ефективності використання ресурсів та «зелені» інвестиції в проекти розвитку туризму.

Надання урядами фінансової підтримки, а також фінансової допомоги, щоб уникнути банкрутства підприємствам готельного, круїзного та авіаційного бізнесу

могло б забезпечити заборону нестійкої практики забруднення навколишнього середовища, не допустити відмови від минулих досягнень та стимулювати відновлення роботи цих секторів відповідно до цілей Паризької угоди. В авіаційній галузі, зокрема, криза не повинна стати приводом для того, щоб відступити від поставленої мети щодо знеуглероднення – підвищення паливної ефективності щорічно на 2% в період до 2050 року та забезпечення нейтрального з точки зору викидів вуглекислого газу зростання починаючи з 2020 року та на наступний період.

Умовами у разі надання фінансової підтримки та допомоги з метою порятунку від банкрутства могли б бути, наприклад, здійснення інвестицій в екологічно чисте авіаційне паливо, встановлення для польотів науково обґрунтованих цільових показників щодо зменшення відходів, включаючи харчові відходи та одноразові вироби із пластмаси, також скорочення кількості м'ясних продуктів на борту.

Наприклад, у Франції пакет фінансової допомоги «Ер-Франс-КЛМ» на суму 10,8 млрд дол. США включав положення, згідно з якими «Ер-Франс» має припинити польоти короткими маршрутами, що збігаються з маршрутами поїздів. При поїздках на поїздах такими короткими маршрутами викидається набагато менше парникових газів, ніж на літаках. До 2050 року авіакомпанія також повинна буде вдвічі скоротити обсяг викидів на одного пасажира в порівнянні з 2005 роком.

Наступним перспективним напрямком відновлення та подальшого розвитку світового туристичного ринку в умовах пандемії COVID-19 є зміцнення координації та партнерських зв'язків з метою перетворення туризму та досягнення цілей у сфері сталого розвитку.

Як наголошується у звіті ЮНВТО-ПРООН «Туризм та цілі в галузі сталого розвитку: на шляху до 2030 року» [110], сектор туризму може зробити свій внесок у досягнення всіх 17 цілей у сфері сталого розвитку. Ще важливіше те, що туристські компанії визнають, що узгодження бізнес-цілей з цілями у сфері сталого розвитку підвищує конкурентоспроможність, сприяючи екологічній стійкості та збільшуючи вагомість їхньої «соціальної ліцензії» на здійснення діяльності.

Однак для досягнення таких цілей туристському сектору в майбутньому потрібно буде налагодити партнерські зв'язки на всіх рівнях – надійний підхід, що

дозволяє залучити уряд; забезпечити послідовну координацію щодо вертикалі між національними та місцевими органами влади; підвищити рівень координації між секторами, що надають підтримку туризму, включаючи повітряний, наземний та морський транспорт, торгівлю, природоохоронну діяльність, культуру, зайнятість та міцні партнерські зв'язки між державним та приватним секторами, а в рамках політики та управління у сфері туризму поставити в пріоритет благополуччя приймаючих громад.

Світу потрібні глобальні зусилля щодо вакцинації, яка захищає працівників сфери туризму та туристів, пом'якшує несприятливі соціальні наслідки та дає змогу приймати стратегічні рішення щодо туризму з урахуванням можливих структурних змін.

Згідно з доповіддю Конференції Організації Об'єднаних Націй з торгівлі та розвитку [79], вакцинація проти COVID-19 більш виражена в одних країнах, ніж в інших, тому економічні втрати від туризму скорочуються в більшості розвинених країн, але посилюються в країнах, де відсутність вакцин утримує туристів від подорожей.

Показники вакцинації проти COVID-19 у різних країнах неоднакові. Варіюється від менше 1% населення одних країн до понад 60% інших. Згідно з звітом, асиметричне розгортання вакцинації посилює економічний вплив на країни, що розвиваються, оскільки на них може припадати до 60% втрат світового ВВП.

Окрім того, очікується, що сектор туризму швидше відновиться у країнах з високим рівнем вакцинації, таких як Франція, Німеччина, Швейцарія, Велика Британія та США. Але експерти не очікують на повернення міжнародного туристичного потоку допандемічного рівня до 2023 року чи навіть більше.

Основними перешкодами є обмеження на поїздки, повільне стримування вірусу, низька впевненість людей у поїздках та погане економічне середовище.

Висновки до розділу 2

Туризм, один із найбільш динамічних і трудомістких секторів нашого часу,

опинився серед найбільш постраждалих внаслідок нинішньої кризи. На карту поставлено засоби для існування мільйонів людей, і їм необхідно надавати підтримку. У міру того, як країни поступово знімають обмеження на поїздки і туристична діяльність у багатьох частинах земної кулі потроху відновлюється, охорона здоров'я має залишатися пріоритетним завданням, а скоординовані протоколи охорони здоров'я, які захищають працівників бізнесу, населення та подорожуючих, одночасно підтримуючи компанії та їхніх працівників, повинні неухильно дотримуватися.

Уряди країн погоджуються з висновками ООН, що необхідно активізувати міжнародне співробітництво, особливо у питаннях обмежень на поїздки та прикордонного контролю, щоб зберегти джерела, які забезпечують людей засобами для існування, та підтримати економіку, виявивши відповідальність та солідарність.

Необхідно продовжувати та активізувати такі зусилля, які через кілька тижнів після спалаху епідемії були здійснені Групою Світового банку (ГСБ), Азіатським банком розвитку (АБР), Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) та ЮНВТО з метою прискорення відновлення туристського сектору за трьома напрямками Пакету технічної допомоги з метою відновлення туризму у зв'язку з COVID-19, з акцентом на збереження людського капіталу, а також адаптацію та посилення інтеграції.

Криза також дає можливість переосмислити роль та місце сектору туризму та його внесок у досягнення цілей у галузі сталого розвитку, в охорону природи та виконання Паризької угоди про зміну клімату; можливість працювати у напрямку формування більш стійкого та інклюзивного туристичного сектора, що має підвищений потенціал протидії лихам.

Лише колективними зусиллями та за допомогою міжнародного співробітництва можливо перетворити туризм, збільшити його внесок у реалізацію Порядку денного на період до 2030 року та зробити його інклюзивним та вуглецево-нейтральним сектором, який активно використовуватиме інновації та досягнення цифровізації, брати до уваги цінності та враховувати потреби і інтереси місцевого населення та забезпечувати гідні можливості зайнятості.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ ПІД ВПЛИВОМ ПАНДЕМІЇ COVID-19

3.1. Сучасний стан та тенденції розвитку туристичного бізнесу в Україні в умовах глобальної пандемії

Людство за всю історію свого існування пережило не одну пандемію і добре знає, які наслідки вона залишає по собі. На початку 2020-го року світ вразила пандемія COVID-19, яка швидкими темпами поширилася країнами світу. Кожна держава, остерігаючись масового поширення епідемії, змушена була ввести радикальні дії. Організація Об'єднаних Націй (ООН) оголосила про план боротьби з коронавірусом на два мільярди доларів. Туризм, який до пандемії приносив значні прибутки до державного бюджету, був сповільнений, а в деякі періоди і взагалі – заборонений. Важливість проблеми полягає в тому, що пандемія має великий негативний вплив на всі сфери життя, реабілітація яких є складною, а збитки – колосальними.

Україна поки що не належить до світових лідерів за кількістю відвідань туристами, однак особливості її географічного розташування та рельєфу, сприятливий клімат, багатство природно-ресурсного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу створюють можливості для інтенсивного розвитку багатьох видів і внутрішнього, і міжнародного туризму. Країна розташована на перехресті шляхів між Європою і Азією, Північчю і Півднем, а важливі залізничні й автомобільні магістралі, порти Чорного і Азовського морів, річки Дунаю, авіамережа спроможні забезпечити інтенсивні зв'язки з іншими країнами. Територією України проходять міжнародні транспортні коридори (МТК): критські № 3, 5, 7 і 9, Балтійське море - Чорне море, Європа - Азія, Північ - Південь, ЧЕС, ЄАТК. Із 13 тис. км автомобільних доріг державного значення понад 9 тис. км є магістралями, пов'язаними з МТК. За оцінками експертів, Україна має найвищий у

Європі коефіцієнт транзитності. Розглянемо докладніше складові туристичного потенціалу та рівень його використання у державі [28, с. 56].

Туристична галузь – є однією із складових в сфері соціально-економічного розвитку як окремого регіону, так і всієї держави загалом. Туризм передбачає приїзд в межі держави людей з метою оздоровлення, відпочинку тощо, без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування. Україна – є однією із тих держав, яка багата на природні багатства: гори, моря, річки, озера, замки, музеї, тощо. Туризм нашої країни має значний потенціал розвитку в таких напрямках як тури вихідного дня та діловий туризм, а також в сфері природних і культурних ресурсів таких як: гастротуризм, сільський туризм тощо [78].

Володіючи значним туристським потенціалом та культурною спадщиною, однією з провідних в країнах Європи, Україна нараховує 150 тис. нерухомих історико-культурних пам'яток, 57206 пам'яток археології, 51364 – історії, 16800 – архітектури та містобудування і близько 200 замків, 7 природних та культурно-архітектурних об'єктів, що входять до спадщини ЮНЕСКО та природні курортні території з лікувальними ресурсами [53].

Туристична галузь України є перспективною, про що свідчить їх кількість туристів обслугованих туроператорами та турагентами [68] (рис. 3.1) та динаміка туристичних потоків (див. Рис. 3.1.), [68].

За даними Державної служби статистики України загальна кількість туристів у 2015 році становила найменше значення, а саме 2019576 осіб. У період за 2014-2016рр. кількість іноземних туристів, виїзних та внутрішніх значно зменшилась через військові дії в країні. Однак у період 2016-2019 рр. спостерігається стрімке зростання кількості туристів аж до рекордної цифри 6132097 осіб у 2019 році.

У 2020 році під впливом глобальної пандемії та відповідно до загальносвітових тенденцій прослідковується зниження кількості туристів в Україні на 3771819 осіб або 61,51% в порівнянні з 2019 роком [68].

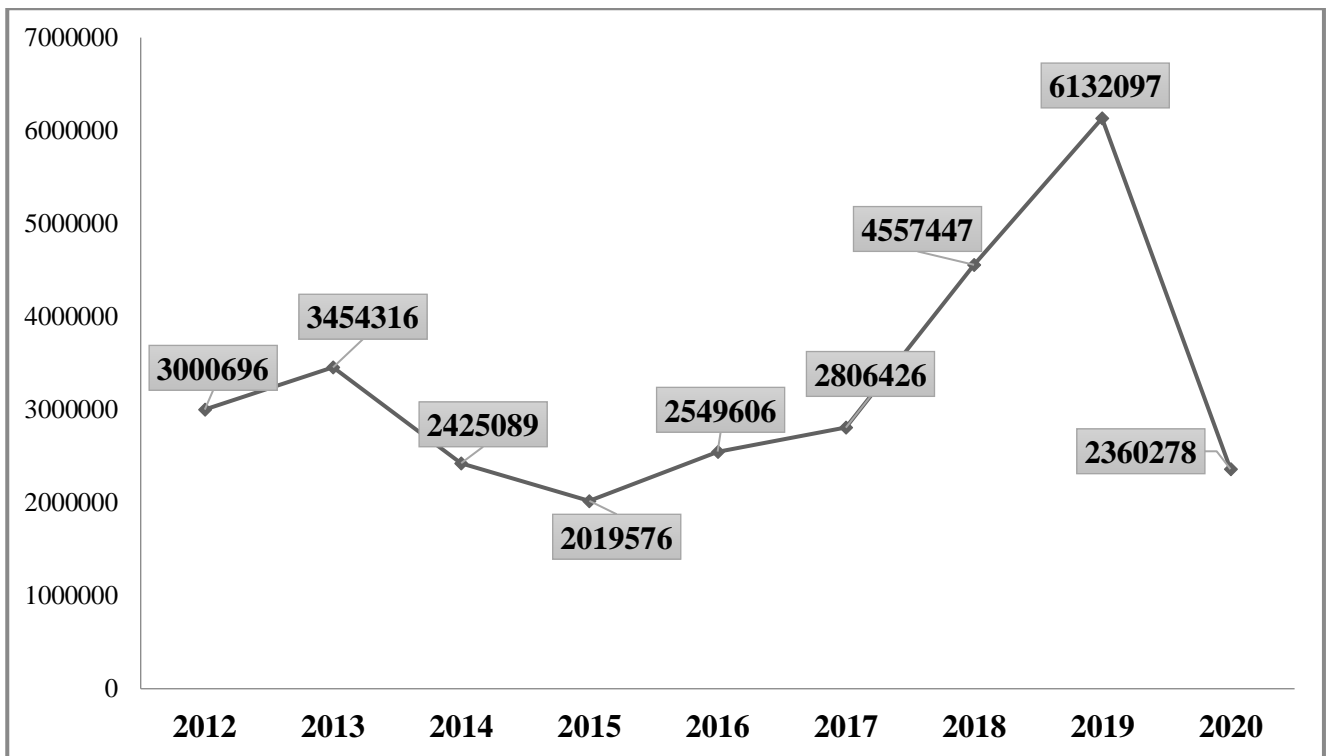

Рис. 3.1. Кількість туристів обслугованих туроператорами та турагентами в Україні в період 2012-2020 рр., (осіб).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Щодо динаміки туристичних потоків в Україні в 2012-2020 рр., то варто зазначити, що співвідношення внутрішніх, виїзних та в'їзних туристів протягом зазначеного періоду кардинально змінювалось, що пов'язано з відповідними періодами в нашій країні [68], (див. Рис. 3.2.).

У 2015 році потік в'їзних туристів досягнув мінімального значення – 15159 осіб проти 357021 осіб виїзних туристів, але поступово кількість іноземних туристів зростала і співвідношення частково вирівнювалось. У 2019 році туристичний потік України складався з 86840 осіб іноземних туристів, 5524866 осіб – виїзних туристів та 520391 осіб – внутрішніх туристів.

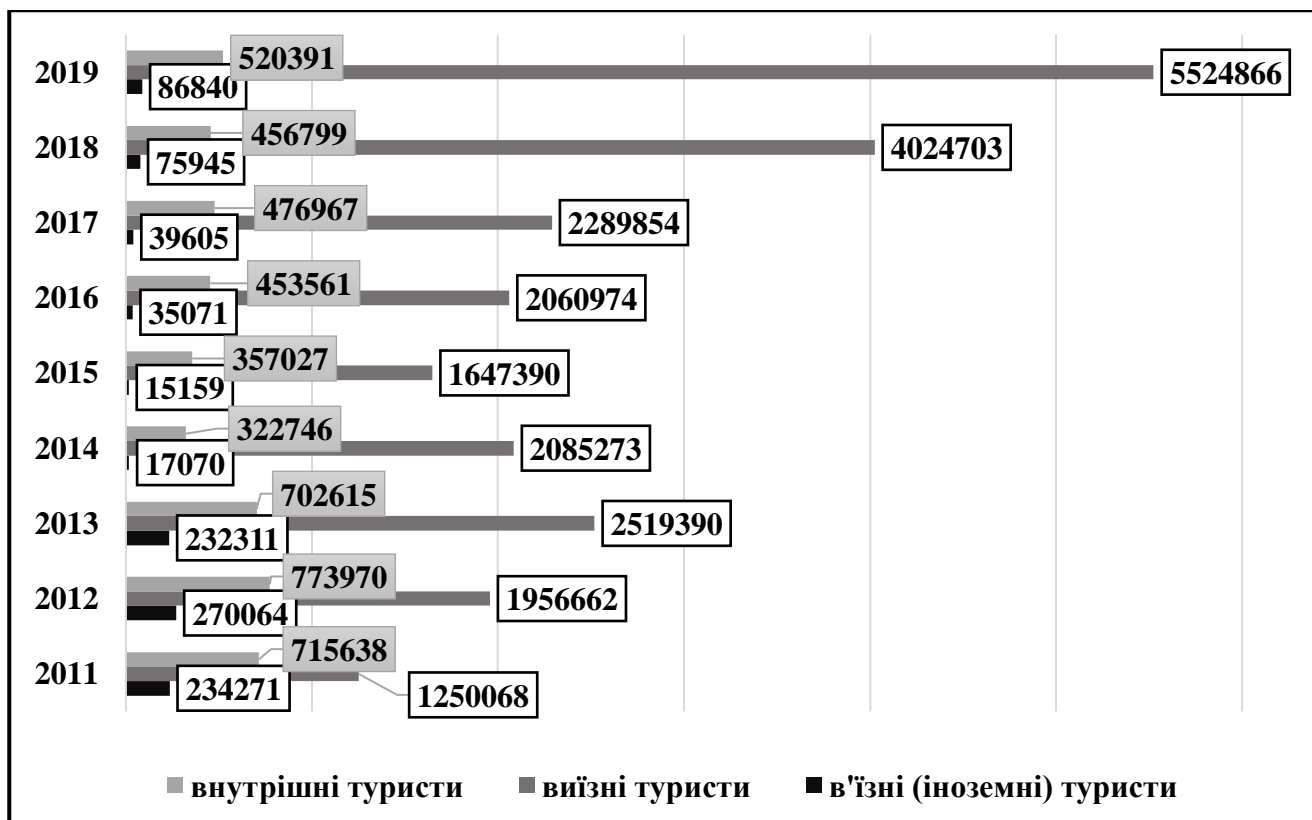

Рис. 3.2. Динаміка туристичних потоків України за період 2011-2019 рр., (осіб).
Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Щодо диференціації за країнами формування туристичних потоків, то картина виглядає таким чином. Якщо проаналізувати розподіл українських туристів за країнами перебування, то потрібно відмітити, що десятка країн-лідерів залишається незмінною, і на першому місці, з великою перевагою, Польща.

Щодо динаміки загальної кількості виїзних туристів, то у 2019 році зафіксоване зростання на 5,4% в порівнянні з 2018 роком, а у 2020 році в умовах пандемії COVID-19 відмічається їх падіння на 61,8% в порівнянні з попереднім періодом.

Оптимістичним є прогнозований показник 2021 року (станом на 01.12.2021р.) – зростання обсягу виїзних туристів України на 18,9% в порівнянні з 2020 роком, що пов'язано з відновленням туристичної діяльності в пандемічний період [71], (табл. 3.1):

Топ-10 країн виїзного туризму з України
в 2019-2020рр. та прогноз на 2021 рік

Назва країни	Всього туристів, осіб			Всього туристів, %		
	2019	2020	2021	2019	2020	2021
Польща	9885607	3962053	3301511	33,52	35,21%	30,28%
Росія	3945290	1039949	649215	13,38	9,24%	5,95%
Угорщина	3369867	1635810	1260498	11,43%	14,54%	11,56%
Єгипет	1540969	729238	1023333	5,22%	6,48%	9,38%
Молдова	1484916	328785	253284	5,03%	2,92%	2,32%
Туреччина	1469957	965457	1737848	4,98%	8,58%	15,94%
Білорусь	1253767	496514	169 085	4,25%	4,41%	1,55%
Румунія	1207863	626363	647262	4,10%	5,57%	5,94%
Словаччина	1043260	336456	228885	3,54%	2,99%	2,10%
Німеччина	702485	222172	175100	2,38%	1,97%	1,61%
Інші країни	3586631	3985491	1456702	12,17%	8,09%	13,37%
Всього	29492631	11251686	10904744	100	100	100

Примітка. Складено автором за даними Туристичної статистики України.

Слід відзначити позитивні тенденції у структурі в'їзних туристів, за країнами походження. Розподіл громадян України за країнами, до яких вони виїжджали з туристичною метою демонструє, що географічна структура потоків українських туристів у 2020 році в порівнянні з 2019 роком дещо змінилась. Обсяги відвідувань туристами Росії та Молдови зменшились, а Єгипта та Угорщини зросли.

Також, потрібно відмітити, що у 2020 році потік туристів до Туреччини зріс вдвічі, що пов'язано з тим, що Туреччина та Єгипет, не запроваджували суворих обмежень на туристичні визити під час загострення світової пандемії, тому зважаючи на закриті кордони інших країн, вибору в українських туристів майже не було [71], (рис. 3.3.):

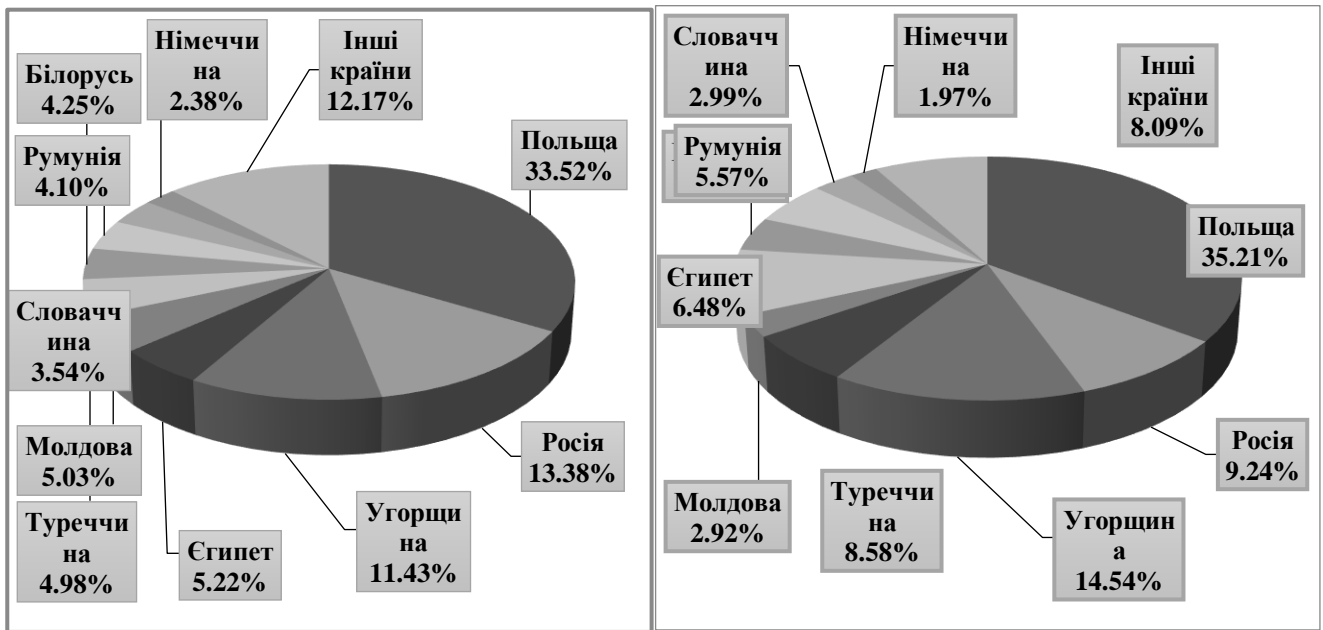

Рис. 3.3. Структура виїзного турпоточу з України за країнами походження з туристичною метою у 2019 та 2020 роках, (%).

Примітка. Складено автором за даними Туристичної статистики України.

В'їзд іноземних туристів в Україну в 2019 році відбувався переважно з таких країн як Молдова, Білорусь, Росія, Польща. Аналогічна ситуація спостерігалась і у 2020 році, але станом на початок грудня 2021 року Польща витіснила Білорусь з 2 місця у списку країн-лідерів на 5 місце. Очевидно, що така ситуація може бути пов'язана із загостренням політичних конфліктів з урядом Білорусі (табл. 3.2) [71].

Потрібно зазначити, що за період дослідження зменшилась питома вага десятки країн-лідерів в'їзного туризму в Україну, і відповідно збільшилась частка країн, які не входять до провідних.

Даний факт може бути пов'язаний з відносною стабілізацією ситуації на Сході нашої країни і відкриттям кордонів України в період послаблення карантинних заходів у 2020 році, що викликало зацікавлення зокордонних туристів. В 2019 році вони становили 85,02% всього в'їзного туристичного обсягу, то у 2021 році – лише 76,95%. Тобто у географічній структурі в'їзних потоків туристів відбуваються зміни.

Топ-10 країн в'їзного туризму в Україну
в 2019-2020 рр. та прогноз на 2021 рік

Назва країни	Всього туристів, осіб			Всього туристів, %		
	2019	2020	2021*	2019	2020	2021
Молдова	4278329	933243	744630	31,20 %	27,59 %	24,09 %
Білорусь	1756641	463548	199553	12,81 %	13,71 %	6,46 %
Росія	1432 665	390337	411373	10,45 %	11,54 %	13,31 %
Польща	1115784	272180	209039	8,14 %	8,05 %	6,76 %
Угорщина	828220	217570	152390	6,04 %	6,43 %	4,93 %
Румунія	751913	229437	200370	5,48 %	6,78 %	6,48 %
Болгарія	622880	-**	-**	4,54 %	-	-
Туреччина	306428	149183	171 955	2,23 %	4,41 %	5,56 %
Ізраїль	295695	57698	96250	2,16 %	1,71 %	3,11 %
Німеччина	270538	74046	111675	1,97 %	2,19 %	3,61 %
США	-**	42833	81581	-	1,27 %	2,64 %
Інші країни	2053147	552022	712201	14,98%	16,32%	23,05%
Всього	13712240	3382097	3 091 017	100,00%	100,00%	100,00%

**країна не входила в десятку лідерів

Примітка. Складено автором за даними Туристичної статистики України.

Структура в'їзного турпотоків в Україну за країнами походження демонструє, що у 2019 уже було зафіксоване зниження загального обсягу в'їзного туристичного потоку відносно попереднього року на 4,4%, але у 2020 році цей показник знизився ще на 75,3%, в порівнянні з попереднім періодом. Тобто він практично зупинився, тому дуже позитивним фактом є зафіксована у 2021 році Міністерством інфраструктури України динаміка зростання в'їзного туристичного потоку в Україну на 14,4% в порівнянні з попереднім роком [71], (рис. 3.4.).

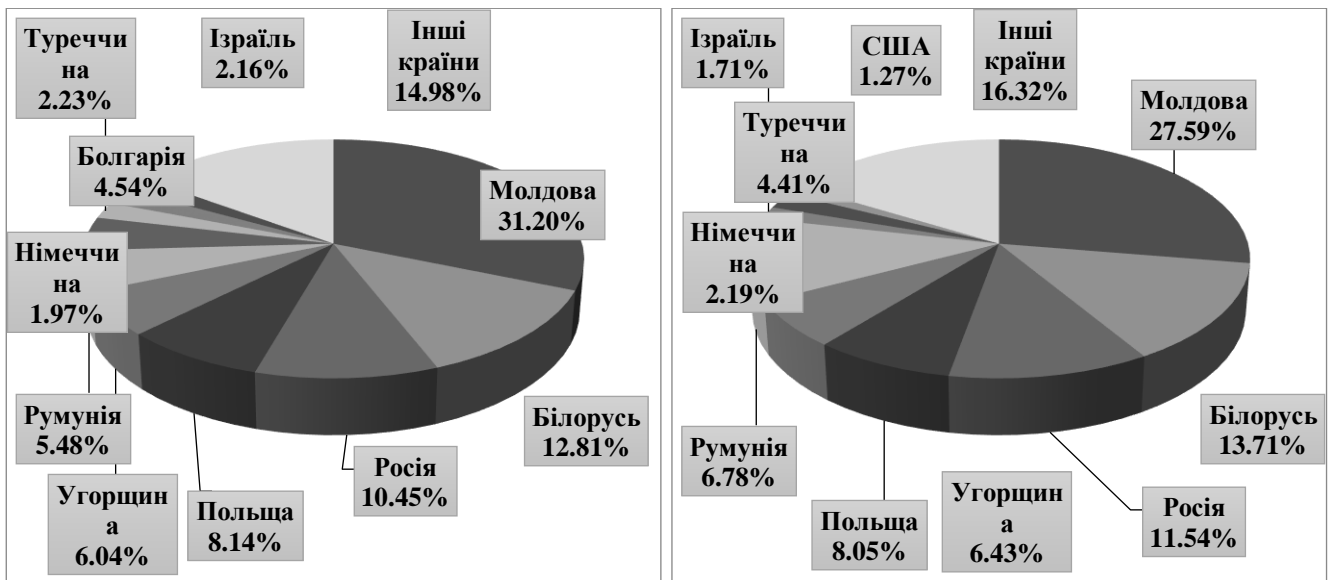

Рис. 3.4. Структура в'їзного турпотoku в Україну за країнами походження у 2019 та 2020 роках, (%).

Примітка. Складено автором за даними Туристичної статистики України.

Отже, у 2020 році Болгарія, яка була на 7 місці за кількістю туристів, які відвідали Україну, взагалі не увійшла в десятку, а зайняла лише 19 місце, у 2021 році – 20 місце. Її місце зайняли США, адже потік туристів з цієї країни значно зріс. На нашу думку, це може бути пов'язане з повним закриттям кордонів деякими туристичними країнами.

Аналіз колективних засобів розміщування з урахуванням діяльності фізичних осіб-підприємців показав, що у 2014 році кожен з показників дорівнював найменшому значенню, очевидно через побоювання закордонних туристів відвідувати країну, в якій тривають воєнні дії (див. Рис. 3.5.), [68].

Проте, починаючи з 2016 року можна відмітити зростаючу тенденцію колективних засобів розміщення з урахуванням діяльності фізичних осіб-підприємців і зазначити, що у 2019 році кількість колективних засобів розміщування становила 5335 одиниць, а кількість осіб, що перебувала у колективних засобах розміщування – 6960,9 тисяч, з них іноземних туристів – 959,4 тисяч осіб.

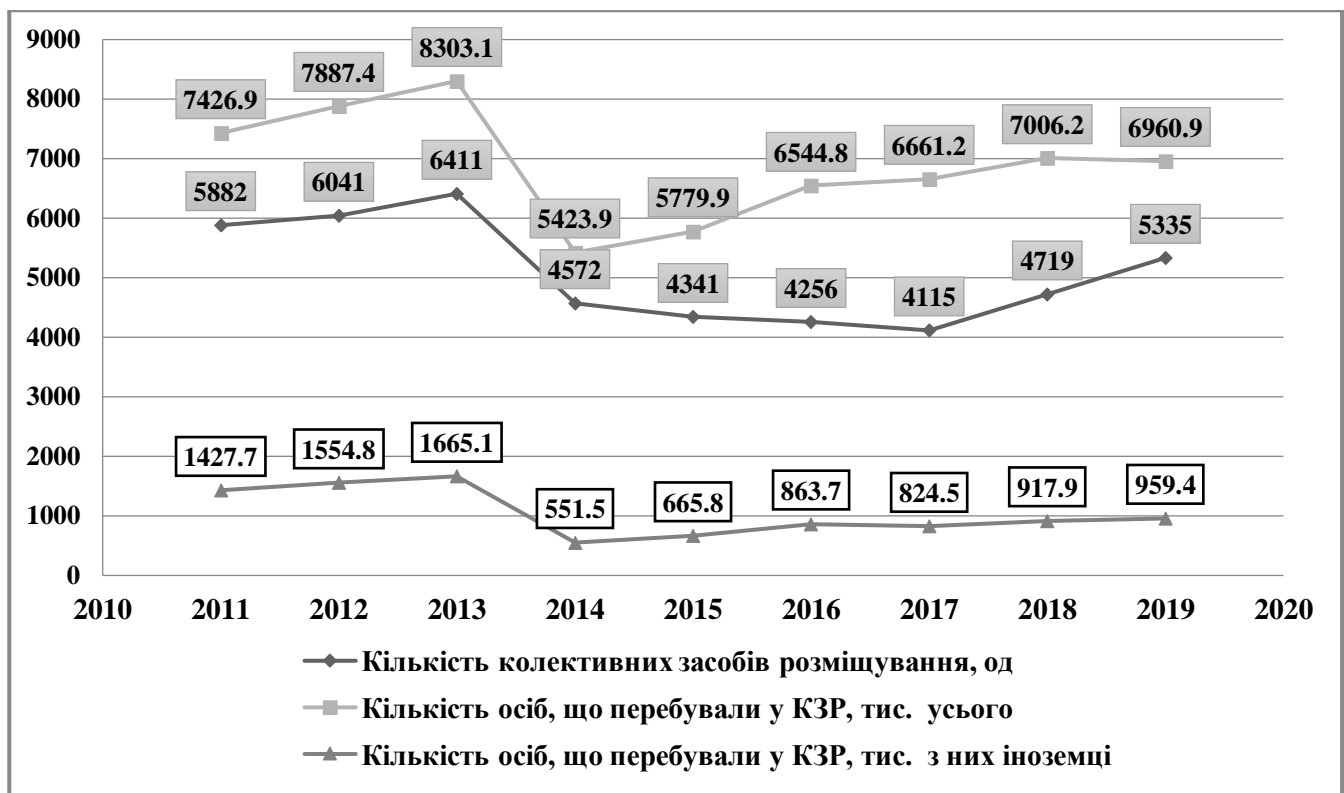

Рис. 3.5. Колективні засоби розміщування (КЗР) з урахуванням діяльності фізичних осіб-підприємців в 2010-2020 рр., (одиниць; тисяч).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

За даними дослідження зазначимо, що у 2019 році ситуація на туристичному ринку України певною мірою стабілізувалася, а зацікавленість іноземних і вітчизняних туристів зростає, що сприятливо впливає на розвиток туристичної індустрії. Але, за даними попередніх таблиць і рисунків у 2020 році відбулось суттєве зниження всіх показників туристичної індустрії, що пов'язано з пандемічною кризою.

За прогностичними даними, у 2021 році ситуація на туристичному ринку світу, так і України почала стабілізуватись. Кількість туристів України за 9 місяців 2021 року на 12,6% перевищила аналогічний показник минулого року, що свідчить про поступове відновлення туристичної активності в Україні.

За даними Міністерство інфраструктури України за 9 місяців 2021 року Україну відвідали (рис. 3.6), [22]:

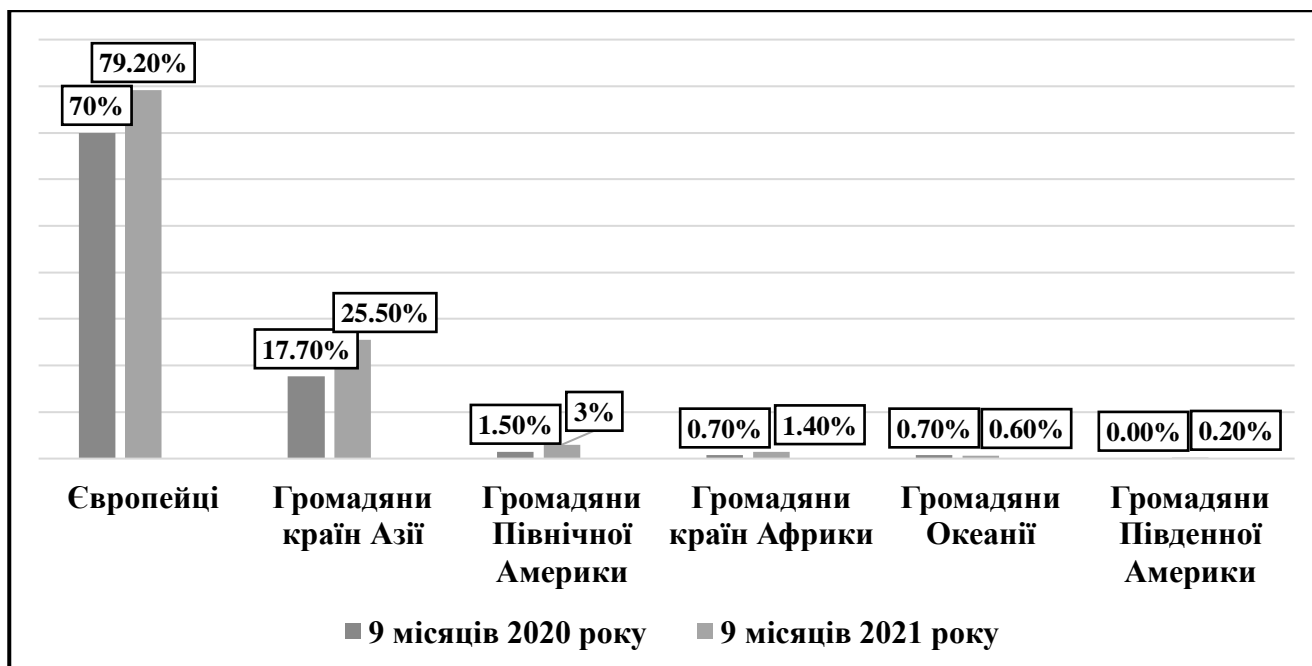

Рис. 3.6. Зміна відвідувань іноземними туристами України за 9 місяців 2021 року у порівнянні з аналогічним періодом попереднього року, (%).

Примітка. Побудовано автором за даними Державної служби статистики України.

Отже, як бачимо, у 2021 році відбулась активізація відвідувань України іноземними туристами. Крім того, у 2021 році відбулись певні зміни у географічній структурі потоків іноземних туристів в Україну:

1. **Саудівська Аравія.** Громадян цієї країни прибуло в Україну в 40 разів більше, ніж в аналогічний період 2020 року – 14 тисяч осіб проти 350 осіб.
2. **США.** В Україну прилетіло на 69,6% більше американців порівняно з минулим роком – 34 тисячі осіб.
3. **Ізраїль.** Число туристів в Україну зросло на 26% в порівнянні з попереднім періодом (26,6 тисячі осіб).
4. **Країни Південного Кавказу.** На 100% зросла кількість туристів з Вірменії (7 тисяч осіб), майже на 40% – з Грузії (15,5 тисячі осіб), на 67% – з Азербайджану (16 тисяч осіб) [62].

Вищенаведені факти можливо пояснити, тим що попри періоди повного локдауну, коли призупинялося переміщення, навіть у межах міст, у періоди покращення епідеміологічної ситуації, українці та громадяни інших держав, активно

подорожували. Наприклад, у 2021 році низка арабських країн отримала дозвіл на безвізовий в'їзд до України, а, у зв'язку із закритими кордонами більшості європейських країн, або через жорсткі карантинні норми, Україна отримала потік арабських туристів [67]. У відповідності до даних туроператорів, за тур один турист з Саудівської Аравії витрачає в середньому 2000-5000 доларів, а казна нашої країни завдяки туристам лише з Саудівської Аравії, поповнилася на 40 млн дол [37].

Варто зазначити, щорічно значну кількість туристів в Україну з Молдови (368 тисяч осіб), Росії (198 тисяч осіб), Румунії (109 тисяч осіб), Білорусі (96 тисяч осіб) і Туреччини (93 тисяч осіб).

Розвиток туризму в Україні особливо актуальний, оскільки саме завдяки туризму Україна може поліпшити соціально-економічну ситуацію. Сфера туризму підтримує майже 50 суміжних галузей та створює додаткові робочі місця. Один турист дає роботу 10 особам. Створення одного робочого місця в туризмі в 20 разів дешевше, ніж у промисловості. Туризм в Україні може і мусить стати сферою реалізації ринкових механізмів, джерелом поповнення державного та місцевих бюджетів [66].

Загальновідомо, у багатьох країнах світу іноземний туризм активно працює на скарбницю та імідж держави. Є однією з найважливіших категорій експорту, а нерідко - головним джерелом валютних надходжень. В умовах пандемії ситуація дещо змінилася, але в період відновлення можна скористатися невизначеністю туристів та зацікавити їх нашою країною.

Отже, 2020 рік поставив туристичну галузь в екстремальні умови та кардинально змінив підхід туристів до вибору країн для відпочинку. Водночас 9 місяців 2021 року ознаменувалося поступовим відновленням туристичних потоків, як для України, так і для світу загалом. Відбулося значне переосмислення туристичних маршрутів та підвищення рівня внутрішніх поїздок у всьому світі. Для того, щоб і надалі туристичний бізнес відновлювався і розвивався у кожній державі світу впроваджуються різні заходи. Український уряд може скористатись закордонним досвідом для відродження вітчизняного туризму.

3.2. Іноземний досвід регулювання міжнародної туристичної діяльності: адаптація в умовах України

Вивчення іноземного досвіду регулювання міжнародної туристичної діяльності може допомогти подолати проблеми, які виникають на шляху розвитку цієї галузі в Україні за умови його адаптації до місцевих реалій.

Міжнародний туризм суттєво впливає на економіку країн, що мають привабливі туристичні ресурси. За даними Economic Impact Reports 2021 в 2019 році загальний внесок туризму до світового ВВП становив 10,4%, а у 2020 році під впливом пандемії зменшився до 5,5% [82]. В Україні цей показник у 2019 році становив 5,2% від всієї економіки країни.

Однією із найбільш вразливих сфер бізнесу, що зазнала значного впливу пандемії COVID-19, стала туристична індустрія. Популярність туризму, завжди була і залишається на високому рівні, тому виявлення проблем туристичного бізнесу, що були спричинені пандемією, є надзвичайно актуальними, адже чітке розуміння проблем є першим кроком до вирішення останніх.

В кінці 2019 року в Україні з ініціативи ЄБРР та з допомогою іноземних партнерів було підготовлено важливий документ «Дорожня карта конкурентноспроможного розвитку туризму в Україні» [30], що свідчило про активну й цілеспрямовану роботу усіх зацікавлених сторін туристичної сфери. Як відомо, українська туристична індустрія – не є основою вітчизняної економіки, але є її важливою складовою.

Пов'язана з туризмом економіка в Україні залежить здебільшого від внутрішнього туризму, а також внутрішньої складової виїзного туризму. При цьому в'їзний потік із-за кордону формує трохи більше третьої частини усієї економіки національного туризму. Що ж до в'їзного туризму, то тут варто відмітити, що докарантинний рівень в'їзного потоку не був надто високим через істотне падіння після 2014 року. Проте, все ж частка туризму в загальній економіці України згідно з офіційною статистикою складає близько 3-5% ВВП [52].

В умовах сьогодення в Україні відмічається значне відставання заходів щодо підтримки туристичного бізнесу, що ставить під серйозну загрозу конкурентоспроможність галузі на глобальному рівні. Більшість закладів сфери гостинності – це підприємства малого бізнесу, які не є стабільними на ринку і можуть не витримати наслідків карантину. Останнє ще більше ускладнює положення малого та середнього бізнесу, що працює у сфері гостинності, туризму та відпочинку [52]. Відомим є той факт, що саме малий та середній бізнес повинні бути основою держави, адже в сукупності вони є основою середнього класу, який є показником демократії та стабільності держави.

З початку поширення коронавірусної інфекції український уряд не зумів вчасно відреагувати на загрози, які нависли над туристичною галуззю та не впровадив можливих заходів щодо її підтримки, якщо провести порівняння із середнім реагуванням і темпами заходів, які були запроваджені сусідніми державами і країнами-членами ЄС [52].

Сьогодні оцінити справжній рівень втрат від пандемії COVID-19 в туристичній галузі України доволі важко. Останнє можна пояснити відсутністю офіційних статистичних даних. Проте, за даними Державного агентства розвитку туризму в Україні, в 2020 році туристична галузь України зазнала втрат у розмірі 60 млрд грн [72]. При цьому, згідно з даними міністра культури та інформаційної політики України Олександра Ткаченка, криза туристичної галузі триватиме до кінця 2023 року [40].

Отже, безперечним є те, що внаслідок поширення коронавірусної інфекції туризм в Україні занепадає, а карантин призвів до значних обмежень в даній сфері і не відомо чи вдасться скоро відновити стабільне, звичне життя.

Важливо зазначити, що уряд, який розробляє шляхи подолання наслідків коронавірусної інфекції повинен особливу увагу приділити саме проблемам, які були спричинені в сфері туристичного бізнесу, адже дана сфера хоч і не є провідною у вітчизняній економіці, але вона є важливою її складовою.

Пандемія COVID-19, яка поширилася світом з початку 2020 року принесла небачені збитки. Кожній країні відоме таке поняття як «економічна криза», що не

попереджаючи про свій прихід, завжди завдавала значної шкоди економіці, але пандемія COVID-19 стала новим випробуванням для світової економіки.

Економіка тісно пов'язана з іншими сферами життя суспільства та країни. Наприклад, економічні негаразди в державі привели до появи масового безробіття, зниження рівня життя громадян, еміграції працездатного населення тощо.

Пандемія COVID-19 змінила багато чого, люди почали остерігатися один одного, стали більш обачними, іноді навіть агресивними. Екскурсії, гори, море і музеї, які до цього часу заманювали туристів враз стали другорядними. Такий стан справ негативно відобразився на туристичному бізнесі.

На сьогодні чи не кожна країна може похвалитися своїми природними багатствами, зонами курорту. Не виключенням в даному питанні є і Україна, варто відмітити Львів, Київ, Одесу, регіон Закарпаття – туристичні осередки, які завжди приваблювали туристів. Проте, якщо розглядати туристичну галузь України, то туризм не є визначним фактором економіки держави. А от в таких державах як Туреччина, Єгипет, Італія, Франція, ОАЕ та ряд інших – туризм є основою економіки [74].

Варто зазначити, що у 2019 році збитки від наслідків коронавірусу ще не були настільки значними, а результати отримані завдяки пандемії у 2020 році, загрожують небаченими катастрофічними проблемами в економіці держав світу. Особливо відчутними вони є для тих держав для яких туризм складає суттєву частку ВВП та має вплив та ринок зайнятості. Експерти вказують на невтішну статистику щодо перспектив відновлення туристичної галузі в умовах коронавірусної кризи. Кількість туристів значно скоротилася, що призвело, як до зменшення бюджету, так і до скорочення робочих місць. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш зазначив, що туристична галузь є невід'ємною частиною економіки та одним із ключових елементів збереження природної культурної спадщини, а туризм сам по собі є одним із чудес світу. Ось чому так боляче бачити, як пандемія COVID-19 розоряє сектор туризму [97].

Найголовнішими проблемами пандемії COVID-19 в галузі туристичного бізнесу є наступні: обмеження у вільному пересуванні населення з метою

попередження та недопущення поширення коронавірусної інфекції; закриття туристичних фірм. Внаслідок карантинних обмежень у 2020 році більшість населення відмовилося від закордонного відпочинку, в результаті чимало туристичних агентств не маючи клієнтів збанкрутіли та припинили свою діяльність. Наслідком цього став відчутним важкий удар по малому та середньому бізнесі; незручності, спричинені тестуванням. Тести є обов'язковими для в'їзду в іноземну державу мають короткий термін дії [74].

Згідно з даними Всесвітньої організації туризму (ЮНВТО), яка представила огляд 2020 року, розвиток пандемії COVID-19 відбувався у розрізі наступних етапів, кожен з яких здійснював вплив на світовий туристичний бізнес:

1. Перший – блокування в Ухані.
2. Другий – ВООЗ оголошує глобальний спалах надзвичайної ситуації у галузі охорони здоров'я.
3. Третій – ВООЗ оголошує спалах захворювання.
4. Четвертий – 100% світових напрямків запровадили обмеження на поїздки.
5. П'ятий – 27% усіх напрямків у всьому світі тримають свої межі повністю закритими для міжнародного туризму [121].

Щодо міжнародних подорожей туристів, якщо потік в Європу в 2019 році збільшився на 4%, то у 2020 році цей показник зменшився на 70%. Якщо в США потік туристів збільшився на 1%, то зменшився на 69%. Така ж ситуація і в Африці - з приросту в 2% у 2019, потік зменшився на 75%.

За даними Всесвітньої організації туризму (ЮНВТО) світовий потік туристів у 2019 році зріс на 4%, а у 2020 році цей показник зменшився на 74%. Світовий туризм повернувся до стану, який був 30 років тому. Узагальнені втрати виглядають наступним чином:

- втрата міжнародного потоку туристів – 74%;
- грошові втрати – 1,3 трлн доларів США;
- орієнтовні втрати світового ВВП – 2 трлн дол. США;
- втрати міжнародного прибуття туристів – 1 млрд;

- 100-120 млн прямих туристичних робочих місць знаходяться в зоні ризику [121].

Сфера туризму на сьогодні потребує обов'язкового оздоровлення на підвищеної уваги урядів держав, для яких туристична сфера є основою ВВП. Основним джерелом для відновлення мають стати інновації, основою яких для посередницького бізнесу турорганізаторів є електронний туроперейтинг і діджиталізація процесів туристичного обслуговування.

Важливим є спростити процедуру придбання авіа квитків, завдяки цьому методу можливим може стати збільшення подорожей. Такі тенденції вказують на те, що, окрім інвестицій в розбудову туристичної інфраструктури, поширення міжнародних стандартів, ключовими стимулами формування міжнародної туристичної політики залишається ініціатива глобальних операторів ринку, які змінюють попит і поліпшують пропозиції через високу технологізацію бізнесу [45, с. 33].

Якщо говорити про можливі варіанти виходу із кризи, то на сьогодні найбільш доцільними є два підходи щодо подолання кризи. Передбачається запровадження доступних кредитних ліній для тих хто представляє туристичний бізнес, що стосується другого підходу - відтермінувати сплату боргів та податків для власників туристичних фірм [74].

На сьогодні провідні держави світу вже виробили стратегію реабілітації туристичного бізнесу [33]:

- забезпечення справедливого балансу між захистом туристів та інтересами працівників туристичної галузі;
- забезпечення умов для виживання для малого та середнього бізнес;
- зосередження уваги на механізмах координації для більш адресного реагування та підтримки відновлення туристичного сектора.

Україна бере до уваги закордонний досвід і спрямовує зусилля уряду на відродження і розвиток міжнародної туристичної діяльності. Розглянемо кроки зроблені на цьому шляху.

В Україні за формування державної політики в галузі туризму на даний час відповідає Міністерство інфраструктури. Одним з основних кроків щодо подолання наслідків пандемії, які здійснило міністерство на даний час є запровадження регулярного дослідження туристичного ринку України.

Розроблено методику дослідження внутрішніх та виїзних туристів відповідно до стандартів Всесвітньої туристичної організації (UNWTO). Зокрема, відбуваються роботи з дослідження іноземних туристів в Україні та потенційних туристів з-за кордону. Також розпочато комплексний аналіз туристичного потенціалу регіонів України та їх пріоритизація [22].

Серед проєктів із розвитку туризму до 2024 року:

1. Запуск програми модернізації та розвитку Національних природних парків. Йдеться про оновлення та розбудову транспортної інфраструктури та системи навігації до національних парків, оновлення та будівництво базових об'єктів – зупинок та вокзалів, локацій для кемпінгу та відпочинку, огороження тощо. А також розвиток розважальної та інформаційної інфраструктури – закладів харчування, готелів, хайкінг-маршрутів, зелених стежок тощо. У розробці 9 пілотних проєктів.

2. Промоція туристичного бренду України на міжнародних ринках.

У планах – міжнародна маркетингова кампанія, що включає зокрема діджітал-кампанії для туристів на ключових ринках, а також участь у головних міжнародних виставках із презентаціями для туристичного бізнесу закордоном [22].

Туризм, як і будь яка інша сфера економіки, повинна вести активну боротьбу за кожного туриста. А щоб привабити іноземних відвідувачів, спочатку потрібно вкласти чимало коштів і докласти певних зусиль для промоції за кордоном. Тут важливі й промовідео, участь у профільних виставках, активна співпраця із представництвами Міністерства закордонних справ та інше. При цьому треба розуміти, що ці інвестиції не повернуться за рік чи два.

Зважаючи на ситуацію, український уряд спрямовує зусилля на відновлення туристичного бізнесу. Так восени 2019 року Кабмін затвердив програму розвитку Карпат, що охоплює Закарпатську, Івано-Франківську, Львівську і Чернівецьку

області. Серед іншого вона спрямована на підвищення транспортної доступності окремих гірських територій, створення нових робочих місць і розвиток туризму.

Відбулося прагнення розвивати туризм і у фінансовій площині. Так, вже в держбюджеті на 2020 рік Кабінет міністрів України передбачив 240 мільйонів грн на просування туристичного потенціалу України. Зазначимо, що це рекордна сума на розвиток туризму. Наприклад, 2019 року було передбачено лише 18 млн грн [36]. Слід розуміти: передбачення – це ще не гарантія виділення цих коштів. Але раніше навіть у планах не було стільки витратити на поліпшення туристичної інфраструктури.

2 травня 2020 року мережа Welcomer Network спільно з компаніями Biosphere Professional і Hoteliero представили ініціативу «Чистота та безпека подорожей і туризму в Україні», що базується на нормативних положеннях і правилах, запропонованих ВОЗ, ЮНВТО, HOTREC і EFFAT [43, с. 10]. Існують і інші ініціативи, реалізовані Київською туристичною асоціацією та агентством Visit Ukraine, Асоціацією індустрії гостинності України, Торгово-промисловою палатою України, що включають в себе необхідні заходи з охорони здоров'я та безпеки.

Ще один крок запланований для покращення ситуації у розвитку туризму був анонсований Міністерством культури, молоді та спорту України. Мова йде про стимулювання подорожі молоді містами України. Цього року туризму буде приділятися особлива увага. Наприклад, йдеться про програму підтримки молоді, на яку держава виділила безпрецедентні кошти. Вона передбачає, що молодь з усієї країни почне подоржувати державою. Так, молодь із Закарпаття поїде в Чернігів або молодь з Чернігівської області поїде в Харківську чи в Сумську області [36].

Основні фінансово-економічні заходи уряду України, спрямовані на послаблення впливу наслідків пандемії на життя населення, стан бізнесу та економіку в цілому (табл. 3.3), [52]:

Основні урядові заходи в Україні щодо зменшення негативних
наслідків у період пандемії

Заходи	Реалізація заходів
Нові позики та підтримка ліквідності	4 млрд грн виділено на компенсацію відсотків за взятими позиками для мікро- та малих підприємств, а також розширена програма доступних позик (5–7–9 %); 24 млрд грн для забезпечення позик із державними гарантіями інвестицій; 1,6 млрд грн на підтримку креативних галузей
Відтермінування платежів за вже взятими позиками та заставами	Введення нульової декларації та податку на виведений капітал. Скасування тотальної фіскалізації з повним упровадженням програмного забезпечення РРО
Відтермінування податкових зобов'язань, їх послаблення або скасування	Термін сплати податків на землю, на оренду землі та податку на нерухомість, які мали бути оплачені в квітні 2020 року, подовжено до 30 червня 2020 р., а аналогічні податки за березень 2020 р. скасовано
Підтримка щодо заробітної платні	Тимчасова матеріальна допомога із безробіття для тих, хто втратив роботу внаслідок пандемії COVID-19, у сумі двох третіх від суми зарплати за кожну скорочену робочу годину, але не більше від зафіксованої суми, а саме встановленої мінімальної щомісячної зарплати (тоді 4723 грн або 150 €); підвищення пенсій і виплат із безробіття

Примітка. Складено автором за даними Карантин. Як світ рятує туристичну галузь. Ukrinform.ua
URL: <https://www.ukrinform.ua>.

Отже, уряд України впровадив наступні заходи для підтримки підприємств туристичної галузі: звільнення постачальників туристичних послуг від сплати ПДВ, податку на прибуток і єдиного соціального внеску (ЄСВ), земельного податку та податку на нежилий фонд нерухомості; скасовано сплату туристичного збору до кінця 2020 р. та звільнено від оподаткування при сплаті оренди та землекористування орендарів державної та громадської власності [52].

На даний момент всі учасники українського туристичного ринку очікують які будуть перші кроки нещодавно створеного Державного агентства з розвитку туризму. Саме вони будуть визначальними та допоможуть зрозуміти, чи ефективною є діяльність уряду України націлена на корінні зміни у туристичній сфері.

Для ефективного розвитку міжнародного туризму з метою позитивного впливу на економіку України недостатньо тільки декларувати заходи та ініціативи, а вкрай важливо забезпечити механізм їхнього відповідного функціонування, адаптації до викликів сучасності, жорстких правил конкуренції.

3.3. Перспективи та стратегічні напрями підвищення ефективності реалізації міжнародного потенціалу туристичної галузі України в контексті пандемії COVID-19

Під впливом пандемії COVID-19 міжнародний туризм зазнав значних збитків. Саме тому важливо сформувати власний український конкурентоспроможний туристичний продукт, який би враховував наслідки психоемоційного виснаження населення, з одного боку, та фінансово-економічної кризи – з іншого, яка настане після закінчення карантинних заходів, запроваджених державою. Якщо для запобігання фінансово-економічної кризи уряд повинен розробити відповідні механізми для зменшення її руйнівних наслідків, то для відновлення психоемоційного рівня населення необхідно створити умови, які мають стати катализатором змін у туристичній галузі економіки України загалом [18; 54, с.12].

Для раціонального й ефективного використання рекреаційних, природних, туристичних, лікувальних та інших ресурсів України необхідно сформувати рекреаційно-туристичне середовище за допомогою створення та забезпечення функціонування зон розвитку курортів та туризму, розробити, впровадити та запропонувати споживачеві конкурентоспроможний національний рекреаційно-туристичний продукт-послугу [17; 66].

З метою мінімізації ризиків поширення COVID-19 для компаній, що працюють у сфері вітчизняного туризму (готелі, заклади харчування та туристичні й транспортні підприємства) урядом України було запропоновано наступні рекомендації, що включають:

- навчання та обізнаність;

- запобіжні заходи;
- заходи з очищення та дезінфекції;
- контроль за поширенням захворювань [43, с. 10; 64].

Міністерство охорони здоров'я України від 21 травня 2020 року видало рекомендації для підприємств щодо організації протиепідемічних заходів у готелях на період карантину, зокрема:

- проведення температурного скринінгу для всіх працівників;
- облаштування місць для обробки рук з антисептиками на основі спирту;
- дозволяється перебування у вестибюлі закладу не більше однієї людини на 10 квадратних метрів площі;
- допуск відвідувачів та перебування поза номером лише у захисних масках або респіраторах;
- адміністрація забезпечує недопущення черг і скупчення відвідувачів на рецепції, у вестибюлі, в ліфтах, холах тощо;
- дотримання дистанції 1,5 метра та наявність маркувань;
- встановлення захисного екрана між працівником та відвідувачем на рецепції готелю;
- заборона роботи конференцзалів, фітнес та спа-центрів у готелях;
- харчування в ресторанах готелів на літніх майданчиках за умови дотримання відстані не менш як 1,5 метра між столами та розміщення не більше як чотирьох клієнтів за одним столом [63].

Нові реалії вимагають багатьох перебудувувати свою діяльність іншим чином. Наприклад, музеї та визначні пам'ятки архітектури почали активно проводити онлайн екскурсії. Тепер, не виходячи з дому, можна відправитися у віртуальну подорож. Інтерактивне відео зі світових пам'яток можна дивитися у режимі 360°. Так можна відвідати піраміди Єгипту, знаменитий Стоунхендж, Тадж Махал та інші. Звичайно, що онлайн прогулянка музеєм не замінить вражень від побаченого на власні очі. Проте такі технології залишаться в доступі навіть після зняття карантинних обмежень. А для тих, хто з якихнебудь причин не може відправитися у

реальну подорож, ці відмінний засіб покращити своє дозвілля. Таке вивчення культури буде цікаво і дорослим і дітям.

Теоретики і практики вітчизняної науки стверджують, що для подолання негативного впливу вітчизняну економіку, зокрема на туристичний сектор пандемії COVID-19 необхідна активізація всіх відповідних процесів та заходів. Тільки системна та послідовна реалізація загальнодержавних антикризових заходів сприятиме швидкій стабілізації розвитку суб'єктів туризму та змоги досягти ними рівня економічної ефективності діяльності.

Для підтримки і забезпечення підприємств туристичної галузі в умовах карантинних обмежень необхідно розробити і впровадити низку заходів, які б мінімізували наслідки пандемії:

1. Формування і впровадження програми підтримання державними і місцевими органами влади туристичної галузі та підприємств сфери послуг зокрема.

2. Дотримання політики відтермінування чи скасування сплати податку на прибуток та ПДВ для підприємств сфери розміщування на час пандемії.

3. Розроблення місцевими органами влади інструкцій для підприємств сфери послуг щодо створення належних умов захисту туристів, відвідувачів у час пандемії.

4. Розроблення державними органами влади разом із Міністерством охорони здоров'я програми щодо підтримання та розвитку внутрішнього туристично-рекреаційного сектору України та зокрема формування рекреаційного комплексу з реабілітації пацієнтів після коронавірусного захворювання.

5. Забезпечення підприємствами сфери послуг туристів, відвідувачів, відпочивальників засобами первинного захисту, дистанцією, індивідуальними засобами захисту.

6. Розроблення підприємствами сфери послуг власних рекомендацій та креативних ідей щодо питань збереження та охорони здоров'я відпочивальників та персоналу, з одного боку, та власними економічними інтересами, з іншого.

7. Розроблення індивідуальних турів з дотриманням усіх правил поведінки на карантині.

8. Створення туристичних кластерів для взаємної підтримки, розроблення спільних заходів для «легкої» реорганізації та адаптації до карантинних умов та посткарантинних обмежень для підприємств сфери послуг.

9. Організування активної маркетингової стратегії щодо рекламування внутрішньої туристично-рекреаційної сфери та підвищення інтересу до туризму з боку населення України.

10. Підтримання та фінансова допомога з боку державних і місцевих органів влади історичним та архітектурним пам'яткам України на період пандемії [12].

До моменту закінчення пандемії COVID-19 та відкриття кордонів між країнами в індустрії туризму нагромадиться величезний відкладений попит. Очікується, що першим буде відновлюватись внутрішній туризм. Однак, найімовірніше, купівельна спроможність населення знизиться, тому зросте попит на бюджетні внутрішні тури. Що стосується виїзного туризму, то для його відновлення знадобиться набагато більше часу. У зв'язку з цим суб'єктам туристичної галузі потрібно концентрувати свої зусилля саме в сегменті внутрішніх подорожей, вивчаючи та просуваючи потенційно перспективні напрямки та розробляючи нові пропозиції.

Через страх населення перед великим скупченням людей, вірогідно, туризм буде ставати все більш індивідуальним, зросте популярність екотуризму, що має в Україні великий потенціал. Наслідком такої кризи стане посилена увага туристів до безпеки подорожей та санітарно-епідеміологічного стану в країнах [17].

На основі проведено дослідження, можемо підсумувати, пандемія COVID-19, додала нових викликів туристичній галузі. Вважаємо, в умовах пандемії та в посткарантинний період внутрішній туризм повинен стати пріоритетним напрямком відновлення, тому потребує якнайшвидшого розвитку в Україні, що дозволить вітчизняним суб'єктам туристичної діяльності збагатити свою туристичну пропозицію та залучити до свого бізнесу різні верстви населення.

У цьому контексті можливо виділити такі стратегічні напрями щодо підняття рівня якості вітчизняних туристичних послуг до європейських стандартів,

прискорення розвитку вітчизняного туризму та приваблення більше туристів як внутрішніх, так зовнішніх:

- сконцентруватися на сегменті внутрішнього тематичного туризму, зокрема, сільського зеленого та винного туризму
- розробити нові пропозиції, що орієнтовані на бюджетний та індивідуальний туризм;
- розширити можливості для екологічного туризму;
- підвищити якість обслуговування туристів;
- враховувати санітарно-епідеміологічний стан місць перебувань туристів, якість страхових послуг;
- сприяти цифровій трансформації процесів функціонування та розвитку туристичної галузі [31, с. 33; 17].

Загалом український туризм досі не отримав від уряду послідовного та систематизованого порядку дій щодо впровадження заходів суб'єктами в секторі подорожей і туризму. Разом із всебічною державною підтримкою урядом туристичної галузі потребують доповнень та перегляду окремі положення законодавчого забезпечення. Враховуючи ініціативні програми (що не є оперативними заходами, і їх впровадження буде розпочато лише через деякий час), можна зробити висновок про те, що темпи відновлення туризму в Україні значно відставатимуть від сусідніх країн і країн-членів ЄС.

Перспективними напрямками дій з боку держави є:

- подальше введення пільг та стимулів для підтримки туристичного бізнесу;
- оновлення стандартів сервісу для туристів;
- створення електронного реєстру всіх суб'єктів туристичної діяльності;
- забезпечення прозорого покриття збитків туристів;
- запровадження податкових канікул для готельних закладів, внутрішніх перевезень та культурної індустрії;
- удосконалити туристичну інфраструктуру та транспортні шляхи сполучення;

- врегулювати та вдосконалити нормативно-правову базу у сфері туризму;
- модернізація зв'язку та мережі Інтернет з метою безперебійного якісного зв'язку [43, с. 11; 29].

Для досягнення відновлення після пандемії COVID-19 та стабільного розвитку туристичній галузі в майбутньому знадобиться налагодити партнерські зв'язки на всіх рівнях – це надійний підхід, що дозволяє задіяти уряд; забезпечити послідовну координацію по вертикалі між національними та місцевими органами влади; підвищити рівень координації між секторами, що надають підтримку туризму, включаючи повітряний, наземний та морський транспорт, торгівлю, природоохоронну діяльність, культуру, зайнятість та інші партнерські зв'язки між державним та приватним сектором.

Отже, можемо підсумувати, що пандемія COVID-19, додала нових викликів туристичній галузі. Вважаємо, що внутрішній туризм в умовах пандемії та в посткарантинний період стає пріоритетним та потребує якнайшвидшого розвитку в Україні, що дозволить вітчизняним суб'єктам туристичної діяльності збагатити свою туристичну пропозицію та залучити до свого бізнесу різні верстви населення.

Висновки до розділу 3

2020 рік поставив туристичну галузь України в екстремальні умови та кардинально змінив підхід туристів до вибору країн для відпочинку. У 2020 році за даними Державної служби статистики зафіксоване зниження кількості туристів на 3771819 осіб або 61,51%. Основною причиною цього факту є глобальна пандемія. Водночас 9 місяців 2021 року ознаменувалося поступовим відновленням туристичних потоків, як для України, так і для світу загалом. Відбулося значне переосмислення туристичних маршрутів та підвищення рівня внутрішніх поїздок у всьому світі.

На даний момент уряд України впровадив наступні заходи для підтримки підприємств туристичної галузі: звільнення постачальників туристичних послуг від сплати ПДВ, податку на прибуток і єдиного соціального внеску (ЄСВ), земельного податку та податку на нежилий фонд нерухомості; скасовано сплату туристичного збору до кінця 2020 р. та звільнено від оподаткування при сплаті оренди та землекористування орендарів державної та громадської власності.

Для досягнення відновлення після пандемії COVID-19 та стабільного розвитку туристичній галузі в майбутньому знадобиться налагодити партнерські зв'язки на всіх рівнях – це надійний підхід, що дозволяє задіяти уряд; забезпечити послідовну координацію по вертикалі між національними та місцевими органами влади; підвищити рівень координації між секторами, що надають підтримку туризму, включаючи повітряний, наземний та морський транспорт, торгівлю, природоохоронну діяльність, культуру, зайнятість та інші партнерські зв'язки між державним та приватним сектором.

Тільки повна взаємодія усіх елементів туристичної індустрії може привести до появи істотного синергетичного ефекту, вираженого в якості зростання конкурентоспроможності сфери вітчизняного туризму. В подальшому конкурентоздатними будуть ті оператори туристичного ринку, які раніше за інших зможуть додати своєму туристичному продукту нові споживчі якості і властивості і зуміють зацікавити споживача новаціями.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження можемо зробити наступні висновки.

Під поняттям «туризм» доцільно розуміти сукупність відносин, а також єдність явищ й зв'язків, які супроводжують людину під час подорожей. Класифікація туризму полягає у групуванні останнього у відповідності до окремих однорідних ознак, що знаходяться в залежності від певних практичних цілей. До одного з видів туризму відноситься міжнародний туризм, під яким розуміються поїздки осіб, що подорожують із туристичними цілями поза межі країни, де вони проживають на постійні основі. У міжнародному туризмі виокремлюють 2 його форми, а саме – в'їзний й виїзний, що різняться у відповідності до напрямку туристичного потоку.

Міжнародний туризм характеризується рядом особливостей. До головної з них відноситься величезний вплив комплексу публічно-правових норм, що мають зв'язок з перетином державних кордонів туристами. Відвідування туристом іноземної держави є неможливим без дотримання багатьох туристичних формальностей, на кшталт: норм митного, валютного, прикордонного, а також іншого законодавства, яке встановлюються державою, що відправляє й приймає, чи групою держав.

Внесок міжнародного туризму в світову економіку являється дуже істотним. На кожне з робочих місць, яке безпосередньо має зв'язок з туризмом формується ще майже 1,5 опосередкованих (чи індукованих) робочих місць. Розвиток туризму сприяє інвестиціям й відкритості для товарної торгівлі. Проблеми, наявні в галузі туризму, спричиняють погіршення стану економіки на світовому рівні.

Пандемія залишила істотний слід на туризмі як і в розвинених країнах, так і в країнах, які розвиваються. Проте, негативний вплив на людей найбільш помітно демонструється в останніх, в особливості в найменш розвинутих країнах й малих острівних країнах, які розвиваються. У відповідності даних Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), у 2019 році було здійснено 1,5 млрд міжнародних

туристичних поїздок, що перевищує минулий рік на 4%. Згідно інформації Всесвітньої туристичної організації при ООН, у зв'язку з пандемією COVID-19 світовий туристичний потік скоротився на 1 млрд осіб у 2020 році у порівнянні з попереднім роком. Як і раніше, лідером світового туризму, лишається Франція.

Що стосується місця європейського туризму на міжнародному ринку, то, у відповідності до критерію «туристські прибуття», частка останнього у 2019 р. складала 51%, у відповідності до експорту туристських послуг (доходів від туризму) – 39%. Більше 75% (тобто найбільшу частину європейського ринку) припадає на країни Євросоюзу, до найбільших туристичними центрів якого відносяться Франція, Італія, Іспанія й Німеччина.

Нині туристична галузь починає поступово відновлюватись, адаптуватись до нових умов діяльності (якими виступають карантинні обмеження), тому очевидним є те, що в перспективі її очікує нова хвиля зростання, але від дій урядів залежить наскільки швидким воно буде.

Туризм, один із найбільш динамічних і трудомістких секторів нашого часу, опинився серед найбільш постраждалих внаслідок нинішньої кризи. На карту поставлено засоби для існування мільйонів людей, і їм необхідно надавати підтримку. У міру того, як країни поступово знімають обмеження на поїздки і туристична діяльність у багатьох частинах земної кулі потроху відновлюється, охорона здоров'я має залишатися пріоритетним завданням, а скоординовані протоколи охорони здоров'я, які захищають працівників бізнесу, населення та подорожуючих, одночасно підтримуючи компанії та їхніх працівників, повинні неухильно дотримуватися.

Уряди країн погоджуються з висновками ООН, що необхідно активізувати міжнародне співробітництво, особливо у питаннях обмежень на поїздки та прикордонного контролю, щоб зберегти джерела, які забезпечують людей засобами для існування, та підтримати економіку, виявивши відповідальність та солідарність.

Необхідно продовжувати та активізувати такі зусилля, які через кілька тижнів після спалаху епідемії були здійснені Групою Світового банку (ГСБ), Азіатським банком розвитку (АБР), Європейським банком реконструкції та розвитку (ЄБРР) та

ЮНВТО з метою прискорення відновлення туристського сектору за трьома напрямками Пакету технічної допомоги з метою відновлення туризму у зв'язку з COVID-19, з акцентом на збереження людського капіталу, а також адаптацію та посилення інтеграції.

Криза також дає можливість переосмислити роль та місце сектору туризму та його внесок у досягнення цілей у галузі сталого розвитку, в охорону природи та виконання Паризької угоди про зміну клімату; можливість працювати у напрямку формування більш стійкого та інклюзивного туристичного сектора, що має підвищений потенціал протидії лихам.

Лише колективними зусиллями та за допомогою міжнародного співробітництва можливо перетворити туризм, збільшити його внесок у реалізацію Порядку денного на період до 2030 року та зробити його інклюзивним та вуглецево-нейтральним сектором, який активно використовуватиме інновації та досягнення цифровізації, брати до уваги цінності та враховувати потреби і інтереси місцевого населення та забезпечувати гідні можливості зайнятості.

2020 рік поставив туристичну галузь України в екстремальні умови та кардинально змінив підхід туристів до вибору країн для відпочинку. У 2020 році за даними Державної служби статистики зафіксоване зниження кількості туристів на 3771819 осіб або 61,51%. Основною причиною цього факту є глобальна пандемія. Водночас 9 місяців 2021 року ознаменувалося поступовим відновленням туристичних потоків, як для України, так і для світу загалом. Відбулося значне переосмислення туристичних маршрутів та підвищення рівня внутрішніх поїздок у всьому світі.

На даний момент уряд України впровадив наступні заходи для підтримки підприємств туристичної галузі: звільнення постачальників туристичних послуг від сплати ПДВ, податку на прибуток і єдиного соціального внеску (ЄСВ), земельного податку та податку на нежилий фонд нерухомості; скасовано сплату туристичного збору до кінця 2020 р. та звільнено від оподаткування при сплаті оренди та землекористування орендарів державної та громадської власності.

Для досягнення відновлення після пандемії COVID-19 та стабільного розвитку туристичній галузі в майбутньому знадобиться налагодити партнерські зв'язки на всіх рівнях – це надійний підхід, що дозволяє задіяти уряд; забезпечити послідовну координацію по вертикалі між національними та місцевими органами влади; підвищити рівень координації між секторами, що надають підтримку туризму, включаючи повітряний, наземний та морський транспорт, торгівлю, природоохоронну діяльність, культуру, зайнятість та інші партнерські зв'язки між державним та приватним сектором.

Тільки повна взаємодія усіх елементів туристичної індустрії може привести до появи істотного синергетичного ефекту, вираженого в якості зростання конкурентоспроможності сфери вітчизняного туризму. В подальшому конкурентоздатними будуть ті оператори туристичного ринку, які раніше за інших зможуть додати своєму туристичному продукту нові споживчі якості і властивості і зуміють зацікавити споживача новаціями.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про туризм» від 15 вересня 1995 р. // ВВР України. – 1995. - №31. – Ст. 242.
2. Закон України «Про туризм» від 2004 р. // ВВР України. – 2004. №13. – Ст. 180.
3. Закон України «Про туризм» від 19 жовтня 2010 р. // ВВР України. – 2010. №2608-VI. – Ст.17.
4. Закон України «Про туризм» від 2 жовтня 2018 р. // ВВР України. – 2018. №2581-VIII. – Ст.6.
5. Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 3 липня 2015 р. // ВВР України. – 2015. – №14. - Ст. 96
6. Закон України «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України» від 19 грудня 2019 р. // ВВР України. – 2020. - №7, 8, 9. – Ст.48.
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розкриття туристичного потенціалу України» від 17 листопада 2021 р. №1238.
8. Постанова КМУ «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження туроператорської діяльності, що підлягає ліцензуванню, та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) Міністерством економічного розвитку і торгівлі» №747 від 19.09.2018.
9. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» №168-р від 16.03.2017.
10. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження заходів щодо розвитку іноземного і внутрішнього туризму» №390-р від 27.06.2003.
11. Апфельт Г. В. Визначення змін у туристичній галузі, що сформувалися під впливом загальноприйнятих заходів безпеки у зв'язку з пандемією COVID-19. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і

менеджмент». 2020. Вип. 43. С. 58–62. DOI: <https://doi.org/10.32841/2413-2675/2020-43-9>

12. Атаманчук З. А. Глобальні тенденції розвитку міжнародного туризму в структурі світового ринку послуг. Бізнес Інформ. 2020. №4. С. 21–27. http://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2020-4_0-pages-21_27.pdf

13. Атаманчук З. А. Розвиток міжнародного туризму в умовах пандемії COVID-19: тенденції та очікування. Бізнес Інформ. 2020. № 5. С. 94–99. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-94-99>

14. Балабанова Г.П. Міжнародна міграція робочої сили: переваги і виклики /Г.П. Балабанова // Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: міжнародна науково-теоретична конференція 18 квітня 2018 р.: тези доп. – К.: Видавництво Нац. авіац. ун-ту, 2018. – 124 с. – С. 37-40.

15. Бігус М. М., Гальків Л. І., Добушовський П. А. Туристичний бізнес під впливом сучасних змін, зумовлених світовими викликами. Науковий погляд: економіка та управління. 2020. № 3. С. 7–12. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-69-1>

16. Божидарник Т. Міжнародний туризм: підручник. Київ: Центр навчальної літератури, 2019. 312 с.

17. Бондаренко Ю. Г., Кулиняк І. Я., Гвоздь М. Я. Роль і вплив державних важелів управління на сферу відпочинку населення в кризовій ситуації. Review of Transport Economics and Management. 2020. Вип. 3. С. 33–47. DOI: [https://doi.org/10.15802/rtem.v0i3\(19\).201197](https://doi.org/10.15802/rtem.v0i3(19).201197)

18. Бондаренко Ю. Г., Романюк Е. В. Стан та перспективи розвитку туристичної галузі в умовах пандемії. Journal of Lviv Polytechnic National University Series of Economics and Management Issues. 2021. Vol. 5. No. 1. С. 132-143. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/may/23598/210488verstka-134-145_0.pdf

19. Великочий В.С., Дутчак О.І., Шикеринець В.В. Міжнародний туризм: навч. посіб. для студентів спеціальності 8.14010301 «Туризмознавство». Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2015. 254 с.

20. Висоцька М.П. Тенденції та перспективи розвитку світового ринку цивільних повітряних суден / М.П.Висоцька // Проблеми системного підходу в економіці». Зб. наук. праць № 5/73. К.: НАУ, 2019. – С.14-22.
21. Висоцька М.П. Аналіз і перспективи розвитку цивільної авіації України / М.П.Висоцька // Стратегія розвитку України: наук. журн. – К.: НАУ, 2019. № 1. – С. 94-99.
22. Відновлення туристичних потоків: у 2021 до України приїхало понад 3 млн іноземців. Міністерство інфраструктури України. 18.11.2021. URL: <https://mtu.gov.ua/news/33238.html>
23. Висоцька М.П. Тенденції та перспективи розвитку світового ринку цивільних повітряних суден. Проблеми системного підходу в економіці». Зб. наук. праць № 5/73. К.: НАУ, 2019. - С.14-22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-5-2>
24. Волошин Ю.О., Карпачова Н.І., Єпіфанов О.В., Марцеляк О.В. Міжнародно-правові стандарти в сфері охорони культурної спадщини та їх імплементація у національне законодавство держав. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв . –2019. –№ 2. –С. 35-41.
25. Воскресенский В.Ю. Международный туризм: учеб. пособ. для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2015. 463 с.
26. Внесок туризму в світовий ВВП за минулий рік скоротився удвічі – WTTC. Mind. 26.04.2021. URL: <https://mind.ua/news/20225307-vnesok-turizmu-v-svitovij-vvp-za-minulij-rik-skorotivsvya-udvichi-wttc>
27. Гиязова А.Ш. Устойчивость туристской отрасли: методологический аспект. Вестник Финансового университета. 2016. № 1. С. 58–71.
28. Даниліна С. О., Коцюрубенко Г. М., Шикіна О. В. Фінансово-економічні наслідки пандемії для світової туристичної галузі. Причорноморські економічні студії. 2020. Вип. 52-1. С. 29–34. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.52-4>
29. Демків Ю. М., Стукач Т. М. Українська туристична галузь у світовому середовищі: адаптація за умов впливу глобальної міжнародної кризи COVID-19.

Бізнес-навігатор. 2020. Вип. 4. С. 18–25. DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.60-3>

30. Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні. Підсумкова доповідь, 2019. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-Ukraine-Report-UKR.pdf>

31. Євтушенко В. А., Рахман М. С., Мангушев Д. В. Вплив міжнародного туризму на економічний розвиток та імідж окремої країни. Проблеми економіки. 2017. №2. С. 26-34. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vpliv-mizhnarodnogo-turizmu-na-ekonomichniy-rozvitok-ta-imidzh-okremoyi-krayini>

32. Илясова Ю.В., Орехова Т.А., Тополь Б.Я. Тенденции развития международного рынка туристических услуг. Экономика и бизнес: теория и практика. 2016. №3. С. 79-83.

33. Карантин. Як світ рятує туристичну галузь. Ukrinform.ua URL: <https://www.ukrinform.ua>.

34. Квартальнов В.А. Туризм: учебник. Киев: Финансы и статистика, 2002. 189 с.

35. Кицис В.М., Сарайкина С.В. Международный туризм: учеб. пособ. Саранск: Издательство Мордовского университета, 2020. 431 с.

36. Козловський Р., Шикіна О., Ярьоменко С. Туризм 2020. Рік надій та сподівань. 2021. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua>.

37. Коломієць Д. 40 мільйонів доларів у державну казну. Як араби підняли туристичний бізнес України. 2021. URL: <https://suspilne.media/183707-naviso-ukraini-novij-trans-vid-mvf-poasnue-radnik-prezidenta/>

38. Концептуальная записка: COVID-19 и перестройка сектора туризма. Организация объединенных наций. 20.08.2020. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_covid-19_and_transforming_tourism_russian.pdf

39. Копець Г. Р., Кулиняк І. Я. Сучасні напрями розвитку підприємств у сфері туризму в Україні. Вісник Національного університету «Львівська

політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління». 2020. Вип. 4. № 2. С. 37–48. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2020.02.037>

40. Кризу у галузі туризму прогнозують ще на три роки. Офіційний сайт аналітичного порталу Слово і діло. 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/02/09/novyna/suspilstvo/kryzu-haluzi-turyzmu-prohnozuyut-shhe-try-roky>

41. Кулиняк І. Я., Жигало І. І., Ярмола К. М. Туристична галузь в умовах пандемії COVID-19: тенденції та заходи підтримання. Бізнес Інформ. 2021. №1. С. 177–184. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-1-177-184>

42. Луцький М.Г., Марченко В.М., Давиденко В.В., Кам'янецька О.В. Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності: Навчальний посібник. – К.: Сузір'я, 2007. – 484 с.

43. Машіка Г. В., Горюнова К. А. Правові та економічні аспекти туристичної галузі України під час пандемії covid-19. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 3. С. 5–11. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.3.5. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2021/3.pdf

44. Мельничук О. Міжнародна торгівля послугами. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. Серія. Економічні науки. 2020. № 4. С. 115-128. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2020/04\(111\)/10.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2020/04(111)/10.pdf)

45. Михайліченко Г., Клімова А. Світовий туристичний ринок: трансформації після пандемії. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2020. № 2. С. 21-37. DOI: [https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020\(109\)02](https://doi.org/10.31617/zt.knute.2020(109)02)

46. Міжнародний туризм: навчальний посібник для студентів спеціальностей «Туризмознавство», «Міжнародні економічні відносини» / С. О. Юрченко, О. Є. Юрченко. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. 328 с.

47. Мостенська Т.Л., Новак В.О., Луцький М.А., Міненко М.А. Менеджмент: Підручник - К.: Сузір'я, 2007. – 690с

48. Набок І.І. Проблеми відновлення світової авіаційної галузі внаслідок коронавірусної кризи / І.І.Набок // Modern international relations: topical problems of theory and practice: collective monograph / Faculty of International Relations of the

National Aviation University; under general editorship of W. Welskopa, Y.O.Voloshin – Lodz: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Biznesu i Nauk o Zdrowiu w Łodzi, 2021. – С. 186-192.

49. Новак В. О., Луцький М.Г. , Макаренко Л.Г. Інформаційне забезпечення менеджменту: навч. пос. – К.: Кондор, 2006. – 462 с. (Гриф Міністерства освіти і науки України. Лист № 14\18.2-6 від 10.01.06 р.)

50. Овчаров А. О., Малкина М. Ю. Влияние экономической нестабильности на развитие европейского туристского рынка. Современная Европа. 2021. № 2. С. 75–88. URL: <http://www.sov-europe.ru/images/pdf/2021/2-2021/Ovcharov-2-21.pdf>

51. Отраслевая справка MOT: COVID-19 и сектор туризма. MOT. май 2020. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---sector/documents/briefingnote/wcms_749186.pdf

52. Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні. Оновлення документу «Дорожня карта конкурентоспроможного розвитку сфери туризму в Україні. Підсумкова доповідь». 2020. URL: <http://www.ntoukraine.org/assets/files/EBRD-COVID19-Report-UKR.pdf>

53. Панова І. О. Туризм під час пандемії: наслідки та перспективи. Бізнес Інформ. 2020. № 5. С. 226–232. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-5-226-232>

54. Петрович Й. М., Бондаренко Ю. Г., Просович О. П. Інституційне середовище як важлива передумова розвитку рекреаційно-туристичної сфери. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління». 2019. Т. 6. № 3. С. 3–15.

55. Пічкурова З.В. Світова практика державної підтримки малого та середнього бізнесу в умовах пандемії COVID-19 / З.В. Пічкурова // Науковий економічний журнал «Інтелект ХХІ». – К.: Видавничий дім «Гельветика», 2020. – № 6. – С. 85-91.

56. Пічкурова З.В. Можливості та ризики глобальної цифрової трансформації для світового ринку праці в умовах пандемії COVID-19 / З.В.

Пічкурова // Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі»: Збірник тез. – К., 2021. – С. 34-37.

57. Побоченко Л.М. Масштаби розвитку та структура світового ринку бізнес-авіації в умовах глобальних трансформацій /Л.М. Побоченко,Т.О.Гаврилко // Актуальні проблеми економіки. – 2015.– №7(169). – С. 65-71.

58. Побоченко Л.М. Вплив COVID-19 на авіаційні перевезення в світі. The Fifteenth International Scientific Conference "AVIA-2021". – Kyiv, Ukraine. – April 20-22, 2021. – Kyiv. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://conference.nau.edu.ua/index.php/AVIA/AVIA2021/schedConf/presentations>

59. Побоченко Л.М. Втрати міжнародних авіакомпаній від пандемії COVID-19. Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі: XII міжнародна науково-практична конференція, 14 травня 2021 року: тези доп. – К., 2021.– С.38-42.

60. Побоченко Л.М. Світовий ринок авіаційних перевезень та вплив на нього COVID-19 // Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). – 2020.– №1. – С. 77-83.

61. Побоченко Л.М. Сучасні тенденції розвитку ринку авіаційних послуг України. AVIA – 2017: XIII міжнародна науково-технічна конференція, 19-21 квітня 2017 р.: тези доп. – К., 2017. Т.6. – С. 34.39-34.43.

62. Потік туристів в Україну значно виріс – звідки їдуть. 18.08.2021. <https://economics.segodnya.ua/ua/economics/transport/potok-turistov-v-ukrainu-znachitelno-vyros-top-stran-posetiteley-1569542.html>

63. Про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів в готелях на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19: Постанова Міністерства охорони здоров'я України від 21.05.2020 р. №22. URL: <https://moz.gov.ua/>

64. Прокопишин-Рашкевич Л. М., Шадурська Б. О., Петрович Й. М. Індустрія туризму в Україні: перспективні напрями та виклики сучасності. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки

та управління». 2020. Т. 4. № 1. С. 72–82. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2020.01.072>

65. Про туризм: Закон України від 15.09.1995 №324/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>

66. Роїк О. Р., Лущик М.В. Розвиток туристичної сфери України в умовах підвищених епідемічних ризиків. Економіка та суспільство. 2020. №22. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-9>

67. Сайт Державної прикордонної служби України. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/peretinannya-derzhavnogo-kordonuadminmezhilinii-zitknen-nya-v-umovah-karantinu/>

68. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

69. Сидоренко К.В. Місце виробничої інфраструктури міжнародних аеропортів у системі забезпечення глобальної конкурентоспроможності// Економічний простір: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2017. – №125. – С. 17-26.

70. Туризм (мировой рынок). Обзор. Tadviser.ru. 19.12.2020. URL: <https://www.tadviser.ru/index>

71. Туристична статистика України (2015-2020, в'їзд іноземних громадян, виїзд українців закордон). Державне Агентство Розвитку Туризму. 2021. URL: <https://datastudio.google.com/>.

72. Український туризм через пандемію втратив близько 60 мільярдів. Офіційний сайт аналітичного порталу Слово і діло. 2021. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/20/novyna/suspilstvo/ukrayinskyj-turyzm-cherez-pandemiyu-vtratyv-60-milyardiv>

73. Хвостиков Е. Мировой рынок туризма спасут богачи, миллениалы и семейные люди. Комерсант. 18.08.2021. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4947674>

74. Чабан О. Р. Проблеми розвитку туристичного бізнесу в світі під впливом пандемії COVID-19 / О. Чабан // Сучасні міжнародні відносини: Актуальні проблеми теорії і практики – 2021. – 2021. – С. 327-331.
75. Ча́стка туризму у світовому ВВП за рік знизилася вдвічі. Інформаційне агентство Interfax-Україна. 24.04.2021. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/739849.html>
76. Achieving Destination Stewardship. URL: <https://wtcc.org/Governments#Best%20Practices%20During%20COVID-19>
77. April 2020, ILO and ILO, Sectoral Brief, The impact of COVID-19 on the tourism sector, May 2020.
78. Chaban O. Problems of tourism business development in Ukraine COVID-19 Pandemic / O. Chaban // Polit. Challenges of science today. – 2021. – С. 158. - <http://fmv.nau.edu.ua/політ-2021/>
79. COVID-19 and tourism an update. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/ditcinf2021d3_en_0.pdf
80. COVID-19: Measures to Support Travel and Tourism. URL: <https://www.unwto.org/covid-19-measures-to-support-travel-tourism>.
81. COVID-19: UNESCO and ICOM concerned about the situation faced by the world's museums. UNESCO. 18.05.2020. URL: <https://en.unesco.org/news/covid-19-unesco-and-icom-concerned-about-situation-faced-worlds-museums>
82. Economic Impact Reports. World Travel & Tourism Council. 2021. URL: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact>
83. Global Sustainable Tourism Council, “The Case for Responsible Travel: Trends and Statistics 2019 by CREST”, 2019. URL: <https://www.gstcouncil.org/caseresponsible-travel-trends-statistics-2019>.
84. Holloway J.Ch. The Business of Tourism. London: MacDonald & Evans. 1985.
85. ILO Global Summit: COVID 19 and the world of work. July 1-2 & 7-9. 2020. Virtual Meeting. URL: <https://global-summit.ilo.org/>

86. ILO, Sectoral Brief, The impact of COVID-19 on the tourism sector, May 2020.
87. ILO Monitor: COVID-19 and the world of work. Fifth edition. 30.06.2020.
URL:
https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@dgreports/@dcomm/documents/briefingnote/wcms_749399.pdf
88. International Civil Aviation Organisation Air Transport Statistics as of July 2020. URL: <https://www.icao.int/sustainability/Pages/Economic-Impacts-of-COVID-19.aspx>.
89. International Monetary Fund, World Economic Outlook, June 2020 15 UNWTO, "Briefing Note – Tourism and COVID-19. Issue 1. How are countries supporting tourism recovery?". June 2020. URL:
<https://doi.org/10.18111/9789284421893>.
90. International Renewable Energy Agency. Global Renewables Outlook: Energy transformation 2050. 2020. URL: https://www.irena.org/-/media/Files/IRENA/Agency/Publication/2020/Apr/IRENA_Global_Renewables_Outlook_2020.pdf
91. International tourism receipts worldwide from 2006 to 2020. 13.08.2021.
URL: <https://www.statista.com/statistics/273123/total-international-tourism-receipts/>
92. Koens K., Postma A., Papp B. Is overtourism overused? Understanding the impact of tourism in a city context. Sustainability. 2018. Vol. 10. No 12. pp. 1–15.
93. Mihalic T. Conceptualising overtourism: A sustainability approach, Annals of Tourism Research. Vol. 84. September 2020. Article 103025
94. One Planet Network. URL: <https://www.oneplanetnetwork.org>.
95. Pasquinelli C., Trunfio M. Reframing urban overtourism through the Smart-City Lens, Cities. Vol. 102. July 2020. Article 102729
96. Recovery Scenarios 2020 & Economic Impact from COVID-19 Infographics.
URL: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact/Recovery-Scenarios-2020-Economic-Impact-from-COVID-19>.

97. Policy Brief: COVID-19 and Transforming Tourism. August 2020. URL: <https://www.un.org/en>.
98. Supporting Quality Jobs in Tourism, OECD Tourism Papers. 2015. Organization of Economic Cooperation and Development (OECD). URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5js4rv0g7sizr-en.pdf?expires=1596390375&id=id&accname=guest&checksum=D9EE6E516CBEE70A8F318161203F909C>
99. Sverige Radio. Kraftigt ökat intresse för vandring. 21 April 2020. URL: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=7457258>.
100. The Airbnb Invasion of Barcelona. URL: <https://www.newyorker.com/magazine/2019/04/29/theairbnb-invasion-of-barcelona>
101. Theobald W.F. (Ed.) Global Tourism. Burlington: Elsevier Inc., 2005. p. 8.
102. Thesaurus on Tourism and Leisure Activities. Madrid: WTO, 2001.
103. The travel & tourism competitiveness report 2019: Travel and Tourism at a Tipping Point. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf
104. Tourism Policy Responses to the coronavirus (COVID-19). 2.06.2020. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=124_124984-7uf8nm95se&title=Covid-19_Tourism_Policy_Responses
105. Understanding the Traveller Journey: Critical for a Sustainable Recovery. Euromonitor International. 2021. URL: https://go.euromonitor.com/white-paper-travel-210817-traveller-journey.html?utm_source=pitch&utm_medium=PR&utm_campaign=CT_WP_21_08_17_Travel+Survey+Ebook
106. United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD). COVID-19 and Tourism: Assessing the Economic Consequences. 2020.
107. United Nations Environment Programme, Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. 2011. URL: https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/126GER_synthesis_en.pdf
108. UNCTAD. World Investment Report. 2020. pp. 6-82. URL: <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=2769>.

109. UNWTO and UNEP. Baseline Report on the Integration of Sustainable Consumption and Production Patterns into Tourism Policies, 2019. URL: <https://doi.org/10.18111/9789284420605>
110. UNWTO and UNEP, Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030, 2017. URL:
111. UNWTO. Briefing Note – Tourism and COVID-19, Issue 2. Tourism in SIDS – the challenge of sustaining livelihoods in times of COVID-19. June 2020. URL: <https://doi.org/10.18111/9789284421916>.
112. UNWTO. Tips for a Responsible Traveller. 2020. URL: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-07/Tips-for-Responsible-TravellerWCTE-EN.pdf>.
113. UNWTO. World Tourism Barometer. vol. 18. No. 3. June 2020. Madrid. URL: <https://doi.org/10.18111/wtobarometereng>.
114. World Tourism Barometer. UNWTO. 5.09.2021. URL: https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2021-10/UNWTO_Barom21_05_September_excerpt.pdf?tObUi1QiC40DQFbrkfyryCIQWEF3Kf7
115. World Tourism Organization (UNWTO). World Tourism Barometer. vol. 18. No. 4. June 2020. Madrid. URL: <https://doi.org/10.18111/wtobarometereng>.
116. World Travel and Tourism Council Data. 2019. URL: <https://knoema.com/WTTC2019/world-traveland-tourism-council-data>
117. World Travel and Tourism Council Data. 2020. URL: <https://knoema.com/WTTC2020/world-traveland-tourism-council-data>
118. Zajcev A.A., Tixonov A.A. Obzor vliyaniya pandemii koronavirusa na turistichekuyu otrasl. Review of the impact of the coronavirus pandemic on the tourism industry. Analiticheskij byulleten. NIU VShE ob ekonomicheskix i socialnyx posledstviyax koronavirusa v Rossii i v mire. 2020. No 6. pp. 57–66. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-ekonomicheskoy-nestabilnosti-na-razvitie-evropeyskogo-turistskogo-rynka/viewer>

119. Zenker S. & Kock F. The coronavirus pandemic – A critical discussion of a tourism research agenda. *Tourism Management*. December 2020. Vol. 81. Article 104164. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0261517720300881>
120. Yang Y., Zhang H., Chen X. Coronavirus pandemic and tourism: Dynamic stochastic general equilibrium modeling of infectious disease outbreak. *Annals of Tourism Research*. March 2020. Article 102913. URL: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32292219/>
121. 2020: A year in review. UNWTO. URL: <https://www.unwto.org/covid-19-and-tourism-2020>.